

ANADOLU KÜLTÜRÜNDE SİMGE, ANLAM VE SAĞALTIM
BOYUTLARIYLA “DÖVME”

Sosyal Bilimler Enstitüsü Resim Ana Sanat Dalı
Yüksek Lisans Tezi

ŞERMİN SEVAL

IŞIK ÜNİVERSİTESİ

ANADOLU KÜLTÜRÜNDE SİMGE, ANLAM VE SAĞALTIM
BOYUTLARIYLA “DÖVME”

Sosyal Bilimler Enstitüsü Resim Ana Sanat Dalı

Yüksek Lisans Tezi

ŞERMİN SEVAL

Tez Danışmanı: Prof. Balkan Naci İslimyeli

IŞIK ÜNİVERSİTESİ

İŞIK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
RESİM YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

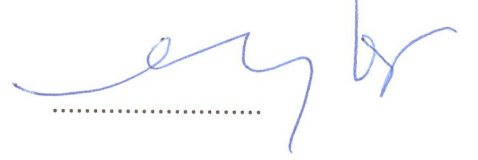
ANADOLU KÜLTÜRÜNDE SİMGE, ANLAM VE SAĞALTIM BOYUTLARIYLA DÖVME

ŞERMİN SEVAL

ONAYLAYANLAR:

Prof. Balkan Naci İslimyeli

Işık Üniversitesi

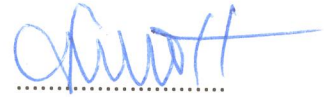
Prof. Dr. Nedret Öztokat

İstanbul Üniversitesi

Doç. Seyyit Bozdoğan

Işık Üniversitesi

ONAY TARİHİ: 26.05.2017

ÖZET

İnsan bedeni sanat yapıtlarında çeşitli temalar üzerinden yıllardır anlatılagelen temel unsurlardan biridir. Beden önceleri sanatçının elinde doğadaki başka varlıkların formlarına dönüşmüş, ardından gelişen teknoloji ve biyolojik gelişmeler bedeninin sanatsal yaratımdaki edimlerini de etkilemiştir. İnsan bedeninin farklı görünüşleri ve dönüşümü tarih boyunca sanat çalışmalarının konusu olurken, insanın bir bakıma ilk tuvali de olmuş aynı zamanda. Beden, insanın tepkisini verdiği ilk alandır. Beden, insan için kendisi olmanın farkında olduğu ilk yerdir. Her insan için bedeni onun aynasıdır, ne olduğunu, kim olduğunu gösteren yüzüdür.

Bedendeki izler, içsel sıkıntıların uzantılarıdır ve bu sayede sıkıntılarını denetlemeyi umar insan. Bedene kazınan semboller, izler, duyulan acı, konuşmak mümkün olmadığında deriye yansımış çığlıklardır, sözcüklerle dile getirilemeyendir, iletişim kurmanın, kurmak istemenin bir başka biçimidir. Bireylerin bedenlerinde oluşturdukları izler, bireyin kendi olma çabası için, içinde yaşadığı topluma bir çağrıdır. Simgesel bir eylemdir.

İlkel dönemlerde birey, bedenini dileklerini gerçekleştirme arzusunun bir nesnesi olarak kullanmış birtakım büyüsel ritüelleri bedeni aracılığıyla gerçekleştirmiştir. İnsanlık tarihi, sözden imgeye yolculukta hep içinde yaşadığı doğadan esinlenmiş, kavrayışının ötesinde bulunan şeylerden korkmuş, tanımlayamadığını cisimlendirmiş, simgeler üretmiştir. Yani görünmeyeni anlayabilmek için görünür temsiller yaratmıştır. Korku, çaresizlik, geleceği bilme arzusu, kötücül güçlerden korunma gibi nedenlerini bilemediği olaylarla baş edebilmek için oluşturduğu soyut kavramlara anlamlar yüklemiştir.

İnsan bedeninin farklı malzemeler kullanılarak, çeşitli uygulamalarla süslenmesi tarihin çok eski dönemlerinden beri süregelmiştir. Günümüzde Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu da görülen dövme geleneğinin izlerini, tarihin derinliklerinden itibaren görmek mümkündür. Yaşamlarının şifrelen dövme motiflerinde gizlidir. Daha çok kadınlarda görülen dövme, kadınlar için zarıflığın, soyluluğun, güzelliğin sembolü iken, erkekler için güç ve iktidar belirtisidir. Gelenek,

bölgenin tarihî ve dini inançları ile yakından ilgilidir. Bölgede yapılan dövme motiflerinin ve anlamlarının benzerliği, motiflerin bölgenin ortak kültür yapısının bir ürünü olduğunu düşündürür bize. Ayrıca dövme ile birlikte kına yakma, sürme çekme, ölüm ve doğum törenleri, birtakım büyüsel ritüeller, tütsüler, altın diş yaptırma gibi diğer geleneksel eylemlerin iç içe geçmesi, ortak kültür mirasının en büyük kanıtlarıdır.

Anadolu coğrafyasında birbirinden ayrı din, etnik grup, aşiret ve mezhep farklılıkları olan topluluklar arasında dövme sembolleri, görünüm ve yapılış açısından benzerlik gösterse de bazı değişiklikler göze çarpmaktadır. Bölgede dikkat çeken topluluklar çoğunluk olarak Ezidiler, Süryaniler, Araplar, Keldaniler, Kürtler ve birtakım aşiretler, tarikatlarıdır.

Her kültür inancını, sosyal yapısını yansıtan, geçmişiyile bağ kuran somut bir kültürel mirasa sahiptir. Yapılan araştırmalar gösteriyor ki Güney Doğu'da yapılan geleneksel dövme belli bir yaş aralığında olan kadınlarda ve erkeklerde gözlemlenmiş, genç nesillerin eski dövme motiflerine rağbet etmedikleri tespit edilmiştir. Kentier'e göç sürecinde de toplum baskısından kaçınma duygusu geleneksel dövmeye duyulan ilgiyi azaltmış, etnik bir grubu, topluluğu simgeleyen, örneğin; "haç" gibi, dini bir sembol haline gelmiş beden işaretleri yok olmuştur.

Tarih boyunca birbiriyle kaynaşmış, karışmış değişik kültürlerin eski dönemlerden günümüze aktarılmış sembolleri olan geleneksel dövme motifleri, Güneydoğu Anadolu insanının zengin kültür miraslarından biridir. Görüldüğünden çok daha derin anlamlar, gizemler, şifreler barındırır.

Ne yazık ki bu kültürün son temsilcileri de birer birer yok olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dövme, Sembol, Beden, Damga, Büyü

ABSTRACT

Human body is one of the main factors of those have been explained through various themes for many years. At first, human body was returned to forms of other creations of nature, then the gain of body on the artistic creation was affected by developments of technology and biology. While the different appearances and transformations of human body has been the main subject of art works, it also was the first tole of people. The body is the first area where people reacted on, also; it is the first point where people realized to be themselves. For everyone, their own body is the mirror of themselves, it shows who are they.

The marks on the body are the extensions of the internal distresses and thus, people expects to control of their own distresses. The symbols and marks those were engraved on body and the pain which was felt are the screams that could not found in voice when the speaking is not possible. It is the other way to communicate or want to communicate. The marks those were formed on people's bodies are the invitations to society which they become a part of, for an effort to be themselves. This is a figurative act.

In primary periods, people have used their bodies as an object for their wishes to become true. Also, they have used their bodies to perform certain magical rituals. Humanity is always inspired by nature, afraid of things those beyond of their understanding, embodied the things those could not defined and created symbols on the way of word to image. In other words, the things those could not be seen have become to visible representations. People have ascribed a meaning to abstract concepts to get through with things' reasons could not be known like fear, desperation, desire to know future and protect from malicious powers.

Decorating the human body by using different materials and various ways has been continuing from earlier periods of history. Nowadays it is possible to see marks of tattooing tradition in eastern and southeastern Anatolia from the depth of history. The passwords of people's life are hidden in the tattoo motifs. The tattoo that mostly seen on women, is a symbol of elegance, nobility and beauty for woman while it is a

symbol of potency and power for men. Tradition is closely associated with history and religious belief of district. The similarity of motifs and their meanings those had made in same area makes us think to motifs are the outputs of that area's common cultural pattern.

In addition, there are other proofs different than tattooing to common cultural heritage which are hennaing, tinging with kohl, birth and death ceremonies, couple of magical rituals, incenses, having tooth out of gold and etc.

In Anatolian geography, although tattoo symbols seem identical in different religions, ethnic groups, tribes and denominations, there are differences. The most important groups in this area are Yezidis, Assyrians, Arabs, Keldanis, Kurds and other tribes.

Every culture has its own cultural heritage which are related to their own believes, social structures and past. Recent studies show that, young generations in Southeast area do not desire the traditional tattoo models. On the other hand, these models can be seen on their elder's body. The migration to large cities decreased the social influence when compared to country side. This caused people to lose interest in traditional tattooing or symbols which symbolize a religious group like "cross".

Traditional tattoo models which are symbols of the mixed different cultures of history are a heritage of Southeast Anatolian people's rich culture. They contain deeper meanings, mysteries and secrets than they seem.

Unfortunately, the last representers of this culture are fading away one by one.

Key Words: Tattoo, Symbol, Body, Stamp, Magic

ÖNSÖZ

İlk kez bir gezi esnasında fotoğraf çekerken karşılaştım geleneksel dövme ile. Bugüne kadar popüler kültürün bir parçası olarak gördüğüm “dövmenin” kadim bir gelenek olduğunu ve Güneydoğu insanların bunun taşıyıcıları olduğunu öğrendim. Hocam, B.Naci İslimyeli'nin de önerisiyle tez konusu olarak seçip araştırmaya karar verdim. Tez çalışmamda literatür araştırması ve alan çalışması yaptım. Bu amaçla Mardin’ de bulunan eczacı meslektaşlarımın ve onların dostlarının yardımları ile Mardin merkezde, Selah Beldesi’ nde ve Kızıltepe’ de kadınlarla görüşüp fotoğraflar çektim. Çoğunlukla Türkçe bilmeyen yaklaşık onbeş kadınla görüşüm ve bedenlerindeki dövmelerin anlamları ve neden, niçin yaptırdıklarıyla ilgili sorular yönelttim, cevaplar aradım. Mardin merkezde çoğunlukla rastladığım Süryani kökenli kişilerle görüşüp fotoğraflar çektim. Bu bağlamda insanların gelişim ve evrim sürecinde oluşturdukları, geçmişle ilişkisini ortaya koyan dövme motiflerinin izlerini takip etmeye çalıştım. Ve bu süreçte oluşturdukları imgelerin ikonografik kökenlerini araştırırken niçin, nasıl, neden sembol ürettiklerini, birbiriyle bağlantılarını ve yüklendikleri anlamları karşılaştırdım. Geçmişe doğru iz sürüp Göktanrı inancıyla, astrolojiyle, Şamanizm ile vb. etkileşimlerini inceledim. Ortak kültür geçmişimizin olduğu coğrafyalarda görülen dövme motifleri ve kültürüyle benzerlikleri ortaya koyarken, Anadolu'da görülen geleneksel dövmenin sembollerinin izlerini diğer bölgelerde de sürebileceğimizi gördüm. Kentlere göç sürecinde dövmenin uğradığı evrensel değişimin, beden bireyselleşme ve kimlik oluşturma çabası içindeki dönüşümünü ortaya koymaya çalıştım.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	vi
1. ANADOLU KÜLTÜRÜNDE SİMGE, ANLAM VE SAĞALTIM BOYUTLARIYLA DÖVME.....	1
1.1. Beden, Deri.....	1
2. BEDEN VE BÜYÜ.....	4
3. DÖVMENİN İKONOĞRAFİK KÖKENLERİ.....	10
4. DÜNYADA DÖVME.....	14
5. ANADOLU’DA DÖVMENİN KAYNAKLARI ve ÇOK YÖNLÜ DOLAŞIMI.....	21
5.1. Dövmede Astrolojik Semboller.....	25
5.1.1. Dövme Sembolü Olarak Ay.....	27
5.1.2. Dövme Sembolü Olarak Güneş.....	31
5.1.3. Dövme Sembolü Olarak Yıldız.....	33
5.2. Çadır Dövme Sembolü.....	38
5.3. Tamga Dövme Sembolleri.....	40
5.3.1. Kaz Ayağı, Salur Boy Damgası, Dövme Sembolü.....	41
5.3.2. Yazgır (Pentogram)	45
5.3.3. Dodurga Damga Sembolü, Dövmesi.....	46
5.3.4. Bayat Boyu Damgası, Sembolü.....	47
5.4. “Y” Şeklinde Dövme.....	48
5.5. İnsan Sembolü.....	50
5.6. Tarak Dövmesi.....	52
5.7. Ok, Yay İkonografisi ve Dövme Sembolleri.....	53
5.8. Koç Sembolü ve Dövmesi.....	55
5.9. Dilek, Temenni ve Nazar Dövmeleri.....	56
5.9.1. Saçaklı Üçgen Motifi.....	56
5.9.2. Üç Nokta Dövmesi.....	57
5.9.3. Ser Bira Kılıçke.....	60
5.9.4. Alt Dudak Dövmesi.....	61
5.9.5. Sürme Geleneği.....	62
5.9.6. Geyik, Ceylan, Maral, Gazel, Ceren Dövmesi.....	62
5.9.7. Yılan Dövmesi (Şarmar).....	64
5.9.8. Haç Dövmesi, Haç Sembolü.....	67
5.9.9. Mizbah, Hayat Ağacı.....	73

6. KUZHEY AFRIKA, ORTA DOĞU VE BALKANLARDA DÖVME.....	78
6.1. Kuzey Afrika'da Dövmeye.....	78
6.2. Ortadoğu'da Dövmeye.....	82
6.3. Balkanlar'da Dövmeye.....	83
7. İSLAMİYETTE BEDEN, DÖVME, YAZI VE SEMBOL.....	86
8. ANADOLU COĞRAFYASINDA DİN, MEZHEP VE TARİKATLARDA AİDİYET SİMGESİ OLARAK DÖVME.....	87
9. KENTLERE GÖÇ SÜRECİNDE DÖVMENİN UĞRADIĞI EVRENSEL DÖNÜŞÜMLER.....	92
10. KONSEPTLE DOĞRUDAN İLİŞKİLİ YAPITLARIM.....	95
SONUÇ	101
KAYNAKÇA	103

RESİM LİSTESİ

Resim 2.1: MÖ. 4000-1000 dönemine ait, Mardin Müzesinde sergilenen, büyü amaçlı figür buluntuları.....	6
Resim 2.2: Göbek okutma muskası.....	9
Resim 4.1: Buz Adam Otzi.....	15
Resim 4.2: Maori Moko dövmesi.....	16
Resim 4.3: Birmanyalı kadın ve dövmeleri.....	16
Resim 4.4: Tayland, “Sak Yant” dövmesi.....	18
Resim 4.5: Pazırık kurganından İskit erkeği sağ kol.....	18
Resim 5.1: Ay sembolü.....	27
Resim 5.2: Elde ay sembolü.....	28
Resim 5.3: Hakasya, Yenisey'de ön türklere ait ay-kün petroglifi.....	29
Resim 5.4: Göbeklitepe de ay kün sembolü.....	29
Resim 5.5: Mardin, Kızıltepe Göksu Beldesinde el üstünde ant okunan tamga ve ay dövmesi (kün-ay) Fot. Ş. Seval.....	30
Resim 5.6: Sağ şakakta güneş dövmesi.....	32
Resim 5.7: Türk mumyası güneş adam dövmesi.....	32
Resim 5.8: Alında baştacı güneş.....	33
Resim 5.9: Mardin, Kızıltepe, Selah Beldesi elde ve alında yıldız motifi, Fot. Ş.Seval.....	35
Resim 5.10: Almanya’da Nebra gökyüzü Diski ve Kuzey Amerika Kaliforniya’da Ülker Yıldızı (Pleiades Takım Yıldızı) Petroglifi, yedi nokta ile gösterilmiş.....	36
Resim 5.11: Pleiades yıldızı.....	36
Resim 5.12: Melikşah Gazi Türbesinde Mühr-ü Süleyman sembolü.....	37
Resim 5.13: Sümer mühür kabartmalarında ve Memluklu ile Altınordu Devleti paralarında Davut Yıldızı sembolleri.....	38
Resim 5.14: Çadır sembolü.....	39
Resim 5.15: Çadır sembolü.....	40
Resim 5.16: Moğolistan tamgalar anıtı.....	41
Resim 5.17: Çenede kaz ayağı, Fot. Ş. Seval.....	42
Resim 5.18: Göbeklitepe de kazayağı ok ve yay sembolleri.....	43
Resim 5.19: Üç çatalı diyagram çizimi.....	43
Resim 5.20: Ayakta kaz ayakları, Mardin, Fot. Ş. Seval.....	44
Resim 5.21: Kaz ayağı sembolü.....	44
Resim 5.22: Çenede yazgır dövmesi.....	45
Resim 5.23: Hünernamede yazgır tamgası.....	45
Resim 5.24: Elde dodurga dövmesi	46
Resim 5.25: Dodurga tamgası.....	48
Resim 5.26: Bayat boyu tamga sembolü.....	48
Resim 5.27: Çenede ters Y.....	49
Resim 5.28: Mardin, Kızıltepe, Selah Beldesi Fot. Ş.Seval.....	49
Resim 5.29: 38 Harfli Türkçe Damga Alfabeti.....	50
Resim 5.30: Hakasya kaya petroglifi, MÖ.3000-2000.....	51
Resim 5.31: El üstünde “ş” sesi veren insan betimlemesi.....	51

Resim 5.32: Tarak sembolü.....	52
Resim 5.33: Elde tarak sembolleri.....	53
Resim 5.34: Mardin, Kızıltepe, Selah Beldesi, Fot. Ş. Seval.....	54
Resim 5.35: İsrail' de Arami boğa heykeli 8., 9. yüzyıl, ok-yay ve boğa sembolü ile ayak bileğindeki dövme arasındaki benzerlik dikkat çekici.....	54
Resim 5.36: Kırgız'ların koçkorok dedikleri stilize koç motifleri.....	55
Resim 5.37: Koç dövmesi.....	55
Resim 5.38: Artuklu parası ve çift koç sembolü.....	56
Resim 5.39: Saçak çerçevesi arma dövmesi.....	56
Resim 5.40: Ankara arkeoloji müzesi fildişi tanrıça MÖ. 1700.....	57
Resim 5.41: Üç nokta dövmesi, Fot.ş.seval.....	58
Resim 5.42: Mardin, Kızıltepe' de el üstünde ve el içinde üç nokta, Fot. Ş. Seval.....	58
Resim 5.43: Üç nokta dövmesi, Fot. Ş. Seval.....	59
Resim 5.44: Urfa halk pazarında bir Arap kadın .. Alt Dudak Dövmesi, Fot, Ş.Seval.....	61
Resim 5.45: Ayakta ve göğüste ceylan dövmesi.....	63
Resim 5.46: Göbeklitepe' de çift yılan ve Yılanlı dikilitaş sembolleri.....	65
Resim 5.47: Şarmar, yılan motifi, Mardin, Kızıltepe.....	66
Resim 5.48: Ayakta şarmar dövmesi.....	67
Resim 5.49: Saymaltaş, şaman ve tengri okunan piktogram.....	68
Resim 5.50: Saymaltaş, Kırgızistan ve swastika (gamalı haç).....	68
Resim 5.51: Parmakta haç, Fot. Ş. Seval.....	68
Resim 5.52: Sivas, Hafik İlçesi Karluk Köyü.....	70
Resim 5.53: Türk Oğuz Boyu Tamgalarında avşar tamgası.....	70
Resim 5.54: Haç sembolleri.....	71
Resim 5.55: Mardin, Kızıltepe, Selah Beldesi Fot. Şermin Seval.....	72
Resim 5.56: Yezidi bir Kadın ve ortasında güneşi sembolize eden çarkifelek sembolü.....	72
Resim 5.57: Naim Özbek, Mardin, Fot. Ş.Seval.....	73
Resim 5.58: Hayat ağacı dövmesi.....	74
Resim 5.59: Hayat ağacı (80 x 120, yağlıboya), Resim Şermin Seval.....	75
Resim 5.60: Dünya ağacı, Fot. Şermin Seval.....	76
Resim 5.61: Hayat ağacı, Fot. Ş. Seval.....	76
Resim 5.62: Türkmenistan Altıntepe öntürk buluntusunda hayat ağacı	77
Resim 6.1: Berberi kadın.....	79
Resim 6.2: Desert, Mısır güneş motifi, Fot. K. Nomachi.....	80
Resim 6.3: Cezayir Berberian.....	81
Resim 6.4: Draa Vadisi, Fas.....	81
Resim 6.5: Tuareg kadını.....	81
Resim 6.6: Sembolik hamsa motifleri.....	81
Resim 6.7: Araplarda hayat ağacı dövmesi.....	83
Resim 6.8: 1900'lü yıllar, Hırvat kadın.....	84
Resim 6.9: Geleneksel Bosna Katolik dövmesi 1900'lü yıllar ve haç dövmesi, Anadolu'da görülen haç motifleri ile örtüşmesi dikkat çekici.....	84
Resim 6.10: Peru dövmesi.....	85
Resim 8.1: Lalesh tapınağında güneş sembolleri.....	88
Resim 8.2: Yezidi erkek dövme örnekleri.....	88
Resim 8.3: Yezidi kadın ayak dövme sembolleri.....	89
Resim 8.4: Yezidi kadın çarkifelek dövmeleri.....	89
Resim 8.5: Naim Özbek, Süryani haç dövmesi, Fot. Ş. Seval.....	90

1. ANADOLU KÜLTÜRÜNDE SİMGE, ANLAM VE SAĞALTIM BOYUTLARIYLA DÖVME

1.1. Beden, Deri

İnsan bedeni sanat yapıtlarında çeşitli temalar üzerinden yıllardır anlatılagelen temel unsurlardan biridir. Beden önceleri sanatçının elinde doğadaki başka varlıkların formlarına dönüşmüş, ardından gelişen teknoloji ve biyolojik gelişmeler bedenin sanatsal yaratımda ki edimlerini de etkilemiştir. İnsan bedeninin farklı görünüşleri ve dönüşümü tarih boyunca sanat çalışmalarının konusu olurken, insanın ilk tuvali de olmuş aynı zamanda. Beden üzerinden varoluşa dair diğer bir unsur, beden üzerine giyilen giysi, saç kesimi, ten renginin değiştirilmesi, aksesuarlar vs. her dönem geçerliliğini korumuştur. Giysileri ve diğer unsurlar o insanın varoluşunu yansıtmıştır bedeni aracılığıyla.

İnsanın bedensel dönüşümü ilk çağlardan günümüze, içinde bulunduğu dönemin izlerini de kapsayarak, çevre ile ilişkilerinde paralellik taşıyarak devam etmiştir. Ve bu süreçte kendi bedenine bakışı ve kullanımı her çağda farklılıklar göstermiştir.

Beden, insanın tepkisini verdiği ilk alandır. Beden, insan için kendisi olmanın farkında olduğu ilk yerdir. Her insan için bedeni onun aynasıdır, ne olduğunu, kim olduğunu gösteren yüzüdür.

Yaşama dair ilk etkilerini, tepkilerini gösterebildiği kendince işlediği yerdir bedeni insanın. Bedeni üzerinde etkili olup ona hakîm olmak, sahip olmak bir anlamda yaşamla farklı bir ilişki kurmaktır.

Tıpkı bir tuval gibi defalarca kez işlenebilir bir derinliği vardır bedenin; özellikle bir kimlik oluşturma çabasında.

DERİ; bedeni kuşatır, benliğin sınırlarıdır, iç ve dış arasında canlı, gözenekli bir sınır oluşturur, çünkü aynı zamanda dünyaya açılmadır, yaşayan bellektir. Kişiyi ötekilerden ayırarak kuşatır ve temsil eder. Dokusu, rengi, teni, izleri, özellikleri eşî olmayan bir görünüm oluşturur. Arşiv gibi bireysel öykünün izlerini saklar, anahtarı

sadece bireyin elindedir. Öyle ki izler insan bedeninde kimlik işaretleri gibidir; Yara, yanık ameliyat izleri, aşı vs. ya da bilinçli olarak eklenmiş izler, dövme, piercing, implant vb.

Deri bir engeldir, dünyanın olası kaosundan koruyan... Çoğu zaman da farkında olmadan açıp kapadığı bir kapıdır. Düşlenen bir kimliğin yansıtıldığı bir ekrandır ya da tersine, insanın kurtulmak istediği ve işaretleri kendi bedeninde açtığı yaralar olan dayanılmaz bir kimlik.¹

Deri; 'Ruhsal mekanizmaya ben in ve belli başlı işlevlerinin temel tasarımlarını sağlar.' diye yazar.²

Ruhsal mekanizmanın bir eylemi, yani bireyselleştiren bir beden içindeki benliğin duygularının kökleşmesidir. Deri aynı zamanda bir kapasitör işlevi de görür, dışarıdan ve içeriden gelen gerilimleri hafifletir. Dış saldırılardan ya da iç gerilimlerinden koruyan bir sınırdır, özellikle de anlamın sınırlarını bireyin hissetmesini sağlar ve böylelikle birey kaos ya da kırılganlığa teslim olmaz.

İnsanın kendi bedeni içinde kendini iyi hissetmemesi kimi zaman, kendini yenilemesi ve daha iyi hissetmesi amacıyla derisini, tenini elden geçirmesini gerekli kılabilir. Bedensel damgalar kimliğe destek olan unsurlardır, beden için sınırları belirleme biçimleridir.

Deri iki anlamda temas organıdır. Bir yandan dokunmanın koşullarını oluştururken bir yandan da başkalarıyla ilişkinin niteliğini değerlendirir. İyi ya da kötü temastan söz edilir sık sık. Deri insanın öyküsünün sismografıdır. Dünyayla ilişki bağlamında anlamın geçiş yeridir. Deri psikosomatiği deri rahatsızlıklarının temas kusurundan, eksikliğinden kaynaklanan rahatsızlıklar olduğunu gösterir.

Deri çocukluk yoksunluklarının, daha sonra da yetişkinlikte yaşanan zorlukların canlı belleğidir. Deri sadece bir yüzey olmakla birlikte benliğin mecazi anlamda derinliğidir, içselliği temsil eder. Deri anlamın kaydedildiği yüzeydir.³

Ben, son tahlilde bedensel duyumlardan, özellikle de bedenin yüzeyinde olan duyumlardan oluşur.

¹ D.L.Breton / Ten ve İz sh.25

² Didier Anzieu (1985 ,95)

³D.L. Breton /Ten ve İz, sh 27.

*Ben-deri psişik mekanizmanın temsilcisi olarak çocuğun bedeniyle annenin bedeni arasındaki ilişkilerden ve annenin bebeğin duyularına ve heyecanlarına verdiği hareketli ve sesli karşılıklardan doğar.*⁴

Çocukluğunda ebeveynlerinden yeterli duygusal ve dokunsal ilgiyi göremeyen bireylerin hayatlarında eksik bir şeyler olacaktır. Bunun sonucu kimlik süreçlerinin sürekli dalgalanması olacaktır; bu süreçler çoğu zaman ilginç erginlenme yöntem ve mevzuatlarını ön plana çıkarır ve bunlar arasında bedene kazınan izler ve acılar önemli bir yer tutar.⁵

Bedendeki izler içsel sıkıntıların uzantılarıdır ve bu sayede sıkıntılarını denetlemeyi umar insan. Bedene kazınan semboller, izler, duyulan acı konuşmak mümkün olmadığında deriye yansımış çılgınlardır, sözcüklerle dile getirilemeyendir. İletişim kurmanın, kurmak istemenin bir başka biçimidir. Bireylerin bedenlerinde oluşturdukları izler, bireyin kendi olma çabası için, içinde yaşadığı topluma bir çağrıdır. Simgesel bir eylemdir, bir geçiş rit'i, bir olgunlaşma, erginleşme arayışı ve dönüşümüdür ve bu süreçte bedene kazınan dövmeler kimlik işaretleridir; geçişi rahatlatır, güç verir bir anlamda. Yansıttıkları anlamları kavramak zor değildir, deri bu sürecin aracıdır, en yakın tanığıdır. Derideki iz bir dönüm noktasında bireye yönünü bulamadığında zaman tanır ve dayanma gücü verir.

Yaşanan zorluklardan dil yoluyla kurtulamayan birey bedenine yönelmiş, onun aracılığı ile sağaltma yoluna gitmiştir çoğu zaman.

⁴ D.Anzieu, 1985, s.100.

⁵ Enriquez, 1984, s.179

2. BEDEN VE BÜYÜ

İlksel dönemlerde birey, bedenini dileklerini gerçekleştirme arzusunun bir nesnesi olarak kullanmış birtakım büyüsel ritüelleri bedeni aracılığıyla gerçekleştirmiştir. İnsanlığın en eski inancı olan büyü kimilerince dinin ve sanatın da kaynağıdır ve bedenle ilişkisi de bir o kadar eskidir. Büyü, tarihin bilinen en eski dönemlerinden beri hep ola gelmiş, doğası gereği içinde barındırdığı gizemler, canlı ve cansız varlıklar üzerindeki etkisi, ritüelleri ve mistik oluşumlarıyla toplumlarda hep merak uyandırmıştır. Büyü adı altında yapılan törensel eylemler, toplumların kendi inanç sistemlerinin doğurduğu pratik yansımalarıdır. İnsanoğlu her dönemde bilinmeze, görünmeze merak duymuş, doğaüstü güçleri kullanarak olayların akışını negatif ya da pozitif bağlamda değiştirmek, etkilemek, günlük yaşamdaki sorunlarını büyüsel yolla çözmek istemiştir.

İlkel insanın görüş ve düşüncesine göre kimi unsurların ve varlıkların ötekilerden farklı durumda bulunmaları, onların doğaüstü bir kudret ve kuvvetle yüklü olmalarından ileri gelmektedir. Çevrede böyle kuvvetler hissetmek inancına dinamizm denmektedir. Kuvvet ve kudret anlamını taşıyan bu terim Yunanca Dynamis'ten türetilmiştir.⁶

Alışılmışın dışındaki belirtilerle, insanda ya da nesnelere olduğu düşünülen bu kuvvet ya da güce mana denmektedir. Bu sıra dışı güçten, kudretten korunmak ya da ona sahip olmak isteyen için birtakım önlemler almak ve bazı ritüeller uygulamak gerekir ki bu da ancak büyü işlemleriyle mümkündür. Buradan dinamizmin büyüünün temelini oluşturduğunu söyleyebiliriz. Bazı nesnelere, olayların özel birtakım güçlerle dolu olduğu düşüncesi günümüzde de hala geçerliliğini korumakta ve bu amaçla dünyanın pek çok yerinde insanlar amuletlerin, nazarlıkların koruyucu özelliğinden fayda ummaktadır.

Böylelikle, bilinen yollarla elde edilemeyen elde etmek, birilerine zarar vermek ya da zararlı etkilerden korunmak, uzaklaştırmak amacı ile birtakım gizli kuvvetleri kullanarak doğayı ve doğa etkilerini zorla etkileme işlemlerini büyü olarak tanımlayabiliriz.

⁶ Dr. Sedat Veyis Örnek . Ank. Üni. Coğrafya Fak. Yay., s.21.

Büyünün konusu genellikle bu dünya ile ilgili sorunları kapsar yani insancıldır. İnsanın doğa ile olan bağı ile ilgilenir, büyü tanrısal olanla ve öte dünya ile çok az ilgilenir. Tanrıya yaklaşma, Tanrı gerçeğini tanıma, günahlardan sıyrılma gibi dinsel arzular büyü yoluyla tatmin edilemez.⁷

Kieckhefer'e⁸ göre büyüün tek bir tanımı yoktur. Büyü dinin bilimle birleştiği, popüler inançların eğitilmiş sınıfın inançlarıyla kesiştiği ve kurmacanın günlük yaşamın gerçeğiyle buluştuğu bir kesişme noktasıdır.

Heinrich Cornelius Agrippa von Nettesheim (9) büyü kavramını şöyle açıklamış; Büyü muhteşem bir etkileme yeteneğidir, en yüksek gizemlerle doludur, içinde en gizli şeylerin, doğanın, gücün, niteliğin, maddenin tesirleriyle birlikte derinlemesine düşünülmesini barındırır. Doğanın tüm bilgisini içerir, şeylerin birbirleri arasındaki değişimi ve uzlaşmasıyla ilgili şeyler öğretir. Böylece büyü bir şeyi başka bir şey üzerinde kullanır. Yüksek olanı aşağıdaki uygun tebaasına uygular. Aşağıdakilerin etkisini bütünüyle üstün cisimlerin güçlerine, tesirlerine ekler, bağlar. Şeylerin tesirlerini birleştirir. Böylece harika sonuçlar üretir. Bu en kusursuz ve başlıca bilimdir, felsefenin kutsal, yüce bir türüdür.⁹

Doğüstü güçlerin varlığı, bu güçlerden birtakım işlemlerle yararlanılabileceği, bu güçlerle doğanın, insan iradesine bağlanabileceği... En küçük bir doğa bilgisinden yoksun bulunduğu çağlarda doğa, insanlara korkunç bir güç olarak görünmüş; görünmeyen, ama her yerde ve her zaman hissedilen bu güç, doğadan soyutlanarak ayrı bir tasarım konusu olmuştur.¹⁰

⁷ Dr. Sedat Veyis Örnek, s.38.

⁸ R.Kieckhefer, s.10.

⁹ Burcu Tekin, Ank. Üni. Dil ve Tarih-Coğr.Fak.Derg.sh 55

¹⁰ Orhan Hançerlioğlu, Dünya İnançları Sözlüğü, s.93.

Resim 2.1: MÖ. 4000-1000 dönemine ait, Mardin Müzesinde sergilenen, büyü amaçlı figür buluntuları (Foto. Şermin Seval)

Antikçağda hastalıkları tedavi etmek, kötücül güçlerden korunmak amacıyla kullanılan büyü, tek tanrılı dine geçişle birlikte din olgusuyla etkileşime girmiştir. Her iki olguya ait birçok uygulamanın ve disiplinin ortak olması nedeniyle, din ve büyü arasındaki farklılıklar, benzerlikler kültür tarihi boyunca din ile büyü arasında çekişmelere neden olmuştur.

Büyücülük, mitolojinin de temel konularından biridir, büyücüler Hermes'i büyücülük tanrısı sayarlar.

Frazer, "The Golden Bough" adlı eserinde büyüü bilimle bağlantısı yönünden de incelemekte olup, bilimin büyü ile olan yakın bağlantısı üzerinde durarak, büyüün bir çeşit ilkel bilim olduğunu, bilimin doğmasına kaynaklık ettiğini, büyüün mekanizmalarının, büyü edimlerinin aynı biçimde işleyip, aynı sonuçlar doğurduğunu ileri sürerek, büyüün dayandığı esaslar modern biliminkinin aynıdır; büyücü aynı sebeplerin aynı sonuçları doğuracağına inanmaktadır, demektedir.¹¹

İslamiyet büyücülüğe karşıdır ve büyüü yasaklamıştır. Türk halk kültüründe, Orta Asya'dan Anadolu'ya taşınmış büyücülük geleneklerinin içinde, insan yaşamlarının hayati gereksinimlerini sağaltmak amacıyla, uygulanan büyüsel ritüeller farklı zaman dilimlerinde değişime uğrasa da günümüze değin gelmiştir.

¹¹ J. Frazer, T.G.B

Tıbbın yeterince gelişmediği dönemlerde insanlar sağlık sorunlarını çözmek için de doğa üstü güçlerin yardımı ile büyüsel metotlara başvurmuştur. Eski Türk inançlarının izlerini taşıyan sağaltım ocakları ve bunların uygulamalarından bahsetmek gerekirse; Sağaltma ocağı kavramı, genellikle bir hastalığı sihir yoluyla ve kendine has yöntemlerle tedavi eden kişiyi tanımlamaktadır. Bu kişiler genellikle “el verme” yöntemiyle nesilden nesle aktarılan geleneksel bir ritüelle varlıklarını sürdürmüşlerdir. Ve bu yolla, insan ve hayvan hastalıklarını tedavi etmek amacıyla; Sarılık ocağı, kurşun dökme ocağı, kömür söndürme ocağı, taş kırma ocağı, sıtma ocağı gibi sistemler kurulmuştur.

Halk hekimliği de denilen bu ocaklarda, ırvasa, parpılama gibi yöntemlerle, bitki, hayvan ya da maden kökenli nesnelere kullanılmaktadır. Örneğin, parpılama yöntemiyle yapılan sağaltmalarda hastaların vücutları çizilir, delinir, dağlanır, kesilir ya da vücutlarına değnekle vurulur. Bunlardan en bilinen ve günümüzde hala uygulama alanı bulan “Kurşun Dökme Ocağının” pratiğini kısaca özetlersek:

Genellikle nazar değdiğine inanılan kişiye uygulanır. Nazara uğradığı düşünülen kişi oturtulur, ihlas ve bir Fatıha suresi okunur, bir kaptan eritilen kurşun kişinin başının üzerinde, gövdesinin ve ayaklarının üzerinde üç kez soğuk suya dökülür. Kurşunun suyun içinde aldığı şekillerden yorumlar yapılır, böylece kişinin üzerindeki nazarın kalktığına, iyileştiğine inanılır.

Büyü çeşitleri arasında temas büyü (Bütünde olduğu düşünülen gücün parçadan da olduğu inancı), taklit büyü (Benzer işlerin, benzer olayları, sonuçları doğurduğu inancı) yaygın olarak kabul görmektedir. Tüm bu büyüsel ritüeller esnasında ihlas, fatıha gibi sureler okunması, “Bu el benim değil, Fatma ananın eli” vb. dinî öğeler eklenerek, dinsel bir görünüm kazandırılmaktadır.

Tükürme yoluyla gücün geçirildiğine inanılan diğer bir büyüsel eylem de üfürükçülüktür:

Soluk ya da tükürük, ruh ana maddesi anlamını taşır. Bir şeyi üfleme ya da tükürmek büyü bir etkiye sahiptir. Bazı kabilelerde oğul ölen babasının son nefesini soluyarak içine alır.¹²

¹² C.G.Jung, İnsanlar ve Sembolleri, s. 81.

Hristiyan ülkelerinde de değişik biçimlerine rastlanan üfürükçülük genellikle İslam ülkelerinde uygulanan bir çeşit büyüçülüktür. Tükürme yoluyla güç geçirmenin solukla yapılanıdır. Afsunculuk da denir. Kutsal solukluların bu güçlerini başka kutsal soluklulardan ağızlarına tükürtmek yoluyla aldıklarına inanılır. Her türlü kaza ve belalardan, nazardan, hastalıklardan vb. korunmak için yapılır. Ve okuyup üflemenin bu türlü kötülüklerden arınacağına ya da korunacağına inanılır. Bu işlemi yapan kutsal soluklulara üfürükçü denir.¹³

Günümüzde hala Anadolu'nun bazı bölgelerinde geçerliliğini koruyan bu yöntemle insanlar hastalıklardan korunma, nazardan sakınma, gebe kalma, kocayı eve bağlama, koca bulma vb. birçok yaşamsal sorunlarına çare aramaktadırlar.

Bu uygulamalarda beden ayrı bir görev üstlenmekte; Büyücü ve istekte bulunan kişi arasında bir basamak, bir geçiş nesnesi, bir aracı görevi görmekte, tuval gibi kullanılmaktadır. Bu amaçla beden kullanılarak yapılan bir takım büyüsel işlemlere verilebilecek en bilinen örnek "göbek okutmadır".

Göbek okutma, genellikle evde kaldığına inanılan kızın kısmetinin açılması için yapılan bir eylemdir. Bu işlem kısaca şöyle uygulanır:

Kız, en az yedi en çok kırk gün süreyle üfürükçü ya da diğer adıyla cinciye gider. Cinci kızı bir odaya alır, yüzünü örter, kızın göbeğini iyice açar ve göbeğin üzerine mor mürekkeple büyük bir daire çizer, dairenin dışına firdolayı yedi "sin", içine gene firdolayı yedi "elif" yazar, göbeğin üstüne yazı yazdığı kalemle dokunur, "ya settar" der, göbeğe üfler. Ertesi gün üçgen daha alta çizilir, bunun için kız cinsel bölgesindeki tüyleri keser. Kızın saçından alınan yedi tel bir muşambaya sarılır, muska haline getirilir ve iç çamaşırına tutturulur.¹⁴

Bu işlemlerden sonra kızın kısmeti ağır ağır açılmış, ayrıca bu büyüü üç kişiden fazla kişi bilmezmiş, duyulursa etkisi kalmaz ve üç kişiyi de cin çarparmış.

En çok uygulanan büyülerden birisi de çocuğu olmayanlara uygulanan gebe kalma büyüsidür, bunun uygulaması da şöyle:

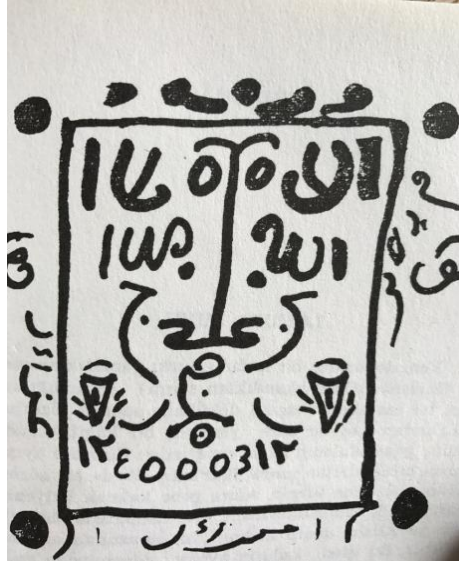
Gebe kalmak isteyen kadın soluğu kuvvetli bir hocaya gider, gitmeden önce yıkanır, namaz kılar, hoca önce dualar okuyup üfler ve bir kâğıda mor mürekkeple kurandan sureler yazılır. Kâğıt ıslatılır ezilir, mora boyanan su, damla damla kadının sırtından aşağı damlatılır. İkinci gün kadının avucunun içine (sağ) yedi "mim" üç "elif" yazılır, kırk bir "hu" çekilip yüzüne üflenir, bu işlem yedi gün

¹³ Orhan Hançerlioğlu, Dünya inançları Sözlüğü, s.533.

¹⁴ İsmet Zeki Eyüboğlu, Sevgi Büyüleri, s.212.

boyunca uygulanır. Yedinci gün kadının göbeğine daire çizilir, ortasına "ya kaadir" yazılır, dille yalanarak silinir, yedinci günden sonra kadın kocasına yaklaşabilir. Yine bu işlemlerden kimsenin haberi olmaması gerekir.¹⁵

Bir diğer gebe kalma uygulamasında kızılıcak dallarından faydalanılmakta, okuyup üflenmekte ve gebe kalmak isteyen kadının göğüslerine çaprazlama Allah yazısı yazılmakta ve en son muska yapıp tutturularak istek pekiştirilmektedir. Muskaya yazılan, çizilen şekiller resimde görüldüğü gibidir.

Resim 2.2: Göbek okutma muskası (Z. Eyüboğlu, Anadolu Büyüleri)

¹⁵ İ. Z. Eyüboğlu, Sevgi Büyüleri.

3. DÖVMENİN İKONOĞRAFİK KÖKENLERİ

İkonografi, Grekçe iki sözcüğün birleşiminden oluşur. Eikon (imge) ve graphia (yazım). Kökenindeki bu anlama dayanarak sözcük "imge yazma" ya da " imge oluşturma " biçiminde açıklanabilir. İkonografiyi yöntemselleştiren Erwin Panofsky'nin (1892-1968) deyişiyle "sanat yapıtlarında betimlenen olay, kişi, düzen ve kalıpları inceleyen bilimsel disiplin" olarak tanımlayabiliriz.¹⁶

İnsanlık tarihi, sözden imgeye yolculukta hep içinde yaşadığı doğadan esinlenmiş, kavrayışının ötesinde bulunan şeylerden korkmuş, tanımlayamadığını cisimlendirmiş, simgeler üretmiştir. Yani görünmeyeni anlayabilmek için görünür temsiller haline getirmiştir. Korku, çaresizlik, geleceği bilme arzusu, kötücül güçlerden korunma gibi nedenlerini bilemediği olaylarla baş edebilmek için oluşturduğu soyut kavramlara anlamlar yüklemiştir. Doğadaki her nesne ayrı bir anlam yüklüdür ve farklı mesaj verir. Sayılar, taşlar, ağaçlar, dağlar, nehirler, güneş, ay ve yıldızlar, gezegenler düşünüldenden farklı anlamlar taşıyabilirler.

İnsan anlayışının sınırlarının ötesinde sayısız şey bulunduğundan, tanımlayamadığımız ya da kavrayamadığımız kavramları temsil etmek üzere sürekli olarak simgesel terimler kullanmaktayız. Bütün dinlerin sembolik bir dil ya da imgeler kullanmasının nedeni budur Ne ki sembollerin bu bilinçli kullanımı son derece önemli bir psikolojik gerçeğin yalnızca bir yüzüdür. İnsan bilinçsiz olarak ve kendiliğinden de düşler şeklinde semboller üretmektedir. İnsan çevresini ancak kısıtlı bir şekilde algılayabilmesine izin veren duyularının sayısı ve niteliğiyle sınırlıdır.¹⁷

Düşlerimiz sembollerle doludur. Jung, uygar insanlara da hem iç hem dış dünyadaki sorunları ile baş etme konusunda rehberlik ettiğini söyler. Düşlerimizin çoğunun dış yaşamımızın ayrıntıları ile dolu olduğu doğrudur. Bahçemizdeki bir ağaç, pencereden gözüken bir bisiklet ya da yürüyüş esnasında gözümüze takılan bir taş parçası düşlerimizde sembolik olarak ortaya çıkabilir. Dolayısıyla rüyalarımız sembol üreten ana kaynaklardan biridir ve rüyalarda spontane olarak ortaya çıkarlar. Bazı semboller de kökenleri ve nitelikleri açısından bakıldığında, bireysel değil kolektif olarak oluşmuşlardır. Dinsel imgeleri bu şekilde değerlendirebiliriz. Şu bir gerçektir ki dinsel imgeler, kavramlar yüzlerce yıllık bir yaşam tortusunun süzülerek

¹⁶ Sözden İmgeye Batı Sanatında İkonografi, s.13.

¹⁷ C. G. Jung, İnsanlar ve semboller s.21.

gelmesi sonucu oluşmuştur, yani kolektif tasarımlardır. Bu imgeler anlık tezahürlerdir, bilinçli oluşumlar değildir.

Görülen birçok rüyada ilkel zamanlara ait mit ve dinsel törenlerden pasajlar taşıyan, benzer çağrışımlar görürüz. Bu tür rüya imgelerine Freud “arkaik kalıntılar” adını vermiştir.

Bu ad insan ruhunda tarihsel gelişmeye direnerek yaşamda kalabilmiş ruhsal unsurlar anlamına gelmektedir. Bu tür çağrışım ve imgelerin bilinçdışının çok önemli bir kısmını oluşturduğunu söyleyebiliriz. Bunlar canlı, etkili ve tam da tarihsel niteliklerinden ötürü özellikle değerli öğelerdir. Bu tarihsel çağrışımlar, bilincin rasyonel dünyasıyla dürtülerimizin dünyası arasında ki bağlantı halkasıdır.¹⁸

Sembollerin hepsinin büyüsel, dinsel öyküleri vardır ve tüm insanlığın ortak mirasıdır, bilinçaltında yaptığı çağrışımlar aynıdır. Her şey sembol olabilir ama hiçbir şey kendiliğinden sembol olamaz.

Her simge bilinçdışı bir içeriğin bilinçlenmesine yarar, çünkü onu elle tutulur hale getirir. Burada güdül ve dürtü dünyası bilinçdışı için bir tehlikedir ama birçok insanın yaşamında vazgeçilmezdir. İçgüdü, hayvansı ruh, fanteziyi daima yeni yaratışlara zorlar.

Dr. Jung, gerçek bir simgenin, düşünülenin düşünülemez, ancak sezilir ve hissedilir olduğu zaman görüldüğüne işaret eder. Bu da Klee'nin “Anlayışın Sınırları” ile düşündüğüdür. Örneğin daire psikenin simgesidir. Eflatun da psikeyi küre olarak tanımlamıştır. Kare ve sık sık da dikdörtgen toprağa bağlı maddenin, bedeninin, gerçekliğin simgesidir.¹⁹

Semboller, simgeler zaman ve uzam içinde değişiklik gösterirler ve bunların insanlar üzerindeki etkileri yaratıldıkları dönemle sınırlıdır. Toplumdan topluma farklılık gösterebilen bu sembollere yüklenen anlamlar, farklı kültürlerde farklı anlamlara gelebilir. Kimileri için kutsal olan simgeler, bazı insanlar için olmayabilir, ya da tam tersi bazı semboller arkaik ve evrensel olabilirler. Bazı semboller de ilk baştaki anlam ve işlevlerini kaybetse bile varlıklarını sürdürebilirler. Semboller bilincimizi evrimleştirirken, insanın sürekli olarak kutsalla dayanışma içinde olmasını sağlarlar.

¹⁸ C. G. Jung, s.48.

¹⁹ C.G. Jung, s.248

Semboller, imgeler insanlığın geliştirdiği ilk evrensel dil olması açısından çok önemli olup, kişinin toplumsal aidiyetini, tarihsel ve ruhsal durumunu yaşadığı çevreyle ve kozmosla ilişkisini ifade eder.

İnsan gelişimine paralel olarak simgelerin değişimi, gelişimi de benzerlik gösterir. Örn. kayaların üzerinde görülen arkaik dönem yön işaretleri insanların ana yönleri keşfetmesinden sonrasına tarihlenir. Dik duruş sayesinde insanlar merkezi kendi bedenlerinin önü, arkası, sağ, solu, yukarı ve aşağısına göre düzenlemiştir.

Uygurlık düzeyi arttıkça, insanın yeni gözlemleri, özellikle de gök cisimlerini keşfi ve ilgisi sonucu yeni semboller bunlara göre şekil almıştır. İnsanoğlunun gökyüzüyle ilişkisi Sümer astronomisine MÖ.3000 belki de daha öncesine dayanmaktadır. Gökyüzündeki takımyıldızlar, Güneş ve Ay ile ilgili gözlemler astrolojik sembollerin doğmasına kaynaklık etmiştir. Özellikle de göçebe hayatı süren toplulukların konumlarını, yönlerini gökyüzündeki yıldızların, gezegenlerin konumlarına göre düzenlemeleri bu gelişimin öncülü olmuştur.

Simgeler karmaşık yapılarının ardında birleştirici görevler üstlenebilirler, bir arada yaşayan insanları ruhsal olarak etkileyip bir arada bulunma, aidiyet duygusunu uyandırabilirler. Bu amaçla insanlar sahiplik, aidiyet vb. kavramları sembollerle dile getirmek için tamgaları kullanmıştır. Tamgaların kullanımı ile birlikte sahiplik, hukuk ve devlet kavramları eş zamanda ortaya çıkmıştır.

Tamgaların oluşması ve bu süreç sonrasında boylar, meslekler, yönetenler, inançlar, mülkler, topraklar vs. tamgalarla ayrılmıştır. Günümüze kadar gelen bu sembollerden birçoğu halen kullanılmaktadır. Tüm dünyada tamga olarak bilinen bu işaretler önceleri insanlarda ve hayvanlarda kesikler, yakma veya dövme şeklinde uygulanmış, zamanla yazıya dönüşmüştür.

İnsanlar oluşturdukları bu ilk sembolleri, tamgaları mağara duvarlarına, taşlara kayalara, içinde bulunduğu yaşam alanlarına uygulamış, bedenlerine kazımıştır.

Bedeni damgalamanın mitolojisi, insanlığın ilk anlarından itibaren, kabilecilik, ilkelcilik, inisiasyon törenleri gibi terimlerle anımsanır. Olgunlaşma, erginlenme ritlerinde ilkeller için en önemli araçtır bedenleri. Kendilerinin ait oldukları kabileye kabul edilme anlamını taşıyan bu törenlerde kolektif olarak üretilen semboller, imgeler, çocukluktan erginliğe, olgunluğa geçişin şifresidirler.

Birçok insan toplumunda beden damgaları ya varoluşun farklı uğraklarına geçiş törenleriyle ya da topluluk içindeki belirli birtakım anlamlarla bağlantılıdır. Örneğin dövme kimlik değeri taşır, öznenin bir gruba ya da toplumsal bir sisteme

aidiyetini bizzat teninde ifade eder, dinsel uyruklukları kesinleştirir, ad koymanın değerini iki misli artıran bu kültürel himaye dolayısıyla bir biçimde insanileştirir. Kimi insan toplumlarında dövmenin okunuşu, insanın belli bir soy, klan ve yaş sınıfına ait olduğu hakkında bilgi verir; bir statüyü işaret eder ve ittifakı sıkılaştırır. İmlerle deriye işlenen bu dövmeler olmadan bir grupla kaynaşmak imkansızdır.²⁰

Primitif halkların doğa üstü güçlere bağlı yaşam tarzı, bereket getiren ya da felaketlerden koruyan bir tür simgelerin gelişmesine zemin oluşturur. Geçiş ritleri içinde, özellikle genç kızların ilk adet gününden sonra yapılmaya başlanan dövme seremonileri, evliliğe hazırlık ritüelleridir. Jung (2009) bu ritüeli, genç kızlarda boyun eğme motifi, edilgenliğin vurgulanışı olarak nitelendirir. Regl döneminin; kadın için doğanın, yaşamın yaratıcı gücü karşısında bir itaat duygusu uyandırma gücü olduğundan bahseder, bunun olgunlaşma sürecinin önemli bir bölümü olduğunu ifade eder. Böylece genç kız, toplumda kendine biçilen dişil görevi kabullenir.

²⁰ David Le Breton, a.g.y., s.36.

4. DÜNYADA DÖVME

Biraz çam ağacı kabuğu, bir tutam korozyonlu tunç, biraz öd, az biraz da zaç yağı (ya da kara boya), tamamı karıştırılır ve elekten geçirilir. Diğer tarafta sirkeyle korozyonlu tunç öğütülüp farklı bir karışım hazırlanır, sonra bu iki karışım birbirine eklenir, biraz da su ilave edilince dövme karışımı hazırdır. Dövme yapılacak yer pırasa suyuyla dezenfekte edilince dövme uygulamasına başlanır.

Bu tarif, bilinen en eski kayıtlı dövme yapım tarifi olup altıncı yüzyılda yaşamış olan “Aetius” adlı Romalı bir doktorun “Medicae Artis Principes” isimli kitabından alınmadır.

Dünyanın herhangi bir noktasında ve tarihin her döneminde dövmeye rastlanmış. Bu sebeple dövmeyi belli bir zaman dilimine ya da bir topluluğa tarihlemek mümkün değil. Avrupa da yapılmış arkeolojik kazılarda bulunan bazı alet grupları, üst paleolitik dönemde (İÖ.38bin-10bin) dövme yapımının olduğuna dair izlenim vermiştir.

En eski dövme örneklerinden birisi Avusturya İtalya sınırındaki Alpler’de bulunan buz adam Otzi’nin vücudunda bulunmuş. 5300 yıl önce yaşadığı tahmin edilen Otzi'nin bedeninde dövmeler olduğu Arkeolog Spindler tarafından açıklanmış (1939-2005). Otzi'nin bedeninde, sol dizinde dört yönü gösteren bir şekil, böbreğinin üzerine rastlayan kesiminde ve bileklerinde terapötik amaçlı olabileceği söylenen paralel çizgi demetleri tespit edilmiştir.

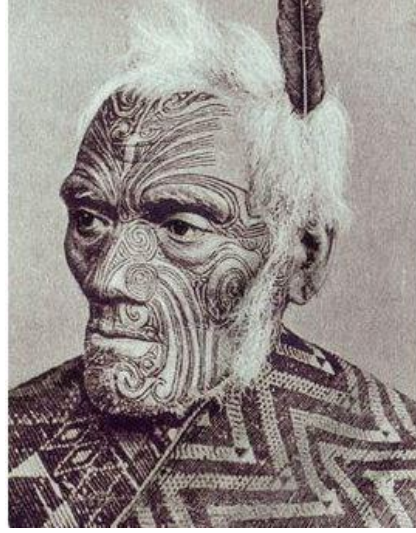

Resim 4.1: Buz Adam Otzi (Roger Jakobsen)

Bazı uzmanlara göre ilk dövme yapımında çakmaktaşlarından ya da kemiklerden yapılan sivriltilmiş aletler kullanılmıştır. Polinezyalılardan günümüze ulaşan bir örnekte ise is ve sudan oluşan boya, tahta bir çekiçle desen üzerine vurularak uygulanmaktadır.

Bu konudaki en cesur örnekler Yeni Zelanda Maori halkına ait. Maoriler pigmenti deriye yedirebilmek için, küçük kalem biçiminde kemik parçalarını alıyor ve onların deri altına girmelerini sağlamak için ahşaptan yapılmış çekiçleri kullanıyorlar. Bu işlem moko olarak anılan yüz dövmelerinde daha da can yakıcı oluyor. Mokolar yüz derisi üzerine “oyma” ya da kabartma tekniğiyle işleniyor.²¹

²¹ Yaşar Çoruhlu, N.G., *Tendeki Desen*.

Resim 4.2: Maori Moko dövmesi (Bridgenamart.com)

Ta Moko dövmeleri mensup olunan aile, sosyal statüye ilişkin bilgi verir. Yüzün her bölümüne belirli bir bilgiyi sembolize eden dövme yapılar. Yüksek statü göstergesi olduğundan alnın tam ortasına yapılan dövme nadiren rastlanır. Erkekler çoğunlukla yüzlerinin tamamına, kadınlarsa çenelerine dövme yaptırırlar.²²

Eski Mısır dövme konusunda sayısız örnek içeriyor, eski dönemlerden kalma mısır mumyalarında kamış ve yaprak boyalı dövme rastlanmıştır.

Bazı kaynaklarda ise Birmanya’ da kadınların yüzlerine yaptıkları dövmenin, çocukluktan yetişkinliğe geçiş ritüellerinden biri olduğu, yüzün tamamını kaplayan bu uygulamada diken ve diğer iğneler kullanıldığı belirtilmektedir.(M.T.K.Dergisi)

Resim 4.3: Birmanyalı kadın ve dövme (Foto. A. Simoon)

²² *Mimarlık, Tasarım Kültürü Dergisi, Sayı: 289, s.161.*

Malezya’da yaşayan Sihanlarda kadınlar dövme sanatçısıdır. Anneden kıza geçen bir gelenektir. Genellikle evlenmeden önce yapılır dövmeler ve erkekler dövmesi olmayan Sihan kadınıyla evlenmez. Dövmeler dikenle yapılır.

Yine aynı coğrafyada yaşayan Kayan topluluğunda da dövme uzmanı sadece kadınlardır. Ve bir Kayan kızına dövme yapmak oldukça uzun ve acılı bir süreci kapsar. Dövme işlemi yıllarca sürebilir ve sonunda vücutlarının tamamı dövme ile kaplanır. Dövme boyaları ise is, şeker kamışı ve sudan ibarettir.

Endonezya, Papua Yeni Gine ve Filipinler’de de yaygın bir şekilde yapılan geleneksel totem dövmelerinin koruyucu tılsım içerdikleri düşünülmüdü. Bir başka kabile İbanlarda, dövmeyi erkekler yaparken dövme malzemeleri arasında çimen lifi, diken ve çeşitli boyalar vardır ve elle vurma tekniği ile uygulanır.

Çin’in Hanian adası yerlileri, Li topluluğunda bileklere yapılan halka şeklindeki dövmeler evlenmeden önce yapılmaz. Ergenliğe girmeye başladığında, ensesine, yüzüne yapılan dövmeler ile evliliğe hazır olduğu mesajı verilir. Bu dövmeler aynı zamanda öldükten sonra da ataları tarafından tanınmalarını sağlayacaktır.

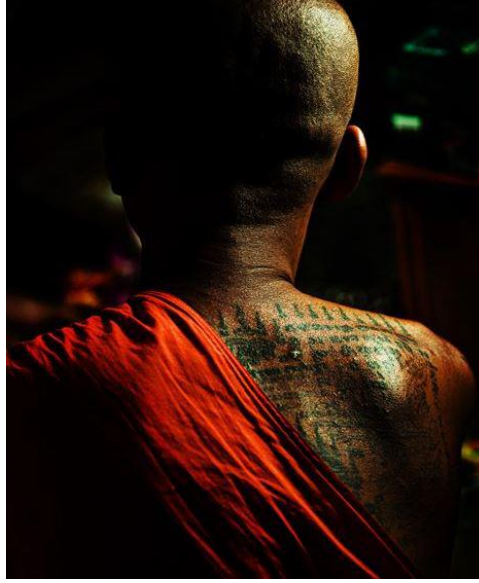
Mozambik’teki Makondelerde erkek çocuklarına erkekler, kız çocuklarına kadınlar dövme yapar. Kişilerin hayatta iken gösterdiği başarılar, yaptığı işler vücuda işlenirdi ve ölümden sonra bu dövmelerin yol gösterici olduklarına inanılırdı. Bu dövme modelleri aynı zamanda kabilenin ortak motifleridir. Uygulama ise geleneksel üçgen bir bıçakla kesikler yapılarak ve içlerine renkli sular eklenerek yapılır.

Bugün Yunanistan’da ve birçok ülkede popüler hale gelen tribal dövme stilleri, Yunanistan tarihindeki “Sythian” savaşçılarından mirastır.

Günümüzde Balkanlar’da dağınık bir şekilde yaşayan Vlak kadınlarının alınlarında haç dövmesi yaygındır. Nazar ve şans amaçlı yapılan haç, aynı zamanda onların Ortadoks Hristiyanı olduklarını vurgulamaktadır. Bir dönemler Osmanlı egemenliğindeki bu kadınlar, alınlarındaki haç nedeniyle uğursuz sayılmışlar, bu sayede hareme götürülmekten de kurtulmuşlardır.

Tayland’ da ise yapılan dövmelere Sak-Yant deniliyor ve tamamen büyüsel, mistik amaçlı; kişiyi uğursuzluk ve kötücül güçlerden koruduğu düşünülen dövmeler yapılmış.

*Sak Yant dövmeleeri sergilenmek üzere yapılmaz, çoğunlukla gizli tutulurlar. Desenler Khmer dilinde yazılmış metinlerden kaplan, ejderha, kuş, yılan vb. hayvan sembollerinden türemiştir.*²³

Resim 4.4: Tayland, “Sak Yant” dövmesi(Visualpeacemakers.org)

İç Asya’ da bazı eski Türk topluluklarına ait kurganlardan çıkan mummyalar üzerinde, mitolojik, gerçek üstü hayvanların resmedildiği dövmeleere rastlanmıştır;

*Ve bu dövmeleerin oldukça profesyonelce yapılmış, sanat değeri yüksek uygulamalar olduğu tespit edilmiştir.*²⁴

Resim 4.5: Pazırık kurganından İskit erkeği sağ kol (W.Menghin, H.Parzinger)

²³ Mimarlık Tasarım Dergisi, Sayı: 289, s.161.

²⁴ Yaşar Çoruhlu, Tendeki Desen, N.G, s.43.

Hunlara ait Pazırık kurganındaki bulgular asil ve kahraman kişilerin savaşçıların dövme yaptırdığını kanıtlar niteliktedir. Bu gelenekler Kazak ve Kırgız Türklerinde de devam etmiştir.

Pazırık ve Ukok mumyalarındaki bu dövmelerin şifa verici, tedavi amacıyla yapılmış olmaları mümkündür, aynı zamanda inançları gereği başka anlama da gelebilir.

18. ve 19. yüzyıllarda popülerlik kazanan resimli seyahat günceleri Batı'nın yabancı kültürlerle bakışını biçimlendirmiş, Batı toplumunun ilgisini egzotik Doğu ya çevirmesi dövme hakkında da bir merak uyanmasına neden olmuştur. James Cook'un 18. yüzyılda Pasifik Okyanusu'na yaptığı keşif gezisi raporlarında, Batı dünyasını dövme kültürü ile tanıştıran Polinez dilinden gelme "Tattour" sözcüğüne ilk kez rastlanır. Modern dövmenin Batı da yayılmasında etnografik çizimler, baskılar ve fotoğraflar büyük rol oynamıştır.²⁵

Dövme, Birinci Dünya savaşının öncülü yıllarda Avrupa ve Amerika' da gelişmeye başlamıştır. Amerika ve Avrupa'nın zengin soylu aileleri arasında bir dönem prestij unsuru olmuş ve bedenlerindeki dövmeler zevk sahibi olmanın bir göstergesi sayılmıştır. Daha sonra suçluların ve belli sınıftaki insanların dövme yaptırmaları farklı bir bakış açısı oluşturmuş, böylece dövme tarih boyunca bir utanç sembolü ya da ayrıcalıklı sınıflar göstergesi olarak iki uçta gidip gelmiştir.

Tarihten bugüne genel olarak özetlenirse dövme, toplumsal statünün önemli bir simgesi, sahibinin rütbe, mevki ve yeteneğinin göstergesidir. Yetişkinliğe geçişi simgeliyor, uygulama sırasında akan kan ve yaşanan acı nedeniyle kahramanlık, güç ve erkeklik simgesi olarak da kabul görüyor. Kişinin hangi toplum ya da kabileye ait olduğunu anlatıyor. Kötülükten, kötü ruhtan ve şeytandan koruyucu olarak algılanıyor; Hastalıkların iyileştirilmesine yardımcı olduğu düşünülüyor ve büyüsel bir işaret ya da sağıltıcı olarak kullanıldığı da oluyor.²⁶

Tıbbi açıdan dövme yapımına da zaman zaman rastlanmaktadır. Ellere sarılık hastalığını önlemek için, şakaklara da karasu denilen göz hastalığının tedavisi için dövme yapıldığı söylenenler arasında. Guatr hastalığının tedavisi içinde dudak altlarına ve kulak memelerine dövmeler yapılırken, sıcak bölgelerde de dudakların

²⁵ Mimarlık Dergisi, s.162.

²⁶ Yaşar Çoruhlu, Tendeki Desen Dövme, N.G., s.44.

çatlamasını önlemek için yapılmış dövme. Söylenenlere göre, eski Mısır'da gözlerin kamaşmasını önlemek için gözlere sürme şeklinde dövme yapılırken bu gelenek günümüzde yerini sürme kullanımına bırakmış.

5.ANADOLU'DA DÖVMENİN KAYNAKLARI VE ÇOK YÖNLÜ DOLAŞIMI

İnsan bedeninin farklı malzemeler kullanılarak, çeşitli uygulamalarla süslenmesi tarihin çok eski dönemlerinden beri süregelen bir durumdur. Dünyada farklı zaman dilimlerinde ve değişik coğrafyalarda görülen beden süsleme sanatı dövmenin Anadolu'ya giriş tarihini belirlemek oldukça güç. Osmanlı döneminde Cezayirli gemicilerle Osmanlı donanmasında denizciler arasında yayılmış olduğu söylenmektedir. XVII. yüzyıldan itibaren yeniçeriler tarafından bağlı buldukları ortayı simgeleme amacı ile yaptırılmış ve yeniçeri ocağının kapatılışına dek sürmüştür.

Günümüzde Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu'da görülen dövme geleneğinin izlerini, tarihin derinliklerinden itibaren görmek mümkündür. Yaşamlarının şifreleri dövme motiflerinde gizlidir. Daha çok kadınlarda görülen dövme, kadınlar için zarifliğin, soyluluğun, güzelliğin sembolü iken; erkekler için güç ve iktidar belirtisidir. Gelenek, bölgenin tarihi ve dini inançları ile yakından ilgilidir.

Ana tanrıça Kybele'ye inanan Anadolu'nun ilk insanları, hasır dokumalar, sepetler vs. üretir ve yaşadıkları ortamları kıl ya da dokumalarla donatırlarmış. Hem dokumalarını hem çıplak derilerini doğal boya ile boyayıp birtakım anlamlar yükledikleri motiflerle süslerlermiş.

Anadolu'da yün iplikten dokuma izlerinin tarihi İÖ. (6000) yılına kadar uzanır. Asya'daki dokumaların İÖ. 2400'lerde başladığı biliniyor. Bu durumda sadece Araplara mal edilen dövmenin tüm Mezopotamya, Anadolu, Arabistan, Doğu Akdeniz ve Kuzey Afrika'da köklü bir geçmişi olduğu ortaya çıkıyor.²⁷

Zamanımıza uzanan dövme motiflerinin geçmişine doğru iz sürdüğümüzde, insanların kayalara, mağaralara kazıdıkları kaya resimlerinin (Petroglif) ideograma dönüşümüne, daha sonraları soy, aşiret, sahiplik vb. kavramların gelişmesiyle de bu semboller eşyalara, hayvanlara kısaca tüm yaşam alanlarına ve bedenlerine uyguladıkları tamgalara geçişine tanık oluruz. Gerek yer-gök inanışının etkisinde, gerek büyüsel, mitsel amaçla yapılan dövmeler pek çok disiplinlerle de ortak özellikler taşır. Çünkü insanlar, tüm yaşamsal öykülerini sembollerle kilimlerine, evlerine, kapkacaklarına, duvarlarına, mezar taşlarına, çuvallarına vs.

²⁷ Faik Bulut, Atlas Dergisi, s.113.

damgalamışlardır. Büyüsel, mitsel, güzellik, sağaltım, kötücül güçlerden korunma, bereket, hamaratlık, ölüme karşı direnme, nazardan korunma, hastalıkları tedavi etme gibi birçok nedenden dolayı insanlar semboller üretmiş, bunlara yüklediği mana dan sorunlarına çare bulmayı umut etmiştir. Çoğu motifin anlamı unutulmuş ya da unutulmaya yüz tutmuştur.

Anadolu öncesi yaşam izlerinde Şamanizm, Zerdüştlük, Taohizm, Maniheizm, Paganizm, Animizm vb. inanç sistemlerinin etkilerini görmek mümkündür.

Dövme motiflerinin çoğunda Oğuz, Göktürk gibi Türk devletlerinin tamga örneklerini görmek mümkündür. O dönemde göçebe bir hayat süren Türk topluluklarının gökyüzünü gözlemlediklerini ve yaşamlarını, göçlerini, yollarını Ay, Yıldız, Güneş gibi gök cisimlerine göre uyarladıklarını, bunları oluşturdukları sembollerde de yansıttıklarını biliyoruz. Bu sembollerin özellikle bedenin ilk bakışta görünen kısımlarına soy, sop, aşiret, aile dövmesi olarak yapıldığı tespit edilmiştir. Böylece göç edilen yerlerde kendi boy, soyunu tanımak, kaybolmamak amaçlanmıştır. Bu konuda verilebilecek güzel bir örnek Siverek Deliktaş Köyü'nden 70 yaşındaki Eyüp Alkan'ın anısı:

“Kütahya’da askerlik yaparken, komutan ille de bu dövmeyi sildir diye tutturdu. Ne yaptım sa ikna edemedim. Sonra şunu anlattım: ‘Biz Suriye ile komşuyuz, sınırdan gelip geçerken kazara birimiz ölürse kimliğimizi, adımızı, sanımızı bu dövmelerden bulurlar’ deyince ‘Hah şimdi oldu.’ diyerek yakamı bıraktı.”²⁸

Küçükbaş hayvanlardan koyun keçi gibilerin kulaklarına çentik atılmasına 'EN'; ev eşyasına, avadanlıklara, dokumaların üzerine işlenen ve boyanan işaretlere 'İM' denir. Demirden yapılmış ve kızdırılarak atların, büyükbaş hayvanların sol sağrularına vurulan işaretlere de “DAMGA” denir.

Tamga sözcüğü XI. yüzyılda yazılmış olan Kutadgu Bilig adlı büyük eserde, tamga, tamga vurmak, tamgalamak anlamında kullanılmıştır. (Kutadgu Bilig 1979:47). Diğer bir araştırmacı Cengiz Alyılmaz, ”(Kök) Türk Harfli Yazıtların İzinde” adlı eserinde damgalarla ilgili olarak şunlara değinmiştir: "Orhun'dan Anadolu'ya kadar uzanmış olan Türk Damgaları Orhun ve Yenisey abidelerindeki benzer veya çok farklı şekilleriyle, Anadolu'daki çeşitli boy, soy, oymak, oba aşiret ve cemaatler ile aileler arasında kullanılmakta ve hala yaşatılmaktadır. .²⁹

²⁸ Faik Bulut, Atlas Dergisi, Sayı: 113.

²⁹ Uysal Yenipınar, Sait Tunç, Beden Ayetleri, s.45.

Bu anlamda tamgalar Türk boylarının ait olduğu dönemdeki yaşayışları, inançları, kimlikleri hakkında çok önemli ipuçları veren olgulardır. Türk damgalarının kullanımı, Orhun, Yenisey harflerinden de eskiye dayanmaktadır. *Tamgalar; Türk boylarının Asya'dan Avrupa'ya hatta Afrika kıtasına kadar uzanan serüveninin en büyük tanıkları ve belgeleri arasında yer alır.*³⁰

Anadolu'da dövme; “dövme”, “dögün” (dövün), ve hatta “veşim” (Kökeni Arapçadaki veşm), bir de (Arap kökenli ailelere mensup kadınların yaptırdığı dövme verilen ad) “dek” ya da “dak” isimleri veriliyor. En bilinen adıyla tattoo, Okyanusya kökenli bir kelimedir.

*En basit anlamıyla dövme; vücut derisi içine doğal veya doğal olmayan yollarla elde edilen boyaların zerk edilmesi suretiyle yapılan desen ve şekiller olarak tanımlanabilir. Türkçede dövme yaptırma işleminin karşılığı “vücut dövdürtmek”. Aslında “dövme” terimi Türkçede “dövmek” fiilinin isim halidir. Dövme aynı zamanda bir eylemi de içermesi nedeniyle “damga” manasına da geliyor.*³¹

Dövme yapımında bölgede, kazandibi isi, çıra isi, hayvan ödü, kız çocuğu doğurmuş annenin sütü gibi ana malzemeler kullanılır. Bazen renk verici olarak kül, çivit, antimuan (antimon) tozu, hurma çekirdeği, çeşitli bitki özleri, safran, kına, ceviz kabuğu, kavrulup dövülmüş kemik tozu vb. malzemeler de kullanılabilir.

Kız çocuğu doğurmuş annenin sütünün eklenmesini özellikle bölgede yüzyıllarca sürmüş olan ana tanrıça kültürünün bir göstergesi olarak düşünmek mümkündür. Aynı zamanda lohusa sütü yara iyileştirici, onarıcı enzimler içermesi nedeniyle de ekleniyor olmalıdır.

Dövme motifinin hazırlanan boya karışımıyla deriye işlenmesinde üçlü, beşli, yedili demetler halindeki iğneler kullanılır. Bunlara “ibre” denmektedir. Ve bu iğne sayılarının da mistik anlamları vardır. Yöreden yöreye iğne sayıları değişebilir. Siverek'te birli, üçlü, beşli, iğne demeti kullanılırken, Yezidilerde yedili, bazı yerlerde dokuzlu iğne demetleri kullanılır.

Hazırlanan malzeme iğne tutamıyla motif çizgileri üzerinden ritimli vuruşlarla alt deriye işlenir. Uygulama esnasında biraz kan çıkarsa da dayanılmaz değildir. Geleneksel dövme kalıcıdır, ölünceye kadar çıkmaz bedenlerden.

Bölgede dövme yaptırmanın bir de zamanı vardır. Mart ayının sonu ile nisan ayı başlangıcı olan bu süreçte yapılır dövmeler. Yarı ılık yarı serin bu zaman

³⁰ C. Alyılmaz, 2010, s.81.

³¹ Yaşar Çoruhlu, Tendeği Desen, N.G.,s.40.

dilimine bölgede “merbain” denmektedir. Dövmenin yaz mevsimine hazır olması, doğadaki uyanışla beraber aynı rengi alması gibi doğayla birlikte hareket edilmesi, uyum içinde olunması amaçlanmıştır.

Dövme işini yapan erkeklere “dekkak”, kadınlara “dekkabe”; dövme yaptıran erkeklere “medkuk”, kadınlara da “medkuke” denmektedir bölgede.

Bölgede dövme meslek olarak 'gurbet' adı verilen Karaçi ler yapmaktadır. Karaçiler konar-göçer yaşam tarzını benimsemiş ve babadan oğula geçen bir iş olarak dövme yapımını üstlenmişlerdir.

İslam'ın Şafii formunu benimsemiş Karaçi Çingenelele, dövme geleneğini iki ayrı güzergahtan Anadolu'ya gelmeden önce temasta buldukları farklı topluluklardan öğrenmişlerdir. Bu yollardan biri İran Kafkasya güzergahı, diğeri ise Irak-Suriye-Filistin güzergahıdır. (Prova günlükleri-Dövme geleneği) Ayrıca bölgede dövme yapmayı kadınlar birbirlerinden öğrenmişler, yapmışlardır.

Karaçiler tarafından yapılan dövmeler cinsiyete göre ve motifin uygulandığı bölge bakımından farklılıklar gösterir. Erkeklerde dövmeler genellikle el, burun, çene ve elmacık kemikleri üzerinde bulunurken; kadınlarda el, kol, ayak, alın, çene, dudak yanak ve göğüs bölgesinde yaygın olarak görülmektedir.

Kızların dövmeleri ilk adet gününden evleninceye kadar sürer. Evlendikten sonra da devam edenler olur. Evlilik öncesi dövmeler, asalet sembolü, çalışkanlık, bereket, süs, anı, özlem, nazarlık, burç, uğur, tıbbi, muska, bekar kız, Tanrı sembolleri olurken; evlendikten sonra yapılan dövmeler farklılaşır. Kadın sadakat sembolü, rahim üzerine bekarlık işareti olarak yapılır. İlk çocuğu doğduğunda göğsüne ceylan resmi yaptırır. (Rivayete göre, Hz. İbrahim'i annesi Nemrut'un şerrinden korumak için mağarada doğurmuş, orada bırakmış. Sonra gelince oğlunu bir ceylanın emzirdiğini görmüş.) Bundan esinlenerek çocuğunu bir ceylan şefkatiyle emzirme arzusu nedeniyle bu dövme yaptırdır.³²

Bölgede yapılan dövme motiflerinin ve anlamlarının benzerliği, motiflerin bölgenin ortak kültür yapısının bir ürünü olduğunu düşündürür bize. Ayrıca dövme ile birlikte kına yakma, sürme çekme, ölüm ve doğum törenleri, birtakım büyüsel ritüeller, tütsüler, altın diş yaptırdma gibi diğere geleneksel eylemlerin iç içe geçmesi, ortak kültür mirasının en büyük kanıtlarıdır.

³² İbrahim Can, Beden Resimleri, Y.L.T, s.17.

Dövme geleneği bölgedeki Arap, Kürt, Süryani ve Yezidi vb. topluluklar arasında yaygın ve ortak özellikler taşıırken, sadece Süryanilerin daha çok dini amaçlı dövme yaptırdıkları bilinmektedir.

Arap kadınları dövme motiflerini biraz daha ağırlıkta yaptırırken, alt dudak dövmesi sadece Arap kadınlarına has bir dövme çeşidi olarak karşımıza çıkıyor. Kürt kadınlarında da alt dudak ortasından çeneye bir çizgi olarak uzanan aidiyet dövmesi dikkat çekiyor.

5.1. Dövmede Astrolojik Semboller

Kadim kültürlerle ait birçok sembolün göksel bir karşılığı olduğu, tanrı ve tanrıça karakterlerinin göklerdeki astrolojik unsurların yeryüzündeki izdüşümleri olduğu birçok araştırmacı tarafından dile getirilmiştir. Bu inancın hüküm sürdüğü dönemde insanlar, Tanrı'yı işaret eden enerjiyi, düşünceyi görünür kılmak için göksel sembollerini kullanmışlardır. Gezegen ve Tanrı'lar arasında kurulan ilişki burçlarla da örtüştürülmüş, yeryüzündeki hükümdar, kral vb. kişilerle de özdeşleştirilmiştir.

İnsan ruhunda tarihsel gelişmeye direnerek, bilinçdışı alanda, Freud'un arkaik kalıntılar adını verdiği birçok mit ve dinsel törenlere benzeyen çağrışımlar olduğu Jung tarafından dile getirilmiştir. Bunlar bizim geçmişimizle ve bulunduğumuz dönemle bağlantı kurmamızı sağlayan halkalardır. Bu arkaik imgelerin bazıları kolektiftirler. Bu anlamda gökyüzü cisimleriyle, bilinmeyen Tanrı, Tanrıça arasındaki bağlar, semboller kolektif bilinç ürünü olabilirler ve bu nedenle ilk arketip sembol olma özelliğini de taşıyabilirler.

Mezopotamya'ya ilişkin olarak, belki de diğer arkaik kültürlerden daha fazla, temel tasavvur şöyle tanımlanabilir: Bunun anlamı yalnızca Yeryüzünde olan her şeyin bir biçimde Gökte de var olduğu değildir; ayrıca yeryüzünde olan her şeye, Gökte tastamam özdeş bir başka şey gelir; yeryüzündeki bu şey göktekinin ideal bir modelidir. Ülkeler, nehirler, kentler, tapınaklar kozmosun birebir imgesidir-belli bir kozmik düzeyde de gerçek anlamda var olurlar. Örneğin Dicle, Anunit yıldızında bulunuyordu; Fırat, Kırilangıç yıldızında, Sippar kenti Yengeç takımyıldızında, Nippur kenti Büyük Ayı'da bulunuyordu. Bu göksel düzeyde her şey gerçek anlamda vardı- yerdekiler yalnızca onların imgeleriydi.³³

³³ M. Eliade, Babil Simyası ve Kozmolojisi, s.22.

Toprak üzerinde mülk edinmeyen bozkır ve göçebe toplulukları için gökyüzü her zaman çok önemli olmuş, gök tanrıçılığın da kaynağını oluşturmuştur. Bu anlamda gökyüzünü gözlemlemek, Ay, Güneş ve gezegenlerin hareketleri, gece gündüz oluşumu insanları etkilemiş; birçok uygarlıkta Güneş, Ay ve yıldızlar birer tanrı olmuşlardır.

Sümerlerde görülen ilk astrologlar, rahiplerdir. Hititlerde Hitit güneş kurslarından da anlaşıldığı gibi güneşin önemli bir tanrı olduğu anlaşılmaktadır.

Astrolojik semboller olarak ilk önce Güneş, Ay, yıldız ve gezegenler göze çarpar.

Anadolu'da Ay da en az güneş kadar itibar görmüş ve çoğu zaman Güneş ile birlikte ele alınmıştır. Ay'ın suları ve yağmurları yönettiği, evrensel doğurganlığı dağıttığı inancından yola çıkılarak, ay ile boynuz arasında da bir bağ kurulmuştur. Anadolu'nun en büyük tanrıçası Kybele ise aynı zamanda bir Ay tanrıçasıdır.³⁴

Ortaçağ döneminde Anadolu'da, özellikle Selçuklu dönemi eserlerinde Ay, Güneş ve yıldızlar önemli bir yer tutmuş, değişik geometrik biçimlerle sembolleştirilmişlerdir. Babil'de Ay'ın günlük hareketi ve evrelerinden sonra astronomlar, Güneş'in takım yıldızlar arsında dolaşmasını izlemişlerdir. Çıplak gözle görülen beş gezegeni tanımlamışlardır. Merkür, Venüs, Mars, Jüpiter ve Satürn.

Anadolu uygarlıklarında ve Orta Asya Türk inanışlarında da yıldızların ve astrolojik sayıların anlam ve sembolleri önem kazanmıştır. *Yıldıznamede yedi yıldız, on iki ay, on iki burç vardır. Yıldızların hareketi ve falcılık çok önem taşımaktaydı. Yedi yıldız ve gezegen insanların ve olayların gidişatı ile ilgilidir. Yedi iklimi de bu yedi yıldızın idare ettiğine inanılırdı. Anadolu'daki tüm uygarlıklarda özellikle 12 ve 7 sayıları kozmik olarak kabul edilmiş, gökyüzü ve zodyak sistemi bu anlayışa göre oluşturulmuştur. Bugünkü zodyak burçlarının kökenleri de buralara dayanmaktadır.³⁵*

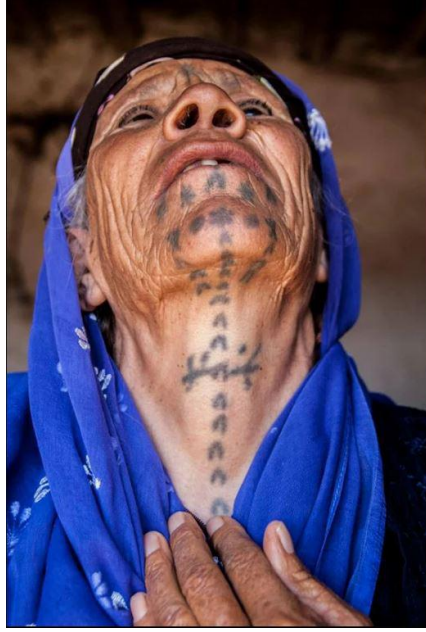
5.1.1. Dövme Sembolü Olarak Ay

³⁴ Özlem Alp, O.A.A.K, s.192.

³⁵ Özlem Alp, s.217.

Güneş, Ay ve yıldızlar, arkaik dönemin ataları ile özdeşleştirilmiş, simgeler, semboller ile görünür kılınmışlardır. Gezegenlerin ve yıldızların Tanrı'nın parçaları olduğu düşünülmüş, gerçeküstü ve tanrısal özellikler yüklenmiş ve gezegenlere Tanrıların isimleri verilmiştir. Hayvan biçimli tanrı ve tanrıça tasvirlerinin yaygın olduğu arkaik kültürlerde boynuzlu hayvanlar hep öncelikli olmuş; boynuzlar Ay'ın hilal biçimiyle özdeşleşmiştir.

Ay motifi hem kadınlarda hem de erkeklerde sıkça kullanılan bir motif olmuştur. Ellerde, bileklerde, bilek içinde dirseğe kadar, göğüste, boyunda ve genellikle aynı sırada çok sayıda c harfine benzer şekilde hilal biçimli haliyle kullanılmıştır. Bazen de yıldızla, Güneş'le birlikte kullanıldığı görülmüştür.

Resim 5.1: Ay sembol (Weneistan Tumbir.com)

Ellerde, bilekten serçe parmağına kadar uzanan sıra halinde C şeklinde yapılan dövmeler uzun ömürlü olma isteği anlamına gelmektedir ve ayın yaşamla ilişkilendirilen büyüü bedene taşınmıştır.

Resim 5.2: Elde Ay sembolü (Weneistan Tumbir.com)

İlkçağlardan bu yana insanlar yaşamsal evreleri, ayın dönemsel değişimleriyle bağlantılı görüp, birtakım hayvanların doğurganlığı, bitkiler, erginlenme törenleri, ölüm ve ölümden sonra hayat vb. yaşamsal olayları ayın evrelerine göre düzenlemişlerdir.

Yeniden doğuş mitleri ve sembollerinin ana kaynağını ayın evrelerine ve gizemine duyulan merak oluşturmuştur. Yeniden doğuş fikrinin ilk arkaik simgesidir Ay. İlk Ay'ın doğuşu, büyümesi, dolunay, küçülmeye başlaması, yok olması ve tekrar görünmesi zamanın ölçülmesine kaynak oluşturmuştur.

Özellikle göçer, avcı toplayıcı toplumlarda zaman Ay'ın evreleri ile ölçülürdü. Bunun sonucunda Ay takvimleri ortaya çıkmıştır. Eski insanlar için bir Ay sembolü; muska, ikonografi, simge vs. kozmik düzlemde etkili olan güçleri kendinde toplar. Yaşam gücünü çoğaltır, ölümden sonrasında da mutlu bir kader sağlar. Ay sürekli yenilendiği için canlıdır, tükenmez ve insana yeniden doğuş umudu verir.³⁶

Türkçe Güneş ve hilalin birlikte görülmesi hali, Türkçe “Kün – Ay” veya (Künli-ayh körüşdi) olarak isimlendirilmiş ve binlerce yıldır bu ikonografi Türkler tarafından kullanılmıştır. Bu olay Ay ve Güneş topu şeklinde bir piktogramla temsil

³⁶ Nuray Bilgili, Tamgalar, s.75.

ediliyordu. Biri gündüzü, biri geceyi temsil eden bu iki simgenin karşılaşması hükümdarlık işareti olarak kabul ediliyordu. Ay ile Güneş 21 Mart'ta bir araya geldiklerinde gündüz ve gece eşitlenir, kun-ay en parlak mertebesine ulaşırdı. Bu zaman kutsal kabul edilip cülus, ay ve yılbaşına işaret eder, töre verici mertebeye erişilirdi.

İnsanoğlunun ilk Tanrı imgelerinden ay, kayalara çizdiği ilk petrogliflerdendir ve Kün-ay denen bu astrolojik simge yeni hilal gününün ve baharın ilk ayının ilk gününün işaretidir.

*Kök Türkler, Uygurlar, Hakani Türkleri ve daha sonraki dönemlerde Kün-ay hükümdarlık simgesi olarak kullanılmıştır. Osmanlılarda Mıhr-ü mah (Güneş ve Ay) olarak bilinen bu sembol, Selçuklularda ve Osmanlılarda, bayraklarda zülfikar ile birlikte kullanılmıştır. Bugünkü Türk bayrağının şekillenmesi de bu eski geleneğe bağlanmaktadır.*³⁷

Resim 5.3: Hakasya, Yenisey'de ön türklere ait ay-kün petroglifi (Nuray bilgili)

Resim 5.4: Göbeklitepe'de ay kün sembolü

³⁷ Emel Esin, Türk Kozmolojisine Giriş, s. 69.

Resim 5.5: Mardin, Kızıltepe Göksu Beldesi'nde el üstünde ant okunan tamga ve ay dövmesi (kün-ay) (Foto. Şermin Seval)

Ay şeklinde damgayı hem Anadolu'nun pek çok yerinde görebildiğimiz gibi, ortak kültür geçmişimizin olduğu coğrafyalarda da rastlamamız mümkündür. B.Karamağaralı bu damgayı Yugoslavya' da rastladığını söyler;

Kazakistan'dan Kırım ve Romanya yolu ile Anadolu'ya gelen Nogayların Ankara yakınlarında ve Konya-Aksaray civarlarında, Şeker, Akın, Kırkkuyu köyelerine yerleşerek burada kendi adetlerini devam ettirdikleri anlaşılmaktadır. Nogayların mezarlığında pek çok işarete rastladık, Nogaylardan birisi üzerinde ay şekli bulunan bir mezar taşını göstererek burada babasının yattığını, kendisinin “Ay-tamga” tabından olduğunu söylemiştir. Bala taraflarında Bayat aşiretinin oturdukları köylerde, kız çocuklarının alın ve kollarına bazı işaretler dövme olarak yapılmaktadır.³⁸

Ay, hilal, tüm tarihsel süreçte birçok kültürde kullanılmış, sembol, muska, ikon, töz, damga olmuş, çeşitli anlamlar yüklenmiş, dövme olarak bedenlere kazanmış, sonuçta bayrağımızda da yerini almıştır.

³⁸ Beyhan Karamağaralı, Türk Tamgaları, s.14.

Halk kültürü uzmanı Nihal Kadioğlu Çevik 1994 yılında Çankırı'nın bir Türkmen köyünde yaptığı bir çalışmada 50-55 yaş civarındaki kadınlarda burnun üst kısmı ile alın ortasında yer alan ay-yıldız şeklindeki dövmeyle başka hiçbir yerde görmediğini söylemiş.³⁹

Ay, hilal, tüm tarihsel süreçte birçok kültürde kullanılmış, sembol, muska, ikon, töz, damga olmuş, çeşitli anlamlar yüklenmiş, dövme olarak bedenlere kazınmış, sonuçta bayrağımızda da yerini almıştır.

5.1.2. Dövme Sembölü Olarak Güneş

Eski Türklerde görülen Güneş, Ay ve yıldız kültlerinin Gök Tanrı kültüyle ilişkisi çok erken dönemlerde aranabilir. Nitekim Çin kaynaklarına göre, Hun hükümdarı sabah çadırından çıkarak Güneş'i ve akşamları da Ay'ı ululuyordu. Bu konudaki mitolojik ve dinsel etkiler Anadolu Türklerinde de karşımıza çıkabilmektedir.

Güneş ve Ay'ın kutsallığının günümüz Anadolu'sundaki Müslüman Türklerin inanışlarında da bazı izleri kalmıştır. Örn., Güneş ve Ay tutulmalarında teneke çalınarak ya da havaya kurşun sıkılarak bu durumdan kurtulmaya çalışılması adeti, Türkiye'nin her yerinde görülür.⁴⁰

Türklerde, gündüz göğünün merkezinde, ortasında Güneş; gece göğünün ortasında Kutup Yıldızı vardır. Güneş, Ay ve yıldız hep birlikte ilişkilendirilmiştir. Güneş ve Kutup Yıldızı Tanrı'nın gözleyen gözü olarak nitelendirilmiştir.

Emel Esin'e göre; daire içindeki nokta sembolü Güneş ve ant okunan tamgadır. Dokuz sayısını Güneş'i sembolize eder, dört ana ve dört ara yönleri simgeleyen Güneş tekerleği ikonografisi, sekiz yön çizgisi ve ortadaki merkezi ile toplam dokuz sayısını verir.

Çoğu toplumda Güneş resimleri insanların açıklanamayan dinsel deneyimlerini anlatır.⁴¹

Güneydoğu'da erkeklerin şakaklarına yaptırdıkları dokuz noktalı Güneş motifi de bu inançla örtüşür. Bu motifi dövme olarak yaptıran erkeklerin; sağduyulu, akıllı, bilge kişiler olduğuna ve cennete gideceklerine inanılır. Aklın sağda olduğu düşünüldüğü için de dövme sağ şakağa yapılmaktadır.

³⁹ Faik Bulut, Atlas Dergisi.

⁴⁰ Yaşar Çoruhlu, Türk Mitolojisinin Ana Hatları, s.29.

⁴¹ C.G. Jung, İnsanlar ve Semboller, s.21.

Resim 5.6: Sağ şakakta Güneş dövmesi (Kurdish Tattoo.com)

Resim 5.7: Türk mummyası güneş adam dövmesi

Hititlerde Arinna Güneş Tanrıçası'dır. Anadolu'da Artemis, Apollon'un kız kardeşidir. Apollon, Güneş ve ışık; Artemis ise Ay'dır. Apollon aynı zamanda müzik ve güzel sanatların kılavuzudur. Anadolu mitlerinde Ay erkek, Güneş dişi olarak kabul edilir. Oğuz Han'ın destanlarda belirtildiği gibi ilk çocukları, Gün, Ay ve Yıldız'dır.

Anadolu'da en çok kullanılan motiflerden biridir ve baş tacı olarak da adlandırılır. Araştırmacılar bunun Harran bölgesindeki Sabilik'in Sin tanrısından (Ay Tanrısı) ve Hitit motiflerindeki Kybele tapınıncından kaynaklandığını belirtiyorlar. Genellikle kadınların alınlarına, iki kaşının ortasına yaptırıldıkları bu motif; güzellik, cinsel çekicilik, nazar amacı ile yapılır.

Güneş (baş tacı), motifinin; kadının güzelliğini yansıttığına, ana tanrıça, başımın üstünde yerin var, gibi kadının üretkenliğini, doğurganlığını vurgulamak amacıyla uygulandığına inanılır.

Resim 5.8: Alında baş tacı Güneş (Northernraq. Info)

5.1.3. Dövme Sembolü Olarak Yıldız

Değişik araştırmalarda, çeşitli Türk topluluklarında ve Moğollarda bazı yıldızların, yıldız kümeleri ve gezegenlerin önemli sayıldığı; hatta bunlara tapıldığı ifade edilmektedir. Bazı araştırmacılara göre, özellikle 7. ve 9. gezegenler olan Venüs ve Mars pek çok mitin kaynağını oluşturur. Bu nedenle 7 ve 9' un katlarına önem verilmiştir. Bunlardan Venüs, Tanrı Erlik'le ilişkilendirilir. Bu ikiliden Mars ise özellikle Kırgızlarda kötü etkiler getiren gezegen olarak tanınır. Ülker Yıldızları (iyi yediler) VIII. yüzyılda iyi mevsim getiren yıldızlardır.

Tüm bu yıldızların, yıldız kümelerinin ve gezegenlerin, Gök ve Yer ile ilişkisini sağlayansa Kutup Yıldızı, Türkiye Türkçesinde hala yaşayan diğer ismiyle Demirkazık Yıldızı'dır. Dünyanın eksenini (axis mundi) teşkil eden Dünya Ağacı, Kutup Yıldızı'nın oluşturduğu eksene bağlanır.

Bazı Türk topluluklarında Kutup Yıldızı (Kuzey Yıldızı ya da Demirkazık Yıldızı) göğün direği sayılır ve tanrıların atlarını bu direğe bağladığına inanılırdı. Başka bir

*mitteyse sözü edilen bu yıldız, göğün göbeği olup yerin göbeğiyle kozmik eksen aracılığıyla birbirine bağlanırdı.*⁴²

Şaman ya da kamlar yedi veya dokuz basamaklı kayın ağacında yolculuklarını, Kutup Yıldızı'na yaparlar ve burada oturdukları düşünülen tanrılara ulaşmaya çalışırlardı.

Güneydoğu'da, Mezopotamya coğrafyasında insanların, ellerine, ayaklarına, yüzlerine, alınlarına tek olarak ya da kompozisyon halinde diğer figürlerle birlikte çokça uyguladığı bir motiftir yıldız sembolleri. Eski inançlarla günümüze kadar taşınmış sembollerden biridir.

Güney Doğu illerimizde eskiden çok yaygın görülen şark çıbanı (Güzellik de denir) yüzde iz bıraktığı için, bu izler güneş ya da yıldız şeklinde dövmeyle kapatılmış.

Azerbaycanlı Türk araştırmacı M. Seyidov'a göre, eski Türklere ait "Tangrı" sözcüğünün kökü tan (g)'dir. Eski Türk yazıtlarında ve birçok Türk lehçesinde tan, Güneş'in doğduğu yerdir.

*Tengri okunan işaret daire içindeki artı işaretidir ve artının ortasındaki kesişme noktası Kutup Yıldızı'nı sembolize eder. Türklerin Tanrı damgasıdır ve kayaların üzerinde sıkça görülür. C.G.Jung'a göre de en arkaik Tanrı simgesi budur.*⁴³

⁴² Yaşar Çoruhlu, Türk mitolojisinin Ana Hatları, s.30.

⁴³ N. Bilgili, Türklerin Kozmik Sembolleri, s.31.

Resim 5.9: Mardin, Kızıltepe, Selah Beldesi elde ve alında yıldız motifi (Foto. Ş. Seval)

Ülker Takımyıldızı, Yunan mitolojisindeki yedi kız kardeş olarak tanımlanır. Ülker Türkçede sıra ve dizi demektir. (İngilizcesi Pleiades)

Ülker yıldızlarının geometrik çizimleri, yedi noktanın biri merkez olmak üzere etrafında daire şeklindedir ve eski uygarlıklar tarafından özellikle tarım zamanlarının belirlenmesi için bir takvim gibi kullanılmıştır.

Halk arasında Yörük Yıldızı da denilen Ülker Yıldızı, göçebe olarak yaşayan Türk topluluklarının en büyük yardımcısı olmuş; yönlerini bu yıldızla göre belirlemişler, koyunlarını, sürülerini otlatma zamanını ve bazı doğa olaylarını bu yıldızın konumuna göre düzenlemişlerdir.

Anadolu'da hala hayvancılıkla uğraşan insanlar hava durumunu gece yıldızlara bakarak tahmin ettiklerini, çiftçiler ekimlerini ayın evrelerine göre belirlediklerini söylemişlerdir.

Mezopotamya insanı için bu kadar önemli olan bir yıldız, kilimlerinde, takılarında ve bedenlerinde dövme olarak görmek hiç şaşırtıcı değildir.

Dövmeler arasında özellikle yedi noktayla yapılan, yüzde, el üstünde ve boyunda mizbah denilen kompozisyonun içinde de yer alabilen motiflerin; hayatlarının bu kadar içinde olan Ülker Yıldızı'nı sembolize ettiğini söyleyebiliriz.

Resim 5.10: Almanya’da Nebra gökyüzü Diski ve Kuzey Amerika California’da Ülker Yıldızı (Pleiades Takım Yıldızı) Petroglifi, yedi nokta ile gösterilmiş.

Resim 5.11: Pleiades yıldızı (Kürdish Tattoo.com)

Güney Doğu Anadolu da geleneksel dövme motifleri içinde Yazgır (Pentogram) ve Ülker Takımyıldızı betimlemelerinin birlikte yüzde kullanımı görülüyor.

Davut Yıldızı, yedi kandilli Süreyya ve Musevi sembolizminde yedi kollu şamdan, Ülker Takımyıldızı’nın diğer ifade bulmuş sembolleridir.

Davut Yıldızı ikonografisine, Barbaros'un sancağında rastlanır. Eski denizciler, bu yıldız grubuna yelken açma yıldızları adını verir ve Ülker Yıldızı’nın ufuk

çizgisinde Güneş ile birlikte yükselmeye başladığı dönemde denize açılırlardı. Bu zaman dilimi, Türklerin “Hidrellez” olarak bildiği dönemdir. Sümer kil tabletlerinde Ülker Takımyıldızı’nı hem dizi biçiminde hem de Davut Yıldızı şeklinde görebiliriz.⁴⁴

Türk-İslam tarihinde sıkça kullanılan bu “altı köşeli yıldız” motifinin birçok Türk devleti tarafından kullanıldığını görürüz. (Candaroğlu Beyliği, Karamanoğulları, vb.) Osmanlı döneminde yapılmış birçok tarihi eserde, yüzlerce yıllık camilerin tavan, duvar ve cam süslemelerinde yer almıştır.

Bu sembolü Hz. Davut, Hz. Hızır, Hz. Süleyman da kullanmıştır. En çok bu sembolü tanıtan Hz. Süleyman olmuştur ve bu nedenle Mühr-ü Süleyman olarak da anılır.

Yahudiler bu motifi kutsal kabul edip, sancak, flama ve muskalara işlemişler, büyüsel, mistik bir anlam da yüklemişlerdir. Bu motifin bu nedenle sıklıkla kullanılmaya başlanması ve özellikle de İsrail Devleti ile siyasi bir nitelik kazanmasıyla Müslümanlar arasında kullanımını aynı oranda azalmıştır.

Resim 5.12: Melikşah Gazi Türbesinde Mühr-ü Süleyman sembolü

⁴⁴ N. Bilgili, a.g.e, s.66.

Resim 5.13: Sümer mühür kabartmalarında ve Memluklu ile Altınordu Devleti paralarında Davut Yıldızı sembolleri

Yedi ile ilgili sembolizm her an karşımıza çıkmaktadır. Bunun kökeninde eskiden yedi gezegen olduğuna inanılması da vardır. Dünyanın sabit ve diğer gezegenlerin onun etrafında döndüğüne, her gezegeninde bir gök katında olduğuna inanılırdı. “Göğün yedi katı” deyimini bu inanıştan kalmadır. Ayrıca göklerde olanın izdüşümünün aşağıda da olduğu düşüncesi sonucu, yerin de yedi katı vardır. Bazı ezoterik öğretilerdeki yedi basamaklı inisiyasyonda da sembolik olarak göğün yedi katına ulaşılması ifade edilir.

5.2. Çadır Dövme Sembolü

Gök Tanrı'nın sanat tarihindeki tasvirleri daha çok simgeseldir. Bunun güzel bir örneği, Orta Asya'da “ak öy” ya da “boz öy” olarak adlandırılan, yurt denilen çadırlardır. Bir mikrokozmos sayılan meskenin ve özellikle çadırların üst bölümü (çatısı) kubbe biçimli olanlarında uçların çevlikeye birleştiği bölüm “göğü” dolayısıyla “Gök Tanrı”yı temsil etmektedir.⁴⁵

Mesken, konut sadece Türklerde değil dünyadaki birçok topluluklarda, evreni temsil eden bir mikrokozmostur. Türklerde çadır; bir dünya, evren tasarımı olup çadır eşiği de bir o kadar önemli bir unsurdur.

⁴⁵ Yaşar Çoruhlu, a.g.e, s.26.

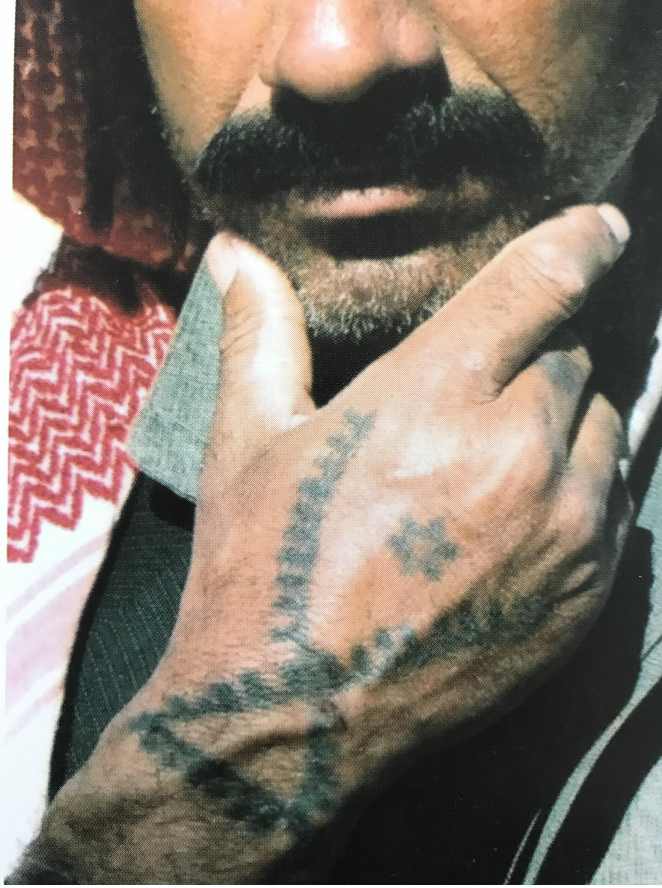
Şamanlar törenlerini yurt denilen çadırlarda yaparlardı çünkü çadırlar kâinatın minyatür bir arketipidir, gökyüzünü sembolize eder. Çadırın tam tepesinde bir açıklık bulunur ve bu açıklıktan gökyüzüne uzanan bir eksen olduğu düşünülür. Bu eksen kozmik eksendir (Axis mundi) ve gök, yer, yeraltı bu eksenle birbirine bağlanır. Şamanlar yaptıkları yolculuklarda bu eksen kullanarak gökyüzünde tanrıların oturduğu düşünülen Kutup Yıldızı'na ulaşırlar. Aynı zamanda yer altına inerken de bu eksen kullanırlar, ölümler bu delikten yeraltına geçerler.

Bu deliğin tam altında ocak yer alır. Kutsal sayılan ocak ve ateş ile kozmos arasında bağ kurulur.

Çadır motifi Güneydoğu Anadolu'da en çok rastlanan dövme motiflerindedir. Ellerin üzerine yaptırılan bu dövme daha çok kadınlarda görmeye birlikte erkeklerde de rastlamak mümkün. Ellere yapılan çadır motiflerinde, çadırın tabanı el bileğine oturtulur ve üçgenin birleştiği uçlar V şeklinde açılır. Bu açıklığın içine genellikle göçebe yaşam biçimine ait sembeler eklenir. Koyun, keçi ve yıldızları simgeleyen semboller bu motifi tamamlarlar.

Resim 5.14: Çadır sembolü (Zara Jirki, flickr.com)

Resim 5.15: Çadır sembolü (Zara Jirki.com)

5.3. Tamga Dövme Sembolleri

Türk kaya resimlerinin, kadim Türk Runik harflerinin önceli olduğu ve tamgaların kaynağını oluşturdukları araştırmalardan anlaşılmaktadır.(N.Bilgili)

Türk sözlü geleneği izlendiğinde, zamanla bunların kaya resimlerine (Petroglif) dönüştüğünü, oradan tamgalara ve nihayet yazıya dönüştüğünü görürüz. Bu Tamgaların bazılarını zamanla Türk ailelerinde ve aşiretlerinde; boy, soy, kimlik belirten simgeler olarak görmek mümkündür. Aynı zamanda bu damga motiflerini yaşam alanlarının her noktasında kullanmışlardır; kilimlerde, dokumalarda, mezar taşlarında, hayvanlarda, aşı boyası ile evlerin duvarlarında... ve kendi bedenlerinde.

Bu anlamda, ait oldukları dönemin en yakın tanıklarındır tamgalar, çok şey anlatırlar. Bunlar bir milletin sosyal tarihini açıklayabilme gücünün yanı sıra; o dönemdeki insanların, toplumların duygu ve düşüncelerini taşırlar geleceğe. Neye inandıklarının, ne istediklerinin, nasıl iletişim kurduklarının, nasıl yaşadıklarının kodlarını verirler bize. Halkın bizzat kendisinin oluşturduğu bu yazılı anlatılar bu nedenle de çok değerlidir, en sade duygu ve düşünceleri içerdiği için.

Orta Asya'dan göç ederek gelen Türk boylarının kullandığı tamgaların Anadolu'da kullanımı devam ettiğini ve hala kullanılmakta olduğunu araştırmacıların notlarından çıkarmak mümkün. Bu damgaların, bedenlerde kullanılan motiflerle ilişkileri araştırıldığında bunların bazen kimlik, boy, soy aidiyet anlamı taşıdığı; bazen de çok çeşitli anlamlar yüklenerek, nazarlık, süslenme, kötücül güçleri uzaklaştırma ve tedavi amaçlı kullanıldığı tespit edilmiştir.

En çok görülen damga-dövme motifleri, Oğuz boyu tamgaları olarak göze çarpmaktadır.

Resim 5.16: Moğolistan tamgalar anıtı

5.3.1. Kaz Ayağı, Salur Boy Damgası, Dövme Sembolü

İslamiyet'ten önceki devirlerde Türk toplulukları arasında kaz, kuğu gibi kuşlar kutsal sayılmış, kut ve beylik timsali olmuşlardır. Cenneti temsil ettiğine inanılan kuşlar yükseklerden uçtukları için Tanrı'ya yakın kabul edilmiş, göksel dünyayı çok iyi bildikleri düşünülmüştür. Ölen kişilerin ruhları yüksekte uçan kuşlarla tanrı katlarına ulaştırıldığı için, Şamanlar koruyucu ruh olarak da seçtikleri bu kuşların suretine bürünmüşlerdir. Gökyüzüne yaptıkları esrik yolculukta özellikle üzerine binmek için seçtikleri hayvanlardan biridir kaz.

Şaman töreni esnasında içi otlarla doldurulmuş kaza benzeyen bir nesne kullanırlar, üzerine oturur, göğe uçuyormuş gibi hareket ederek kaz sesini taklit

ederlermiş. Şaman elbiselerinde de kuş biçiminin taklit edildiği ve üzerinde kuş şekillerinin bulunduğu görülür.

Kaz motifi Radloff'un derlediği Altay Yaratılış Destanı'nda da yer alır. Burada, yaratılış esnasında kara kaz insan ve yaratıcı Tanrı'yı simgelemektedir.

“Evvvelce ancak su vardı; yer, gök, Ay ve Güneş yoktu. Tanrı (Kuday) ile bir kişi vardı. Bunlar kara kaz şekline girip su üstünde uçuyorlardı.”⁴⁶

Tarihin derinliklerinde bu kadar kutsallık atfedilmiş bu kuşun sembollere, tamgalara ve dolayısıyla bedenlere dövme olması insanların ortak dilinin en güzel örneğidir.

Kaz ayağı simgesini ayrıca Oğuz boylarından salur boy damgası olarak görebiliriz.

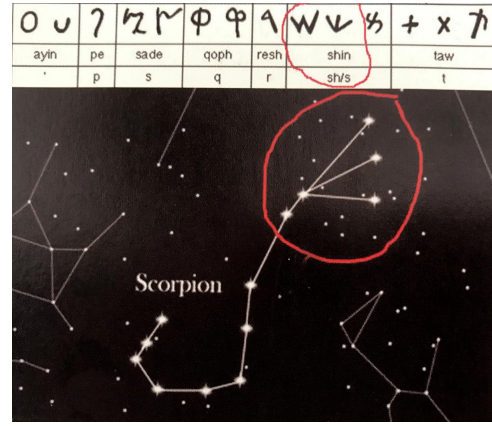
Resim 5.17: Çenede kaz ayağı (Foto. Şermin Seval)

⁴⁶ A. İnan, Tarihte ve Bugün Şamanizm, s.14.

Kaz ayağı motifi, gökyüzündeki Akrep Takımyıldızı'nın izdüşümü olarak da görülmüş ve bu şekilde çizilmiş; birçok yerde petroglif olarak karşımıza çıkmıştır. Orta Asya'da, günümüz Türkiye topraklarında, hatta Balkanlarda bile karşımıza çıkan bu motifin birçok Türk topluluğu (Tatar Türkleri, Hazar Türkleri) tarafından kullanılmış olduğu görülmektedir. Aynı zamanda bir boy damgası olan salur kelimesi kılıç sallayan anlamına gelir. Akrep Takımyıldızı içinde bulunan Mars ve Antares savaşla ilişkilendirilen göksel sembollerdir. Diagram çizimlerinde üç çatallı olarak çizilir. Dolayısıyla aynı sembole ifade edilir.

Resim 5.18: Göbeklitepe'de kazayağı ok ve yay sembolleri

Resim 5.19: Akrep Takımyıldızı ve üç çatallı diyagram çizimi (N.Bilgili)

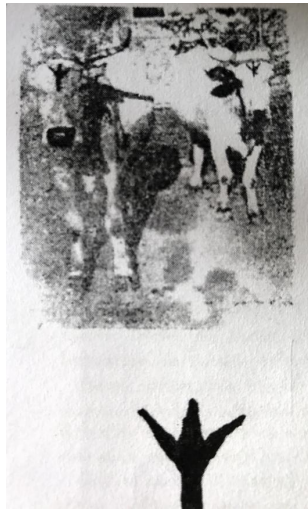
Aynı zamanda bu simge Türkçe runik harflerden “uç, iç” okunan harftir.

Kaz ayağı motifi genellikle kadınlarda alt dudak ortasında, çeneye doğru; bazen de ellerde, parmaklarda yer alır. Çoğu zaman diğer sembollerle birlikte ya da onlara eklenerek kullanılır. Çok sık rastladığımız “Haç” sembolünün kollarında yer alır. Şarmar olarak adlandırılan yılan motifinin uçlarında da görülebilir zaman zaman.

Resim 5.20: Ayakta kaz ayakları, Mardin (Foto. Şermin Seval)

Araştırmacı A. Rıza Yalğın'ın notlarında, İskan Türkmenlerinin kaz ayağını, hastalıklara karşı ev duvarlarında ve eşyalarda kullandığından bahsedilmektedir. Aynı araştırmacının Bursa'nın Fodra köyünde bir çift öküzün alnında gördüğü bu damgayı ne için yaptıklarını sorduklarında aldığı cevap; “Efendim, koca karılar bunu öküzün alnına katran ile çizerler, bu tamga Tabak hastalığına şifa olduğu gibi, nazar içinde birebirdir” olmuştur. (A.R.Yalğın, A.T.D)

Resim 5.21: Kaz ayağı sembolü (A.R. Yalğın Notlarından)

5.3.2. Yazgır (Pentogram)

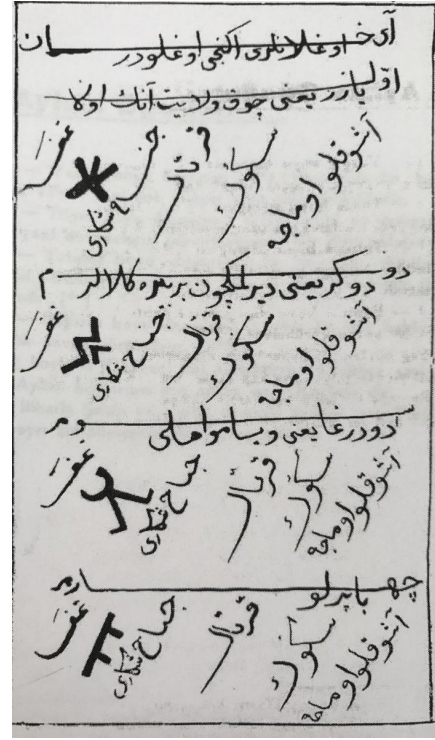
Hünername'de Oğuz boylarından Yazgır boyunun tamgası olarak kaydedilmiştir. Yazgır, "çok vilayet anın ola" anlamındadır. Bursa Karacabey'de kullanıldığı A. Rıza Yalgın (Anadolu'da Türk Damgaları) tarafından tespit edilmiştir.

Yazgır damgası, ellerini ve ayaklarını açmış stilize insan formundadır. Yıldıza da benzer ve zamanla beş bölümlü yıldıza (pentogram) dönüşmüş olarak da görülür bu dövme.

Yazgır damgası Güney Doğu Anadolu'da kadınların yüzlerinde, özellikle çenelerinde çok sık rastladığımız bir simgedir. Boy, soy, aşiret anlamı taşıyabildiği gibi; zamanla güzellik ve nazar için de yapılmış olduğu söylenebilir. Ellerde, yüzlerde tek başına kullanıldığı gibi, sıklıkla diğer sembollerle birlikte de kullanılmıştır yazgır damgası.

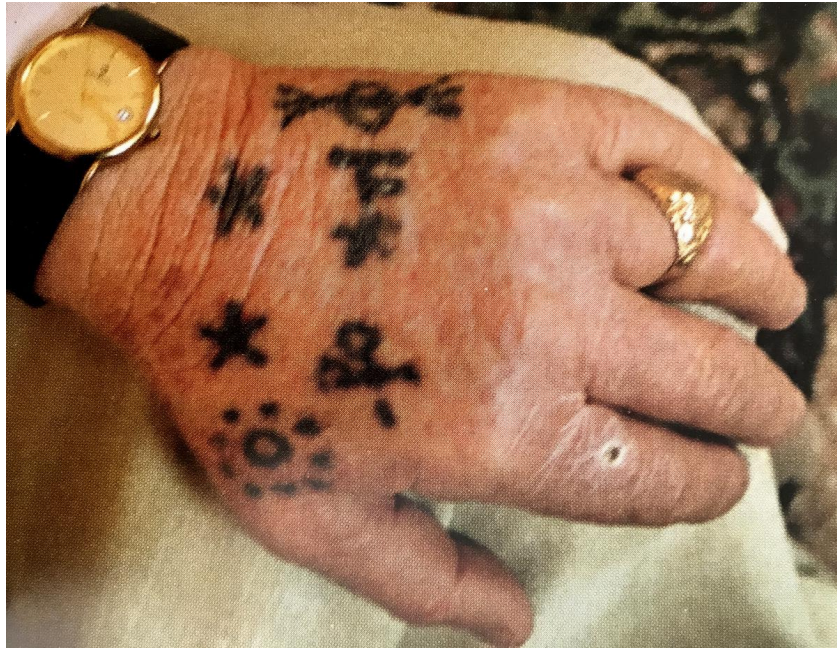
Resim 5.22: Çenede yazgır dövmesi

Resim 5.23: Hünername'de yazgır tamgası (R. Yalgın Notlarından)

5.3.3. Dodurga Damga Sembolü, Dövmesi

Dodurga (Tuturga), eski Türkçede “ülke alan, mülk tutan, yurt edinen, yerleşip sahip çıkan” anlamına gelmektedir. Dodurga boyunun ongunu kartaldır. Gökyüzünde kartal takımı yıldızının sembolünü tamga olarak kullanmışlardır. Hünername’de Dodurga boyuna ait bir tamga olduğu görülen bu tamgayı, araştırmacı A. Rıza Yalman Bursa'nın Yaylacık Köyü'nde bir köylüden hediye olarak aldığını notlarında belirtmektedir. Güneydoğu Anadolu'da insanların yüzlerinde, ellerinde dövme motifi olarak gördüğümüz bu damganın izlerine, ülkenin batısında da rastlamamız; çoğunlukla Doğu illerinde görülen dövme geleneğinin “Araplardan geçen bir adet” olduğunun söylenmesi açısından oldukça önemlidir. Aynı araştırmacı, Bursa'nın bazı köylerinde, evlerin duvarlarında, çocukların yüzlerinde ve kadınların kollarında bunlara benzer dövmeler gördüğünü gezi notlarında anlatır.

Resim 5.24: Elde dodurga dövmesi (Beden Ayetleri)

Boyun döl	Yazıcıoğlu, Tarih-i Âli Selçuk	Reşidü'l- din, C. 1, s. 100	Kaşgarlı (DLT)	Hüner- nâme.	Ebn'l-Esî Sâhid Ham, Şecere-i Terâkime.
KAYI	۱۲۱	۱۲۱	۱۲۱	۱۲۱	۱۲۱
BAYAT	†	†	†	†	†
ALKA- EVLI	۱۱	-----	۱۱	۱۱	۱۱
KARA- EVLU	†	†	†	†	†
YAZIR	×	×	×	×	×
DÖĞER	∧	×	×	×	∧
DODURGA	×	×	×	×	×
YAPARLI	π	∨	π	π	π (Yasır: ~)
AYGAR	×	†	†	×	∩
KIZIK	∫	×	×	∫	~
BEDİLİ	∫	∫	∫	∫	∫
KARKIN	∥	∥	∥	∥	∥

Resim 5.25: Dodurga tamgası (A.R.Yalgın)

5.3.4. Bayat Boyu Damgası, Sembolü

Eski Türkçede varlıklı, zengin ya da devletli anlamına gelen bu damga çok eski ve kadim bir Türk aşireti olan Bayat boyu simgesidir. Ok şekline gelmiş sade bir dağ keçisi şeklindedir. Türkçe Runik alfabe de “ok” okunan harftir. Ok şekline kadınların çenelerinde ve ellerde rastlanır. Boy, soy, aidiyet anlamında veya süslenme amacıyla da yaptırılıyor olabilir.

Ünlü Babil kralı Marduk'un simgeleri arasında, insanlara öğrettiği tarımı simgeleyen üçgen biçiminde bir kürek vardır. Ok simgesiyle aynı olması kökenleri açısından düşündürücüdür.

Resim 5.26: Bayat boyu tamga sembolü

5.4. “Y” Şeklinde Dövme

Oğuz boyu Çepni damgası ile benzerlik gösteren bu harf, sembol Yengeç Takımyıldızı'nın sembolizmi ile de örtüşür. Türkçe yengeç sözcüğünün ilk harfidir. Orhun alfabetinde “Ç” sesi verir. Gökyüzündeki dizilimi de “Y” harfi şeklindedir.

Yay resmi Orkun ve Yenisey alfabelerinde de “Y” harfine denk gelir. Altay Türkleri ve Kırgız damgaları arasında bu yay şekline “Yatamga” denilmektedir.⁴⁷

Kök-Türk yazısındaki daire ya da yarım daire biçiminde gösterilen Y harfi ay ya da yay okunan fonogramdır.⁴⁸

Oğuz boyu Çepni damgası ile benzerlik gösteren bu harf, sembol Yengeç Takımyıldızı'nın sembolizmi ile de örtüşür. Türkçe yengeç sözcüğünün ilk harfidir. Orhun alfabetinde “Ç” sesi verir. Gökyüzündeki dizilimi de “Y” harfi şeklindedir.

Anadolu'da kadınlarda özellikle çenede ters ya da düz olarak çizilen, yanında haç, daire, nokta vb. şekillerle kombinlenen bir simgedir. Bazen alında kullanıldığına da rastlarız, kaş bitimlerinde de baş ağrısını sağaltıcı bir sembol olarak, yatay bir şekilde kullanılmaktadır.

⁴⁷ Beyhan Karamağaralı, s.6.

⁴⁸ Nuray Bilgili, Tamgalar, s. 16.

Resim 5.27: Çenede ters Y (Foto. Ş.Seval)

Resim 5.28: Mardin, Kızıltepe, Selah Beldesi (Foto. Ş.Seval)

5.5. İnsan Sembolü

Göktürk Runik harflerinden, “ş” sesini veren harfi ellerde dövme motifi olarak görmekteyiz. Anadolu'da dövme motifleri arasında Orhun ve Gök-Türk ve hatta bazen Yenisey alfabelerindeki runik harfleri tek başına dövme motifi olarak, süslenme ya da nazar gibi gerekçelerle ellerde, kollarda görebiliriz.

38 Harfli Türkçe Damga Alfabeti									
Harf	Kalın		İnce		Harf	Kalın	İnce	Çift sesliler	
A	𐰇				N	𐰆 an	𐰇 en	𐰇	ıç
B	𐰇	ab	𐰇	eb	O,U	𐰆		𐰇	nç
Ç	𐰇	aç	𐰇	eç	Ö,Ü		𐰆	𐰇	ng
D	𐰇	ad	𐰇	ed	P	𐰇 ap	𐰇 ep	𐰇	nt
E			𐰇		R	𐰇 ar	𐰇 er	𐰇	ny
G	𐰇	ag	𐰇	eg	S	𐰇 as	𐰇 es	𐰇	lt
I	𐰇				Ş	𐰇 aş	𐰇 eş	𐰇	ık
İ			𐰇		T	𐰇 at	𐰇 et	𐰇	ok, uk
K	𐰇	ak	𐰇	ek	Y	𐰇 ay	𐰇 ey	𐰇	ök, ök
L	𐰇	al	𐰇	el	Z	𐰇 az	𐰇 ez		
M	𐰇	am	𐰇	em					

Resim 5.29: 38 Harfli Türkçe Damga Alfabeti (N.Bilgili)

Alfabeyi oluşturan harflerin öncelinin kaya resimleri ve bunların soyutlanmaları sonucu ulaştığı semboller olabilir. Bu anlamda, baş aşağı “ölü insan” betimlemesinin zamanla tamgaya dönüşüm evrelerini incelersek benzerliği görürüz.

Resim 5.30: Hakasya kaya petroglifi, MÖ.3000-2000⁴⁹ (N. Bilgili)

Resim 5.31: El üstünde insan betimlemesi

5.6. Tarak Dövmesi

⁴⁹ Nuray Bilgili, Damgalar, s.41.

Anadolu insanı, anlam yüklediği sembolü yaşam alanının her yerinde kullanmış, gerektiğinde hayvanları ölmesin diye kapılara imlemiş, bazen de zor doğa koşullarına direnmek için kendini de imlemiş, bedenine nakşetmiş. Hem güzel görünmek, bakımlı olmak için kullandıkları tarağı hem de dokumada kullandıkları demir dokuma tarağından esinlenerek bu sembolü dövme motifi haline dönüştürmüşlerdir. Ellerde, ayaklarda ve kollarda yine sıkça görünen bu motif, Ulayuntlu boy tamgası ile de benzerlik gösterir.

DAMGA	MANASI VE KULLANILDIĞI YER	KULLANAN BOY VEYA AŞİRET
	Karacabey Akhisar Köyü	Bayat
	Karacabey Yumrucaklı Köyü	DLT'deki Ulayuntlu damgasına benzerdir.
	Karacabey Beylik Köyü (Martalası imi).	
	M. Kemalpaşa Kum Köyü.	
	Karacabey Akhisar Köyü	Dodurga
	Karacabey Akçakoyunlu Köyü Rumeli'nin langaza kazasından Karacabey'in Yumrucaklı köyüne getirilmiştir.	Çavındır

Resim 5.32: Tarak damgası (A.R. Yalgın notlarından) Foto, Foto,Ş.Seval

Araştırmacı A.R. Yalgın bu damgayı Bursa, Karacabey, Yumrucaklı ve Beylik köylerinde gördüğünü söyler. Köyden bir kadına bu damgayı niçin kullandıklarını sorduğunda; “oğlum bu ime Martalası imi denir, çok kış olduğu zaman bu imi kapının eşiğine imlersek evde kaza olmaz, hayvan ölmez” cevabını alır. (A.R.Yalgın, Anadolu’ da Türk Damgaları, s.23)

Resim 5.33: Elde tarak dövme sembolleri (Foto, Ş.Seval)

5.7. Ok, Yay İkonografisi ve Dövme Sembolleri

Orion Takımyıldızı eski çağlardan bu yana arkaik toplumlarda mitlere esin kaynağı olmuş, çok önemli bir yıldız grubu olmuş, kahraman, avcı, savaşçı toplumların baş tanrısı, göklerin koruyucusu olarak görülmüştür. Türk toplumunun geçmişinde yer alan Oğuz Kağan Destanı kahramanlık öyküsü bu yıldız takımıyla yakından ilişkilidir. Ay ile boğanın yakın ilişkisi, benzerliği ve kadim tanrıların çoğunun boynuzlu olarak tasvir edilmesinin kozmolojik bağlantıları vardır.

Boğanın boynuzları ile gösterilen arkaik tanrılar ve kahramanlar Orion Takımyıldızı ile özdeşleştirilir. Orion'un kılıcı yani Orion nebulası, kahramanların kılıcı ile gösterilir. Dinler tarihi uzmanı Eliade'ye göre tüm eski kadim tanrıların kozmik boyutlarda, boğa ve ay arketipiyle bir bağlantısı vardır. Bunlar dölleyici, yaratıcı özelliğe sahiptirler.⁵⁰

Oğuz Kağan boynuzlu olarak tasvir edilir ve göksel izdüşümü Orion Takımyıldızı'dır. Bu da üç ok ve bir yaydan oluşan sembolle ifade edilir. Bir oğuz boyu olan Kayı boyunun simgesi de üç ok ve bir yaydır.

Ok ve yay ikonografisi birçok alanda stilize olarak kullanılmıştır. Dövme sembolleri içinde bazen ellerde, çenelerde göze çarpar.

⁵⁰ Nuray Bilgili, Damgalar, s.87.

Resim 5.34: Mardin, Kızıltepe, Selah Beldesi (Foto. Şermin Seval)

Resim 5.35: İsrail'de Arami boğa heykeli 8., 9. yüzyıl, ok-yay ve boğa sembolü ile ayak bileğindeki dövme arasındaki benzerlik dikkat çekici

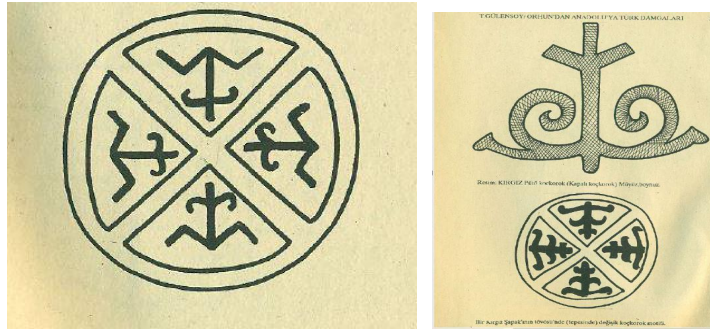
5.8. Koç Sembolü ve Dövmesi

Oğuz damgalarının göksel izdüşümleri olduğu gibi, kaynağını günlük yaşam biçimlerinden alan sembollerde vardır. Yaşamları için o dönemde çok önem taşıyan hayvanlar stilize edilerek, çeşitli anlamlar yüklenerek kullanılmıştır. Koyun, Koç, Keçi bu hayvanların başlıcalarıdır.

Koç eski Türklerde Gök Tanrıya sunulan kurbanlar arasında olup, gökyüzüyle bağlantılı olduğu için de ongun olarak kullanılmıştır. Aynı zamanda güç, kudret ve yiğitlik simgesi olmuştur.

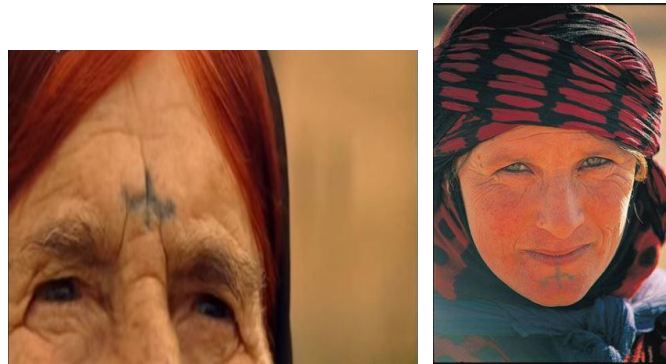
Koç boynuzu ikonografisi Kırgız Türkleri arasında ayrı bir öneme sahiptir ve Kırgızlar bu motifi değişik şekillerde dokumalarına, takkelerine işlemişlerdir.

Kırgızların kapalı koçkorok adını verdikleri boynuz motifinin üstünde uzanan şekil, Orhun abidelerinde “iç” okunan hece harfinin aynısıdır.⁵¹

Resim 5.36: Kırgızların koçkorok dedikleri stilize koç motifleri (T. Gülensoy, O.A.T.D.)

Koç dövmesi, kadınların sıklıkla çenelerine, iki kaş arası, alınlarına yaptırdığı bir dövmedir.

Resim 5.37: Koç dövmesi (Northernirac.info)

⁵¹ T. Gülensoy, O.A.T.D, s. 15.

Resim 5.38: Artuklu parası ve çift koç sembolü

5.9. Dilek, Temenni ve Nazar Dövmeleri

5.9.1. Saçaklı Üçgen

Genellikle bedenin el üstü, ayak üstü, bilekler gibi görünen bölümlerine uygulanan bu dövmenin boy, soy, aşiret simgesi olabileceği gibi nazara karşı da koruyucu özelliği olduğuna inanılır. Aynı zamanda asalet simgesidir halk arasında.

Bir tarafı köşeli, bir tarafı oval üçgen, içinde dört yön simgesi haç ve uçlarında kaz ayakları vardır.

Resim 5.39: Saçaklı üçgen dövmesi (Atlas Dergisi, say.113)

5.9.2. Üç Nokta Dövmesi

Güneydoğu illerinde hemen hemen her kadının elinde, kolunda veya boynunda rastladığımız üç nokta dövmesine erkeklerde rastlanmıyor. Bu dövmeye kadınlar için oldukça önemli ve yaygın. Çünkü bu bölgede görülen berdel, kuma gibi gelenekler kadınların korkulu rüyası. Kadınların onayı alınmadan, aile büyükleri ya da aşiret üyelerinin aldığı kararlara karşı gelemeyen, üzerine kuma gelmesine engel olamayan kadınların sessiz çığlığıdır üç nokta. Bu sembole yüklediği anlamdan medet umar bölge kadını.

Bölgede yapılan görüşmelerde kadınlar yaptırdıkları üç noktanın tılsımına inanmış, üç nokta dövmesi yaptıranlar üzerine kuma gelmediğini, gelse bile en kısa zamanda gittiğini söylemişlerdir.

Üç noktanın bir üçgen tasviri olup bunun da arkaik dönemlerde kadın üreme organının simgesi olduğu buluntular arasındadır. Neolitik dönem Ana Tanrıça heykellerinde bu sembolü sıkça görmek mümkündür.

Resim 5.40: Ankara arkeoloji müzesi fildişi tanrıça MÖ. 1700

Mardin Kızıltepe'de elinde avuç içinde üç nokta olan bir kadına bunu niçin yaptırdığını sorduğumda, “Güzellik olsun ve kocam beni daha çok sevsin, üzerime kuma getirmesin diye yaptırdım” cevabını vermiştir.

Resim 5.41: Üç nokta dövmesi (Foto. Ş. Seval) (Latife Kılıç, Mardin Kızıltepe)

Resim 5.42: Mardin, Kızıltepe'de el üstünde ve el içinde üç nokta (Foto. Ş. Seval) (Hanse Kılıç, Mardin Kızıltepe)

Resim 5.43: Üç nokta dövmesi (Foto. Şermin Seval)

“Üç”:

“Allah'ın hakkı üçtür”. Küçüklüğümüzden beri duyduğumuz bu söz üç sayısının kutsallığı hakkında gereken bilgiyi vermektedir. Hristiyan toplumda yetişen biri ise kutsal üçlemeden bu sayının kutsallığına aşınadır. Üç sayısı eski toplumlarda gök-yer yeraltı üçlemesi ile kutsaldı. Üçleme Mısır mitolojisinde İsis-Osiris-Horus şeklindedir. Yunan mitolojisinde ise bu Zeus-Poseidon-Hades (gök ve yer-deniz-yeraltı) şeklinde var olmuştur. Hristiyan inancında ise Baba-Oğul-Kutsal Ruh üçlemesine dönüşmüştür. (Bazı yerlerde Baba-Oğul-Meryem şeklindedir.) Bu üçleme İslam'da bazı mezheplerde Allah-Muhammet-Ali şeklinde görülmektedir. Üçlemenin bir sembolik yanı da kutsal birleşme ve doğan çocuktur; bir başka deyişle baba-anne ve çocuk da bir üçlemedir. Bir başka üçleme de beden-can-ruh üçlemesi olarak gösterilebilir. Sayı olarak üç, kendisinden önce gelen iki sayının toplamı olarak da (1+2=3) önemlidir. Üç sayısı sembolik anlamlarının bir bölümünü üçgen şekline de devretmiştir. Üçgen sembolizmi ile üç sayısının sembolizmi arasında benzerlikler vardır.⁵²

⁵² Halil Gökhan, Semboller Kitabı, s.42.

5.9.3. Ser Bira Kiliçe

Çocuk ölümlerinin çok olduğu, tıbbi imkanların da yetersiz olduğu dönemlerde insanlar büyüsel ve tılsım amaçlı yöntemlere başvurmuş, çare aramıştır. Yeni doğan çocukların, özellikle erkek çocukların yanak, burun, çene ya da el parmak aralarına uyguladıkları nokta şeklindeki dövmeler de bu amaç için yapılan dövmelerdir.

Proto Türk döneminde, ırk adı verilen, Çinlilerin ying-yang ilkesine denk düşen kriptografik işaretler vardır. “Yarug” adı verilen tek nokta ve tek sayı veya çizgi, aydınlığı ifade ederken, “Kararığ” ilkesi, iki sayısı, iki nokta (00) veya yan yana iki kısa çizgi (_ _) ile ifade edilirdi, karanlık anlamına gelirdi. Yaruk ilkesinin temsilcisi Güneş olurken, kararığ ilkesini Ay temsil ediyordu.

Birbirine zıt fakat birbirini tamamlayan iki evrensel “nefes” ten oluşmuş olarak kabul edilen bu sistem, Türklerin en eski, belki de öz kozmolojisiydi. (E. Esin, T.K.G. Sh.20)

Evrenselci dikatomi denen bu düşünce sistemine göre, o dönemde doğanın her türlü hali kutsal bilinip, doğa güçleriyle uyum içinde yaşamak, bu güçten faydalanmak ve böylece iyiliğe, olumluya, olması istenen sonuca ulaşmak hedefleniyordu. Çin astrolojisi ve Türklerin de kabul ettiği bir takım kozmik yasalar, olaylar, mekân ve zamanla ilgili kavramlar çerçevesinde, tüm yaşamsal faaliyetler bunlara göre yorumlanıyordu. Birçok doğa olayı bu ilkelere göre temsil ediliyordu.

Örneğin; Gök nefesi (.)

Yer nefesi (..)

Rüzgar (..)

O dönemde hem Çinlilerin, hem Türklerin astrolojik olayları bu ilkeler doğrultusunda gözlemleyip, sembolleştirip, fal ve büyüsel, tinsel amaçlı kullandıklarını E. Esin'in araştırmalarından anlıyoruz.

Türkçe “İrk – Bitig” denen yazmalardan anlaşıldığı gibi, noktalı ve çizgili ırk sistemlerinin ikisi de Türklerde yaygındı. Osmanlı dönemindeki noktalı damga ırkları da eski Çin-Türk ırklarının Ortadoğu kozmolojisine eklenmiş olarak ortaya çıkacaktı.⁵³

Bu bilgiler doğrultusunda, bedenlerde görülen tek nokta, içi boş daire gibi dövmelerin çeşitli anlamlar yüklenerek uygulandığını söylemek mümkündür. Yine

⁵³ Emel Esin, Türk Kozmolojisine Giriş, s. 30.

bölgede çocuğu olmayan kadınların, bellerine daire şeklinde dövme yaptırdıkları biliniyor. Çatalhöyük'te hayatın başladığı doğurgan yumurtanın, tanrıçaların vazgeçilmez sembolleri olarak sürekli üzerlerinde eş merkezli daireler şeklinde gösterildiği tespit edilmiştir.

Güneydoğu'da görülen, ellerde, yüzlerde, burun ucu ve yanaklarda, tek nokta veya ikili, üçlü gruplar halinde yapılan; “çocuğum ölmesin diye, çocuğum olsun diye” anlam yüklenen, nokta dövmeleminin gizemlerini, belki de bu evrensel ilkelerin kökenlerinde aramak lazım.

5.9.4. Alt Dudak Dövmesi

Alt dudağa tamamen dövme yapılması geleneği çoğunlukla Arap kadınlarında rastlanıyor bölgede. Bu yapılan dövmeyle, diğer uygulanan dövme motiflerinin aksine kadınların kendilerini çirkin gösterme amacı taşıdıkları söyleniyor ve bununla ilgili olarak bir rivayet anlatılıyor: İslamiyet'in ilk zamanlarında Hz. Muhammet'in kızı Hz. Fatma, kendi rızası dışında bir esir tarafından dudaklarından öpülüyor, Hz. Fatma önce dudaklarına kına, sonra da dövme yaptırarak bu duruma tepki gösteriyor. Bu olaydan sonra tüm kadınlar bu olayı protesto etmek için alt dudaklarına dövme yaptırıyorlar.

Resim 5.44: Urfa halk pazarında bir Arap kadın. Alt Dudak Dövmesi (Foto. Ş. Seval)

5.9.5. Sürme Geleneği

Anadolu' da çok sık görülen sürme geleneği; çocukların iri gözlü, uzun kirpikli, yay kaşlı, güzel gözlü olması için hala yapılmaya devam etmektedir. Bu amaçla anneler çocukları doğar doğmaz gözlerine ve kaşlarına sürme çekerler. Sürekli tekrarlanan sürme sonucu kirpiklerin ve kaşların beslendiğine, kaşların yay şeklini alacağına inanılır.

Sürme, eski Mısır' da ve güneşin çok yoğun hissedildiği coğrafyalarda, çöl ikliminin hâkim olduğu bölgelerde göz kamaşmasını önlemek için göz altlarına yapılan dövmenin terkedilmesiyle ön plana çıkmış bir gelenektir. Dövmenin uygulama zorluğu, sürmenin yaygınlaşmasına neden olmuştur.

5.9.6. Geyik, Ceylan, Maral, Gazel, Ceren Dövmesi

Anadolu insanı için arkaik dönemden beri çok önemli Ana Tanrıça kültünün bir sembolü olan geyik, dişil ve doğurgandır. Yaklaşık 40, 50 yıl öncesine kadar Güneydoğu'da, Urfa ve Mardin civarlarında sürülerle dolaşan ceylanlar bölge halkıyla iç içe yaşarlarmış. Zamanla bilinçsiz avlanma sonucu sayıları gittikçe azalmış, günümüzde ise Ceylanpınar Üretme Çiftliğinde koruma altına alınmış.

Geyik sembolünün, eski inanç sistemi içinde de oldukça önemli bir figür olduğunu Altay mezarlarından, Hun ve İskitlerde Pazırık kurganlarından çıkan buluntulardan anlıyoruz. Çıkan eski malzemelerde, tözlerde kullanılmış, Türklere ait kaya resimlerinde geyik boynuzları hayat ağacı haline dönüşmüş olarak kazınmıştır. Şaman başlıklarında görülen geyik boynuzları, geyik kutsallığının bir göstergesi olup, şamanlar tanrı katına yolculuklarında da geyiği binek hayvanı olarak kullanmışlardır.

Geyik boynuzlarının her yıl düşüp yenilenmesi, yaşamın ve ölümün, yeniden doğuşun sembolü olmuş tarih boyunca.

Ceren motifi ellerde, ayaklarda vücudun görünen yerlerinde görülen bir motif olup, en anlamlısı kadınların göğüslerine yaptırdıklarıdır. Kadınlar ilk çocukları doğduğunda göğüslerine ceylan resmi yaptırdıklarıdır. Hz. İbrahim'i annesi, Nemrut'un şerrinden korumak için mağarada doğurmuş, orada bırakmış, döndüğünde onu bir ceylanın emzirdiğini görmüş. Bundan esinlenen bölge kadınları ceylan resmini temizliğin, saflığın simgesi olarak “kalbimizdesin” anlamında sol göğüsleri üzerine yaptırdıklarıdır.

A.Rıza Yalın'ın “Cenupta Türkmen Oymakları” adlı eserinde, Elbeyli'de süsleme adetlerini anlatan oradaki köylülere resim, süs yapıp yapmadıklarını sorduğunda, “Bizde şakak kemikleri üzerine bir ceylan resmini barutla dövmek adettir. Biz buna dövme deriz.” cevabını alır. (A.R.Yalın,A.T.D. s.32)

Türklerin yaşamlarında bu kadar anlam bulmuş ceylanın resimlerini, kadınların “mizbah” denilen, çeneden başlayıp tüm beden boyunca devam eden yaşamı simgeleyen dövmenin içinde de sıklıkla görürüz.

Resim 5.45: Ayakta ve göğüste ceylan dövmesi

5.9.7. Yılan Dövmesi (Şarmar)

Türklerin hayatında ve çevresinde yılan, çok önemli görülmüş, mitlerde, yaratılış öykülerinde yer almış bir hayvandır. Özellikle Altay Yaratılış Efsanesi'nde yer altı tanrısı Erlik'in sözüne aldanır, yasak meyveyi yer. Bu nedenle de yılan Türk Şamanizmi'nde yer altı ilahı erlikle ilgili bir simgedir. Eski mitlerde de dünyayı taşıdığı ve yeraltında yaşayıp dünyayı çevrelediği anlatılır. Bu nedenle bazı topluluklarda bina ya da tapınak yapılırken bu husus göz önünde bulundurularak bir takım ritüel törenler sergilenirmiş.

Anadolu insanı için yılan iç içe yaşadığı, ısırmasından korktuğu içinde efsunlar yaptığı bir hayvandır. İnsanlarla yapılan söyleşilerde, eskiden her evin bir yılan olduğu ve birbirlerine dokunmadan yaşadıkları anlatılmış, tarladaki ürünleri farelerden korudukları için de kullandığı dile getirilmiştir.

Yılan figürü tarih sahnesinde, dinlerin günümüze değin gelişim, dönüşüm sürecinde çok farklı anlamlara bürünmüştür. Deri değişimi nedeniyle, yeni hayatın, yeniden doğuşun simgesi olan yılan, Harun ve Musa'nın, Firavun' un karşısına çıktığı bir sahnede “egemenlik” simgesine dönüşmüş, Budist literatürde ise “üstün bilincin” simgesi olmuştur. Bu yüzden eski anıtlarda, tapınaklarda ölümsüzlüğe ulaşma, uzun yaşam inancıyla taş bedenlere kazınan yılan sembelleri, yaşayan bedenlerde dövme motifleri olarak varlığını sürdürmektedir.

Kadim şehirlerimizden Şanlıurfa'da son kazılarla ortaya çıkarılmış olan neolitik döneme ait (M.Ö. 8000-9000) megalitik yapı, Göbeklitepe'de yılan kültürünün çok önemli olduğu ortaya çıkmıştır. Bir sürü yılan figürlerinin yer aldığı taşlardan bir tanesinin üstünde çok fazla yılan sembelleri olduğu için adı “yılanlı dikilitaş” olarak kayıtlara geçmiştir.

Resim 5.46: Göbeklitepe' de çift yılan ve yılanlı dikilitaş üzerinde yılan sembolleri

Yılanlar evrensel olarak doğaüstü güçlerin, tanrısal enerjinin, öte dünya ilminin, erkek ve kadın cinselliğinin ve derilerini değiştirdikleri için meta fiziksel dönüşümün sembolleri olarak görülür. Yılan aynı zamanda ilaçların aktif ruhunu temsil eder ve bundan dolayı, tıp mesleğinin de evrensel sembolü olarak kabul edilir.⁵⁴

Mezopotam' yada mitlerde, iki yılanın sarıldığı bir sopanın ucunda ' iştâr' bir yıldız olarak, ' sin' ise bir ay tanrısı olup, uzun yıllar tanrılarla özdeşleştirilmiş;

Tarım ve bereket tanrısı olan Sin durmadan yenilenen yaşamın simgesi sayılmış, bu yüzden de yılan spiral ve yıldırımla temsil edilmiştir.⁵⁵

Orta Asya Türk düşüncesinde evreni çevirdiğine inanılan iki ejder, birbirine dolanmış ve kuyrukları şifa düğümü olmuştur. Gökyüzündeki Yılandıcı Takımyıldızı ile ilişkilendirilir. Yılandıcı (ophiuchus) yani serpens, iki ayrı yılan şeklinde betimlenen Caput ve Caudia'dır.

Jung'a göre aşkınlığın en bilinen düş sembolü olan yılanlar, iyileştiren tanrının esasına sarılmış olarak gökle yer arasında bağlantı kurarlar. Birbirine dolanmış olarak Tanrı Hermes'in değneğinin ucunda örülü olarak ortaya çıkarlar. Yılanın karanlıkta süzülme becerisi ve göz kapaksız gizemli bakışı bilgelikle

⁵⁴ Andrew Collins, Göbeklitepe ve tanrıların doğuşu, sh.54

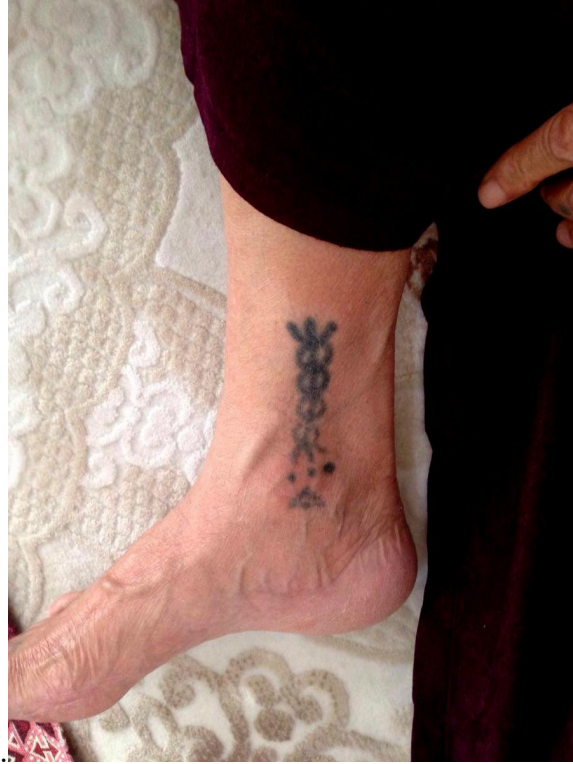
⁵⁵ Özlem Alp, O.A.A.K.S.G., s.193.

ilişkilendirilmiştir. Eski Mısır'da kobra hem tanrısal hem de krallara özgü bilgeliği temsil ederdi. Çoğu kültürde yılanlar, gökyüzü ile yeryüzü ve öte alem (hades) arasında aracılık eden kurnaz bilgelerdir.

Mitoloji ve dinde yılan hem pozitif hem de negatif simgesel anlamıyla çift yönlü bir gücü temsil eder. Koruyucu ve yok edicidir. İyi ve kötü, karanlık ve aydınlıktır. Zehirli ve öldürücüdür ama aynı zamanda diriliş ve şifa sembolüdür.

Anadolu'da kerpiç evlerin kovuklarında, erkek ve dişi olarak yaşayan yılanların, sağlık, şifa, bereket ve üretkenliği simgelediği, evleri koruduğu düşünülür; bu inancın yansıması da çift yılan sembolü olarak görülür. Çift yılan motifine bacaklarda, ayak bileklerinde rastlandığı gibi, camilerde, binalarda, kapı ve pencere kenarlarında süs olarak kullanıldığı da görülür.

Kadınların ayak bileklerinde çok sık görülen yılan motiflerine şarmar deniyor bölgede. Bu motif, sağlık, şifa uzun ömür sembolü olmakla birlikte, sık görülen yılan sokmalarına karşı tılsım amaçlı da yaptırılıyor. Ayrıca bölgede yılan miti çok yaygın olup “şahmeran” adıyla anlatılan dillere destan öykü, tüm el sanatlarında, bakır işlemlerde, ahşap baskılarda, dokumalarda, cam işlerinde vs. dile getirilmiştir.

Resim 5.47: Şarmar, yılan motifi, Mardin, Kızıltepe (Foto. Şermin Seval)

Resim 5.48: Ayakta şarmar dövmesi (<http://misturaurbana.com>)

5.9.8. Haç Dövmesi, Haç Sembolü

“Hristiyanlık öncesi zamanlarda ve Hristiyan olmayan toplumlarda haçın görülmesi, kullanımını neredeyse evrenseldir” der Macall Fallow ve ekler, “Hemen her örnekte bir doğa tapınıcıyla ilişkilidir.” (Gökтуğ Halis, Göbeklitepe) Erich Fromm da sembol dilini insanoğlunun geliştirdiği tek evrensel dil olarak tanımlar.

Evrensel semboller, insanların kişisel tecrübelerine dayanır. Duygu ve düşüncelerini açıklarken kullanılan sembollerdir bunlar ve tüm insanlar tarafından kullanıldığı için evrenseldir. Bu duygusal tepkiler hiçbir ırk veya toplum ile sınırlı değildir ve bütün insanlarda ortak olarak görülür.⁵⁶

Daire içinde haç simgesi Jung'a göre en arkaik Tanrı simgesidir, daire ise psikenin simgesidir.

Kare, dikdörtgen de toprağa bağlı bedeni simgeler. Bu anlamda, insan doğasında bulunan arkaik semboller dünyanı her bölgesinde, değişik zamanlarda ortaya çıkabilir. Anlamları değişmekle birlikte, tüm dünyada inanılmaz bir yaygınlık gösterir haç sembolü.

⁵⁶ E. Fromm, E. Rüyalar, Masallar, Mitler, Sembollerin Çözümlemesi s.32-35.

Resim 5.49: Saymalıtaş, şaman ve tengri okunan piktogram

Resim 5.50: Saymalıtaş, Kırgızistan ve swastika (gamalı haç)

Resim 5.51: Parmakta haç (Foto. Şermin Seval)

Mitlerde “kahraman” figürü kurtarıcı rolünü üstlenirken ölümden sonra yaşama ödüllendirilir ve bunun en bilinen simgesidir “Haç”.

Proto Türklerin evreni gök ve yer olarak ikiye böldüklerini, daire biçiminde düşündükleri gökyüzünü de kare olarak algıladıkları yeryüzüne oturduğunu varsaydıklarını biliyoruz. Yine gökyüzünü çeşitli bölümler halinde ve Kutup Yıldızı'nın etrafında dönen gök çarkları olarak adlandırıyorlardı. Yıldızları taşıyan gök çarklarının bu dönüşleri on iki ayda tamamladıkları ve bu dönüşlerle mevsimler, aylar oluşturduğu inancı vardı. Türklerde yaygın olarak kullanılan çarkifelek sembolizminin kaynağını oluşturan bu düşünce sistemi olmalı. Çarkifelek Türklerin kadim sembollerinden biridir. Çarkifelek aslında Kutup Yıldızı ve Büyükayı Takımyıldızı'nın stilize edilmiş ikonografisidir, göksel döngü ile alakalıdır.

Türk sanatında, dört ana yöne göre konumlandırılmış gibi görünen kozmik karakterli, çift başlı ejder motifi kompozisyonları, tarihsel metinlerce de doğrulanmaktadır. Bulutlar arasında görünen gök ejderlerinin yanında genellikle dört ana yönü ya da “dört yönde gök gürültüsünü” belirten (haç bazen de daire) ideogramlar vardır.⁵⁷

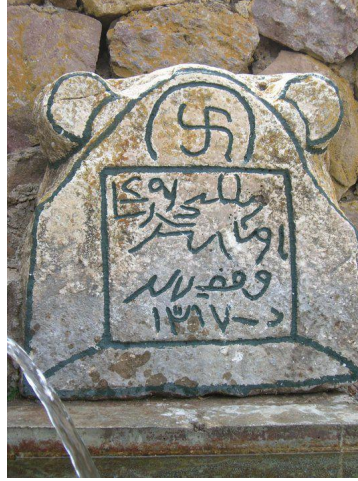
Bir dönem olumsuz bir anlamı olan haça gerilme olayı, Hz. İsa'dan yaklaşık dört yüzyıl sonra Hristiyanlar arasında kutsal bir sembol haline gelmiştir. Hristiyanlığın, yasaklı olduğu dönemde gizli gizli sürdürülmesi, sembolün ön plana çıkmasının nedenlerinden biridir.

Sembollerini ancak onları üreten toplumların yaşadığı dönemleriyle ele alırsak anlayabiliriz.

Gamalı haç, Adolf Hitler'in Nazi bayrağını tasarladığı tarihten en az 5000. Yıl önce kullanılmaktaydı. İyiliği ve şansını temsil eden, uğur olarak kullanılan bu sembol, Nazi Almanyası döneminde “Aryan” kimliğinin ve saf ırkın temsilcisi olarak aşırı milliyetçiliği, savaşı, vahşeti çağrıştırır olmuştur.

Swastika (gamalı haç) Sanskritçe iyi talih, iyilik anlamına gelen, svastika sözcüğünden türemiştir. Pek çok dünya medeniyeti tarafından kullanılan bu sembolün Türk kültüründeki ismi oz damgasıdır. Bu damga Ön Türklerde ozlaşarak Tanrı'ya ulaşmayı, orada şekil değiştirerek yeniden oluşum şeklindeki inanç sistemini içerir.

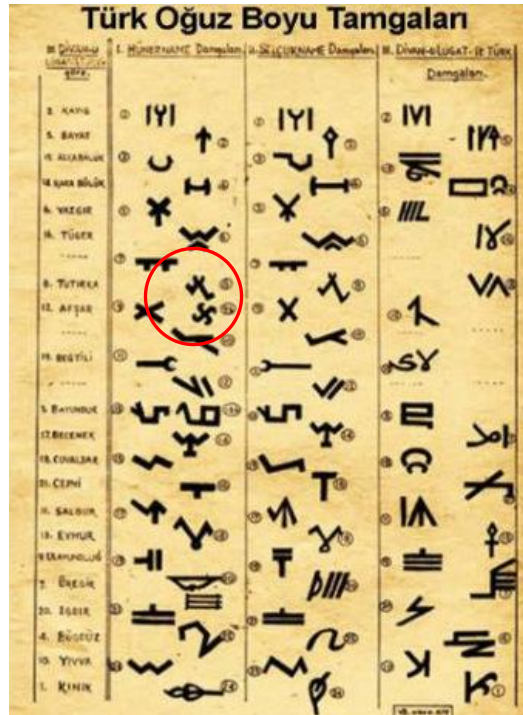
⁵⁷ E. Esin Türk Kozmolojisine Giriş, s. 34

Resim 5.52: Sivas, Hafik ilçesi Karluk köyü

Köylülerin inancına göre köy halkı Oğuzların Karluk boyuna mensup ve köyün kuruluş tarihi 1200'lerdir. Köy meydanındaki çeşmedeki taşta “oz” sembolü (Gamalı Haç, swastika)

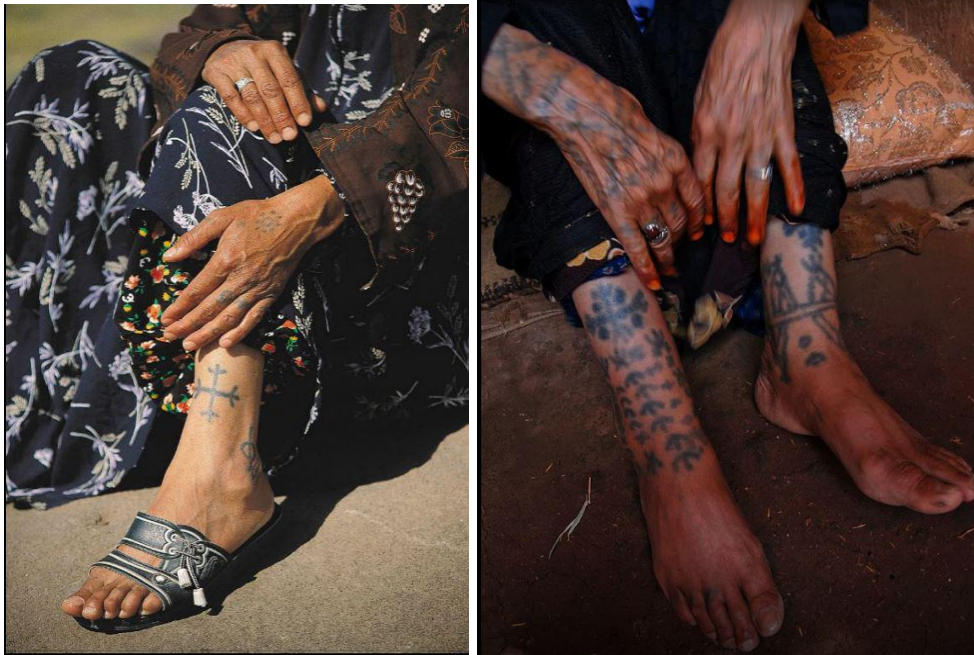
Avşar boy tamgalarından biri çarkifelek simgesidir. (Aşar kelimesinin, uyumlu, yumuşak başlı, çabuk iş gören, çevik gb. Anlamları vardır.) Seydişehir bölgesinde tamga olarak görülmüştür.⁵⁸

Resim 5.53: Türk Oğuz Boyu Tamgalarında avşar tamgası (A.R.Yalın)

⁵⁸ A. Rıza Yalman gezi notlarından.

Haç dört yönü, kem gözlerden sakınmayı simgeler ve bu nedenle nazar için en çok kullanılan sembollerden biridir. Bedenin görünen her bölgesinde rastlıyoruz haç sembolüne. Bacaklarda, kollarda, bilekte, çenede, boyunda bazen “X” bazen gamalı haç ama çoğunlukla uçları kazayağı, yaba şeklinde, etrafında noktalarla çeşitlenmiş olarak görülmekte dövme olarak.

Resim 5.54: Haç sembolleri

Resim 5.55: Mardin, Kızıltepe, Selah Beldesi (Foto. Şermin Seval)

Çarkıfelek (Swastika) bölgede çoğunlukla Viranşehir’de yaşayan etnik grup Yezidilerin inançları gereği tercih ettikleri bir sembol.

Resim 5.56: Yezidi bir kadın ve ortasında güneşi sembolize eden çarkıfelek sembolü

Ayrıca bölgede yaşayan Süryaniler de haç sembolünü genellikle kollarına yaptırmaktadırlar. Mardin merkezde görüştüğümüz Naim Özbek, kolundaki haçı göstererek bunu tamamen dini sembol olarak Kudüs'e hac için gittiğinde yaptırdığını söylemiştir. (Şermin Seval, Mardin, Şubat 2017)

Resim 5.57: Naim Özbek, Mardin (Foto. Şermin Seval)

5.9.9. Mizbah, Hayat Ağacı, Dünya Ağacı

Hayat ağacı, Dünya ağacı ya da Kozmik ağaç simgeselliği, tüm kültürlerde, arkaik toplumlarda defalarca değiştirilmiş ve geliştirilmiş olarak işlenmiş bir semboldür. Cennet, gök, bereket gibi kavramların yanı sıra evrenle yaşam arasındaki tüm ilişkileri simgeleyen evrensel bir motiftir.

Dünya ya da Evren ağacı simgeselliğinde içerilen birkaç dinsel fikir veya kavram vardır. Bir yandan sürekli yeni doğuş halindeki evreni, kozmik canlılığın tükenmez kaynağını, kutsallığın en tipik ve yetkin kap ve kalıbını temsil eder. Öte yandan, göğü ya da gezegenlerin göklerini (feleklerini) simgeler. Birçok arkaik gelenekte dünyanın kutsallığını, doğurganlığını ve sürekliliğini ifade eden evren ağacı; yaratılış, verimlilik, sırra erme fikir ve kavramlarıyla ve son aşamada da mutlak gerçeklik ve ölümsüzlük fikriyle ilişki içinde bulunur. Böylece Evren ağacı Hayat ve Ölümsüzlük ağacı olur. Sayısız mitsel “kardeşler” ve tamamlayıcı simgelerle (Kadın, Kaynak, Süt, Hayvanlar, Yemişler vb.) zenginleşmiş olarak karşımıza her zaman hayatın (canlılığın) hazinesi ve yazguların hâkimi niteliğinde çıkar.⁵⁹

Orta Asya Türk mitlerinden, günümüz coğrafyasına taşınan en önemli bereket ve doğurganlık sembolü “Hayat ağacı” tarih öncesi orman kültürünün bir uzantısıdır. Yakut Türklerine göre ilk insanlar hayat ağacından besleniyordu, ilk insanın türediği

⁵⁹ M. Eliade, Şamanizm, s.340.

yer de ağaçlardı. Şamanların üzerinde evrenin katlarında yolculuk yaptığı kozmik eksen (Aksis Mundi) çoğu zaman hayat ağacı oluyordu ve dalları gökyüzüne Tanrı'nın oturduğu katlara ulaşıyordu. Bu ağaç, gövdesinde çentikler olan kayın ağacı olup merdiven görevi görürken aynı zamanda bu çentiklerin göğü temsil ettikleri de düşünülürdü.

Evreni katlarına ayırdığı düşünülen, kökleri yeraltı aleminde, gövdesi yeryüzünde, dalları ve yaprakları ise göktaarıya uzanan bu kozmik ağaç kadın bedeniyle özdeşleştirilmiş, Anadolu kadınının bedeninde dallanmış, hayat bulmuştur. Kadının kutsallığını, doğurganlığını, üretkenliğini, evren ve yaşam ilişkisini ifade eden bir motife dönüşmüştür.

Çeneden başlayıp boyunda devam eden, göğüslere ayrılıp göbek deliği üzerinden kasıklara kadar devam eden bir dövmedir. Ağacın dalları arasında kuşlar, cerenler, meyve, çiçek ve yıldız gibi figürler yer alır. Kutup Yıldızı da Ana Tanrıça arketipiyle bağlantılı olup, yaratım sürecinin başladığı yer kabul edilir ve hayat ağacı simgesi içinde yerini alır. Genellikle bu dövme kadınlar evlenmeden önce yaptırılmış ve artık ne yazık ki genç nesillerde artık bu dövme yaptıran yokmuş. Bu dövme görebileceğimiz yaş aralığı oldukça yüksek.

Resim 5.58: Hayat ağacı dövmesi (Foto,Şebnem Eraş)

Resim 5.59: Hayat ağacı (80 x 120, yağlıboya 2016) (Resim Şermin. Seval)

Dünya Ağacı bazen hayat ağacına dönüşmüş olarak anlatılır. Dünya ağacı ile Hayat ağacı birbiriyle ilişkili fakat birbirlerinin aynı değildir. Dünya ağacı kozmolojik sistemde yeri olan dünya eksenini, diğeryse hayatın yenilenmesi, yani türemeye ya da ölümsüzlük konusuyla ilgilidir. Her ikisinin çakışan noktası ise söz konusu kozmolojik düzenin, aynı zamanda hayatın devamlılığını ve sürekli olarak yenilenmesini sağlamasıdır.⁶⁰

Dünya ağacı genellikle uzun bir direk şeklinde ve üstünde yatay kertikleriyle sembolize edilmiş olarak karşımıza çıkar. Dövme motifleri arasında kollarda ve ayaklarda kertikli bir şekilde görülür, uçlarında kaz ayağı, tepesinde de kuş olabilir.

⁶⁰ Y. Çoruhlu, Türk Mitolojisinin Ana Hatları, s.103.

Resim 5.60: Dünya ağacı (Foto. Şermin Seval)

Resim 5.61: Hayat ağacı (Foto. Şermin Seval)

Resim 5.62: Türkmenistan Altıntepe Öntürk buluntusunda hayat ağacı

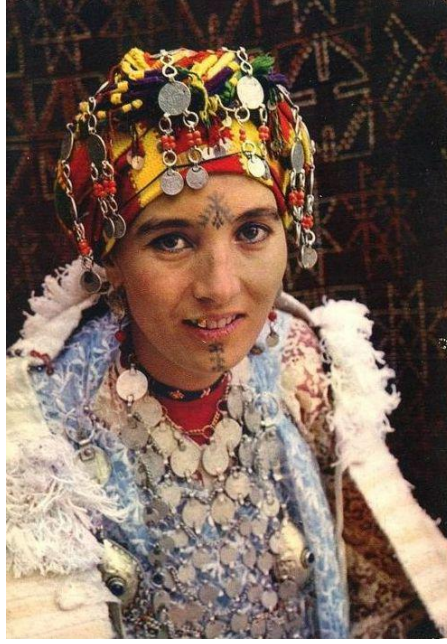
6. KUZEY AFRIKA, ORTA DOĞU VE BALKANLARDA DÖVME

Üst Paleolitik çağlarda ortaya çıkan ve ana tanrıça etrafında toplanan doğum, doğurganlık ve bereket sembolleri ısrarlı bir şekilde üreme güdüsüyle neslin devamı niteliğinde devam etmiştir. Birbirleriyle ilgisi olmayan toplulukların birtakım ortak mitoloji ve sembollerinin olması birçok kavramla açıklanmaya çalışılmıştır. Etkileşim, bu kavramlardan birisidir. Bir diğeri, K.G.Jung'un; insan zihninin, değişik coğrafyalarda, farklı zamanlarda benzer sembolleri üretebilmesinin, binlerce yıllık arkaik birikimlerin nesillerce aktarılması sonucu mümkün olduğudur. Jung, insanlığın eski çağlardan beri geçirdiği deneyimlerin, düşünsel süreçlerin, dil, din, ırk gözetmeden, kolektif bir bilinçdışı oluşturduğunu ve bu sembollerin insanlığın ortak malları olduğunu söyler. Örneğin, Avustralya, Borneo'daki Dayak kabilesi ile Güney Afrika'daki İbolar, Shilluklar Pleiades takım yıldızlarına “tavuk ve altı civcivleri” derlermiş.

Anadolu'da görülen dövme motiflerinin Orta Doğu, Kuzey Afrika, Balkanlar gibi ortak tarih ve kültür geçmişimizin çok eskiye dayandığı bu coğrafyalarda görülmesi son derece doğaldır. Kuzey Afrika'da özellikle Berberiler, Tuaregler arasında yaygın olan dövme geleneği bu kültürlerde köklü bir geçmişe ve geleneğe sahiptir. Bu toplulukların dövme sembolleri ve uygulama yöntemleri ile ilgili yapılan incelemelerde ortak benzerlikler dikkat çekicidir. Hatta Anadolu'da unutulmaya yüz tutan bazı sembollerin gizlerini takip etmek bile mümkündür.

6.1. Kuzey Afrika'da Dövme

Kuzey Afrika Berberilerinin bir kolu olan Tuaregler, Nijer, Mali, Burkina, Fas, Libya gibi geniş bir coğrafyada yaşayan, yaklaşık sayıları 1.5-2 milyon civarında olan bir topluluktur. Bağımsız bir örgütlenmeye sahiptir ve çöl ikliminde çadırlarda yaşarlar. Yaşam biçimleri ve gelenekleriyle, Türk toplumlarıyla özellikle göçebe Türkmen yaşam biçimleriyle benzerlik gösterirler. Kadınların yaptırdığı dövmelerle ortak benzeşimler dikkat çekicidir.

Resim 6.1: Berberi kadın (1950'ler,vintage kartpostal)

Dövme sanatı, Kuran'daki tüm yasaklamalara rağmen, Kuzey Afrika'daki İslam toplumlarında yüzyıllarca varlığını sürdürmüştür. 1920'lerde Faslı hukukçularla yapılan söyleşilere göre, dövme kutsal kitap tarafından katı bir şekilde yasaklanmış ve lanetli olarak kabul edilmişti, dövmenin vücuda işlenmesinden dolayı oluşan zarar; boyanın kanla karışması ve yaraların altında kalması sebebiyle vücudun Allah'ın gözünde kusurlu olarak görüldüğü düşünülürdü.

Berberiler, sırasıyla egemenliği altında yaşadıkları Fenike, Kartaca, Roma, Hıristiyan ve İslam uygarlıklarından etkilenmişlerdir. Gerek yerleşik gerek kabileler halinde yaşarlar, İslam ve kabile geleneği tüm yaşamlarını şekillendirir. Kuzey Afrika'da oldukça yayılmış bir coğrafyada (Cezayir, Fas, Tunus, Ürdün, Irak) yaşarlar. Bu nedenle kültür etkileşimleri oldukça fazladır, Osmanlı kültüründen de Anadolu dövme kültüründen de bir şekilde etkilendikleri, etkiledikleri görülmektedir.

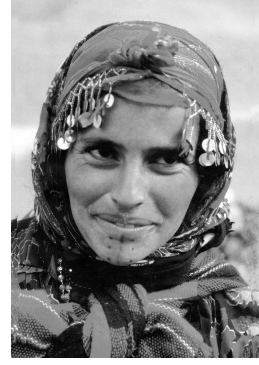

Resim 6.2: Desert, Mısır, güneş motifi (Foto. K. Nomachi)

Berberi dövme motifleri genellikle dinsel enerjilerle yüklü olup karanlık güçlerle baş edebilmeyi ve hastalıkları iyileştirmeyi amaçlar. Dövmeler genellikle kötü güçlerin geldiği yerler olduğuna inandıkları vücutta bulunan deliklerin (göz, burun, vajina) yakınlarına yapılır. Bedevi kadınları ailenin kutsal kimliğinin merkezi, şeref ve unvanlarının koruyucuları olarak görülür. Hayatı korumak için tasarlanmış tüm büyüsel ritüellerden sorumludurlar. Onlara göre kötü ruhların vücuda yapılan dövmelere karşı zayıflıkları vardır. Çocuk ölümlerine karşı yine aynı Anadolu'daki gibi çocuklarının burunlarının yanına iki küçük çizgi, nokta yapılır. Yapılan araştırmalara göre çocukların hayatlarını korumak amacıyla buruna, parmaklara, yüze küçük haç dövmesi yaygın olarak uygulanmaktadır. Aynı amaçla küçük haç sembolleri dudak altına ya da sağ elin işaret parmağına yapıldığı da oluyormuş. Bu haç sembolünün çok derin anlamı olduğu söyleniyor, gözden çıkan şeytani enerjiyi rüzgârın dört tarafına dağıttığına, böylece gözün baktığı kişiyi ya da objeyi nazardan koruduğuna inanılıyor. Haçın evrensel ve arkaik bir sembol oluşu ve beş bin yıllık buz adam Otzi'nin vücudunda da bu sembole rastlanması, bu sembole yüklenen anlamın önemini vurgulamaktadır. Kuzey Afrika'da dövme yapımı, teknikleri ve kullanılan malzemeler hemen hemen aynıdır.

Resim 6.3: Cezayir, Berberi Kadın
(moustacho.com)

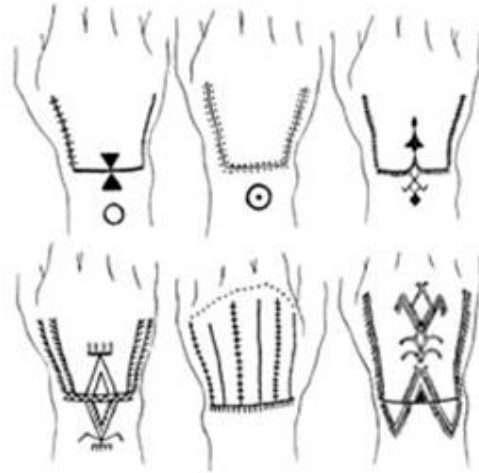

Resim 6.4: Draa Vadisi, Fas (A.Ouzine)

Kuzey Afrika' da “Khamisa” olarak adlandırılan insan eli (Hamsa); yaratıcı, faaliyet, güç ve egemenlik sembolüdür. İnsan elinin hem yaratıcı hem de yok edici özelliğini vurgular. Hz. Muhammed'in kızı Fatima'nın koruyucu elini temsilen değişik formlar alan bu sembol birçok kültürde vardır (Meryem ananın eli) Anadolu insanlarında da ortak bir sembol olarak yerini alır.

Resim 6.5: Tuareg kadını (B.Girl Derg.)

Resim 6.6: Sembolik hamsa motifleri

Berberiler ve Araplar yüzyıllar boyu farklı kültür ve dillerini sürdürürken, birçok ortak inancı da paylaşmışlardır.

6.2. Ortadoğu'da Dövme

Irak'taki kadın dövmelelerinin en önemli kaydı fiziksel Antropolog olan Dr. Winnifred tarafından 1930'lu yıllarda derlenmiştir;

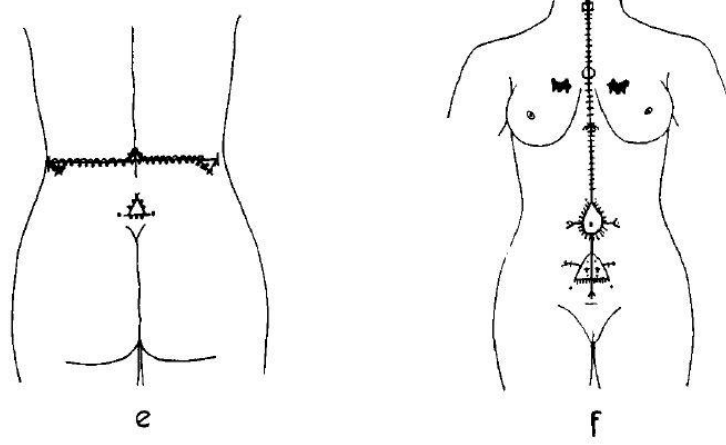
1934 yılında, Yakın Doğu'daki Field Müzesi antropolojik keşif heyeti üyesi olarak çalışmalar yürüten Winnifred; dövme, damga ile ilgili verileri bizzat bölgede yaşayarak, gözlemleyerek kayıt altına almıştır.

Irak'ta dövmenin genel olarak süs amaçlı ya da büyü ve iyileştirme amaçlı yaptırıldığını söyleyen Winnifred, güzellik adına yapılan dövmelelerin daha ayrıntılı ve kapsamlı olduğunu; tedavi edici ve büyü tü tasarımların daha basit ve ham formda olduğunu açıklamıştır. Dövmenin yanı sıra, İran'da halk arasında dağlama yöntemi de hastalıkları tedavi etmek için kullanılan yaygın bir yöntemdir. Tedavi edici dövmeleler yaygın olarak burkulmalarda kullanılırken; baş ağrısı ve göz hastalıkları için dövme şakaklara, alına ve gözlerin yanına uygulanıyormuş. Büyü tü dövmeleler ise genellikle kadınların yaptığı dövmeleler olup çoğunlukla, gebelik ve çocukları (özellikle erkek) ölümden korumak ve diğ er büyü tülere karşı yapılan büyü tülerden oluşuyormuş. Anadolu'da görülen, çocuk ölümlerine karşı yapılan, burun uçlarına ve yüze uygulanan tek nokta dövmeleleri burada da aynı şekilde uygulanmakta.

Irak'ta Arap kadınların, sadece yüzünde ve ellerinde değil; kol ve bacaklarda, sırtlarında, uyluklarında, göğüs ve alt karın bölgelerinde neredeyse tüm vücutlarında dövmeleler varmış. Bir genç kızın dövmelelerinin yapımı on yaşında başlayıp üç yılda tamamlanmış. Dövme yapımı kızlar için bir erginlik ayini gibi, evlilik öncesi yapılıyormuş genellikle.

Irak Araplarında tüm dövmeleler neredeyse tamamen konusunda profesyonel kadınlar tarafından; bazen çingeneler ya da bir takım seremoniden geçmiş kadınlar tarafından yapılmış.

Dövmede kullanılan malzemeler ve uygulama yöntemleri benzerlik göstermektedir. Üç nokta dövmesi Irak'ta da karşımıza çıkıyor. Araştırma notlarına göre Anadolu'da görüldüğü gibi, benzer şekilde göbeğin alt tarafına yapılan üç nokta kadının çocuk sahibi olması için yapılırken bu bazen tek bir nokta ya da 3-5 nokta olabilirmiş. Bu dövmeleler adetin 2. veya 3. günü, büyü tüsel etki kazanması için kuran okunurken yapılmış. Kadın mollalar tarafından yönetilen bu törenlere "Krayas" denirmiş. Irak'taki Şii köylerinde, ilahi şekilde gerçekleşen bu okumalar, sözlü performans şeklinde uygulanan İslami bir geleneğe dayanmış.

Resim 6.7: Araplarda hayat ağacı dövmesi

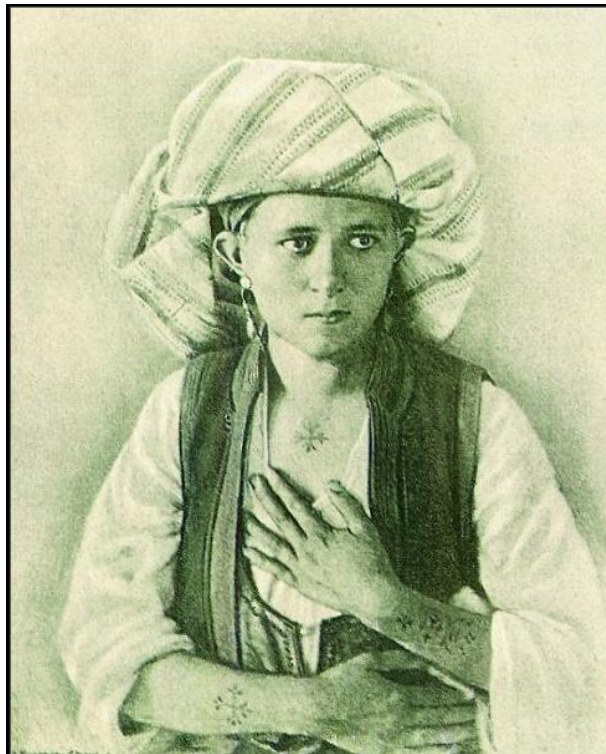
6.3. Balkanlar'da Dövme

Yunanlı Tarihçiler MS. 1. yüzyılda Bosna-Hersek sınırındaki Hersek bölgesinde yaşayanların geleneksel olarak dövme yaptırdıklarını kaydetmişlerdir. 1500'lü yıllarda Osmanlı İmparatorluğu himayesindeki, çoğunluğu Katolik olan bölge halkında bu dövme geleneği 1900'lü yıllara kadar devam etmiştir.

Özellikle Hırvat dövme sembolleri ile Anadolu dövme sembolleri arasındaki benzerlik, yapılış teknikleri ve malzemelerinin de hemen hemen aynı olması, yıllarca birlikte yaşayan halkın ortak kültür miraslarından bir tanesidir sadece. Osmanlı'nın Bosna Hersek'teki hakimiyeti boyunca devam ettirilen bu gelenek, bazı kesimlerce "cariye olarak saraya götürülmekten korunmak için başlatılan bir uygulama" olarak görülürse de tarihçiler bu geleneğin çok eskiye dayandığını belirtiyorlar.

Resim 6.8: 1900'lü yıllar, Hırvat kadın (Word Press.com)

Resim 6.9: Geleneksel Bosna Katolik dövmesi 1900'lü yıllar ve haç dövmesi, Anadolu'da görülen haç motifleri ile örtüşmesi dikkat çekici (Word Press com)

Değişik coğrafyalarda dövme; insan gelişimi ile paralel bir gelişme gösteren semboller, anlamları ve ifade ediliş biçimleri, benzer coğrafyalarda aynı zaman diliminde benzerlikler gösterir. Sembollerin ortaya çıkışı insanların duygu, düşünce, din ve yaşama dair gereksinimlerinin gelişimi ile aynı zamana denk gelir. Benzer topraklarında görülen güç, kudret ve dölleyici özellik atfedilen koç boynuzu sembolünün, Peru bölgesinde mumya üzerindeki sembollerle benzerliğini ancak bu şekilde açıklamak mümkündür.

Resim 6.10: Peru dövmesi

Güney Peru Chiribaya Alta bölgesinde bulunan, bir savaşıya ait olduğu düşünülen mumya, Ilo Limanı'nın yakınındaki El Algarrobal Müzesi'nde sergilenmektedir. Üzerindeki dövme motiflerinin, Anadolu dövme motiflerinde gördüğümüz ve Proto Türklerin en çok kullandığı “Koç” sembolüyle olan benzerliği düşündürücüdür. (Joann Fletcher, Smithsonian.com)

7. İSLAMİYETTE BEDEN, DÖVME, YAZI VE SEMBOL

Tevrat'ta "Teninize nakış dövdürmeyiniz, Rab benim" sözü geçer. Ve bu düşünce zamanla Müslümanlar arasında da yayılmıştır. Bir rivayete göre, Muhammed Peygamber, dövme yapan ve yaptıran, dişlerini törpüleyen ve böylece Allah'ın yarattığı şekli değiştirmeye uğraşan insanlara lanet etmiştir. Bu yüzden kimi İslam alimleri dövme yaptırmayı büyük günah sayarlar. İslam'ın egemen olduğu yerlerde, ellerinde haç dövmesi bulunan erkekler camilere alınmazmış. İslamiyet'te dövmenin yasak oluşu ile alakalı bir ayet olmamasına rağmen, Diyanet İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı, dövmenin eskiden beri yapılan bir cahiliye adeti olduğu, sağlık açısından zararlı olduğu yönünde görüş bildirmiş ve dinen de yasak olduğunu belirtmiştir. Abdesti bozmadığı söylenen ama daha güzel görünmek amacıyla doğuştan gelen güzelliğin, şeklin değiştirilmesi amacıyla dövme yaptırılmasının caiz olmadığı söylenmiştir.

Türklerin İslamiyet'i kabul etmelerinden sonra puta tapınımın engellenmesi için suretlere, resme gelen yasaktan dövme de etkilenmiş, halk sanatlarında da yazıdan resme bir geçiş olmuş geçmiş dönemlerde. Resim yazıdan önce gelen bir eylem olmasına rağmen, yazı-resim sanatı gelişmiş ve buna daha çok halk sanatçıları, tekke mensupları ilgi göstermiş, böylece yeni bir İslam sanatı ortaya çıkmıştır. Camiler, çiçekler, kayıklar hat sanatıyla şekle bürünmüş, daha çok bu sanat medrese dışında tekkelerde gelişmiş. İslam'daki resim yasağı, sembollerin oluşmasını tetiklemiş ve bu semboller her alana hatta camilere kadar girmiştir.

Hattatlar genellikle güzel yazıyla kuran yazarlarken, suret yapanlar takma isim kullanıp gizlenmek zorunda kalmışlardır.

*"Öyle ki; hattatlar kur' an yazdıkları için cennetlik, nakkaşlarsa 'Kafir yazısı' yazdıkları yani resim yaptıkları için cehennemlik sayılmışlardır."*⁶¹ (Malik Aksel-Türklerde dini resimler sh.4)

⁶¹ Malik Aksel, Türklerde Dini Resimler, s.4.

8. ANADOLU COĞRAFYASINDA DİN, MEZHEP VE TARİKATLARDA AİDİYET SİMGESİ OLARAK DÖVME

Anadolu coğrafyasında birbirinden ayrı din, etnik grup, aşiret ve mezhep farklılıkları olan topluluklar arasında dövme sembolleri, görünüm ve yapılaş açısından aynı görünse de bazı değişiklikler göze çarpmaktadır. Bölgede dikkat çeken topluluklar çoğunluk olarak Ezidiler, Süryaniler, Araplar, Keldaniler, Kürtler ve birtakım aşiretler, tarikatlardır.

Ezidilik; Hindistan'dan Suriye'ye, Irak'tan Ermenistan'a kadar yayılmış ve yayıldığı her coğrafyanın renklerini alıp diğer coğrafyalara taşıyan, halkların daha önceki Doğa-Tanrı inançlarından izler taşıyan bir dindir. Irak sınırları içerisinde bulunan Lalesh Vadisi'nde her yıl ekim ayında ki hac törenlerine on binlerce Ezidi katılır. Ezidilere yapılan baskılar ve mezhep katliamları sonucu Türkiye'deki sayıları azalmış, civar ülkelere göç etmişlerdir.

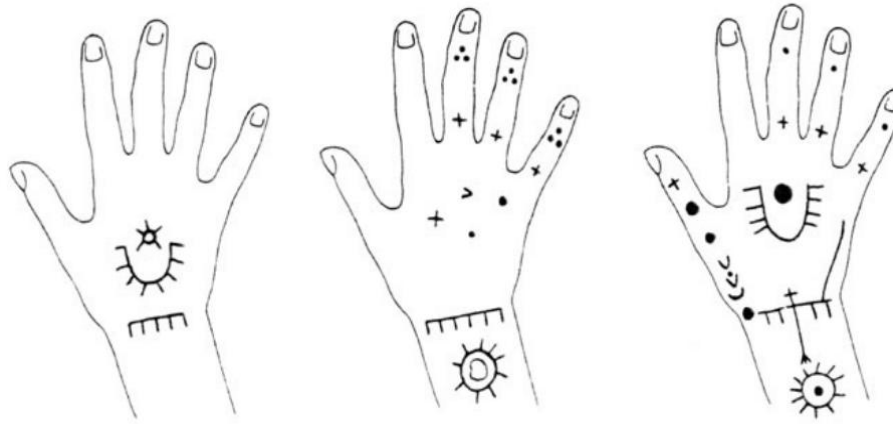
Allah'ın tek yaratıcı olduğuna, büyüklüğüne ve bu nedenle ibadete ihtiyacı olmadığına inanırlar. Ezidilik gizli-kapalı, melek kültü üzerine kurulu bir dindir, Ezidi olunamaz, Ezidi doğulur. Ezidiler gün doğarken ve gün batımında Güneş'e doğru dönerek üç kez secde ederler. Tanrı'nın elçisi Kutsal Melek Tavus (şeytan) dur inançlarına göre. Ezidi inancı ile "Zerdüştlük" büyük benzerlik gösterir.

Ezidiler güneş tanrısı Mitra'ya yaklaşık 14. yüzyıldan beri ibadet etmektedirler. Lalesh'deki Ezidi tapınağının dört bir yanını, dış duvarlarını inançlarıyla ilgili güneş sembolleri kaplarken, aynı semboller dövme olarak da bedenlerini süsler.

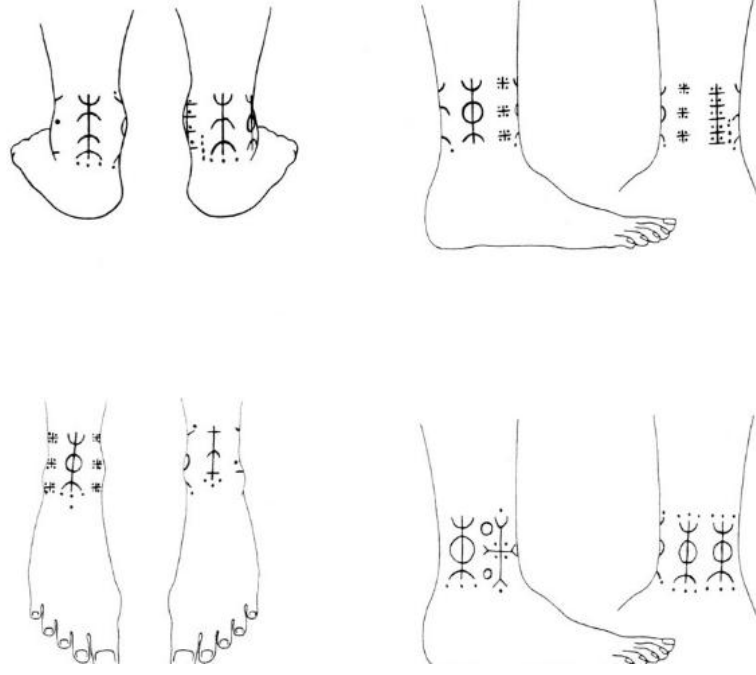

Resim 8.1: Lalesh tapınağında güneş sembolleri

Bu nedenle Ezidilerde en bilinen dövme motifleri güneşle alakalı çarkıfelek sembolleridir. Viranşehir Eezidileri dövme malzemesini yedi kez karıştırıp, yedi gün şişede bekletip, yedili iğne demeti kullanırlar; bu da inançları gereği olsa gerek.

Resim 8.2: Yezidi erkek dövme örnekleri

Resim 8.3: Yezidi kadın ayak dövme sembolleri

Resim 8.4: Yezidi kadın çarkıfelek dövmeleri (Kurdish.Deq/Deq, Tattoo)

Günümüzde yaklaşık beş milyon tahmin edilen nüfuslarıyla Süryanilerin kökenleri beş bin yıl öncesine dayanmaktadır. Hristiyanlığı ilk kabul eden topluluk olarak bilinen Süryaniler; Türkiye, Irak, Ürdün, İsrail ve Hindistan'da

yaşamaktadırlar. Türkiye'deki nüfusları yaklaşık 25 bin civarında tahmin edilmektedir. Ünlü manastırları Mor Gabriel ve Deyrül Zeferan manastırlarının bağlarından elde edilen şarap ve şarap üretiminin Süryaniler için dinsel bir anlamı vardır.

Bölge Süryanilerinin dövme yaptırma nedenleri de genellikle dini amaçlıdır. Süryani Patrikhanesi Suriye'de bulunmaktadır. Patrikhane ziyareti esnasında ya da Kudüs'e Hac ziyareti için gittiklerinde dövme yaptırırlar. Bu dövmeler, göğüs hizasında, kollarında ya da el bileği ile dirsek arasında yer alır. Dövme motifleri çoğunlukla haç, İsa Mesih'in çarmıha gerilişi, göğe yükseliş tasviri gibi tamamen dinsel temalar içerir.

Resim 8.5: Naim Özbek, Süryani haç dövmesi (Foto. Şermin Seval)

Tunceli yöresi “Alevi” ve “Kürt” kökenli kimliklerin çoğunlukta yaşadığı bir bölge olarak Türkiye’nin en özgün illerinden biridir. Tunceli’de yaşayan nüfusun büyük çoğunluğu, toplumun genelinden farklı aşiret düzenindeki topluluktan oluşur. Bu bölgede dövmeyle ilgili araştırma yapılmış ve Anadolu’da görülen dövme geleneğinden çok farklı bir motif ya da yöntem tespit edilmemiştir.

Dövme yapımında Güneydoğu’da “merbain” denilen ilkbahar mevsimi tercih edildiği halde, Tunceli’de “wessar” (ilkbahar) veya “payiz” (sonbahar) mevsimleri tercih edilebilmektedir. Ayrıca Güneydoğu’da “kız çocuğu doğuran anne sütü” kullanıldığı halde, Tunceli’de kara koyun sütüne nar kabuğu, söğüt ağacının veya çam ağacının isisi veya idare lambası isisi karıştırmak suretiyle kullanılabilir.

Araştırma sonuçlarına göre Tunceli’de geleneksel dövmeyle rağbet azalmış ve yörenin beden işaretleri unutulmak üzeredir. Bunun yanı sıra, yurt içi ve yurt dışına göç eden Tuncelilerin gittikleri yerlerde olası mahalle baskısından kaçınma kaygısının da etkili olduğu tespit edilmiştir.⁶²

⁶² Mustafa Çağlayandereli, Hediye Göker, Anadolu Dövme Sanatı, Tunceli İli Örneği

9. KENTLERE GÖÇ SÜRECİNDE DÖVMENİN UĞRADIĞI EVRENSEL DÖNÜŞÜMLER

Beden, tarih boyunca her zaman direnişin, baskının, hoşnutsuzluğun, birtakım dileklerin dile getirildiği ilk araç olmuştur. Anadolu’da beden farklı anlam ve şifreler içeren motiflerle işlenirken; kentlere göç sürecinde de yine aynı direnişin dile getirildiği yer bedenler olmuş, sadece geçişin yaşandığı zaman, mekân olgusunda sembollerin şekli ve anlamları değişime uğramıştır.

Her kültür inancını, sosyal yapısını yansıtan, geçmişiyile bağ kuran somut bir kültürel mirasa sahiptir. Yapılan araştırmalarda, Güneydoğu’da yapılan geleneksel dövme belli bir yaş aralığında olan kadınlarda ve erkeklerde gözlemlenmiş, genç nesillerin eski dövme motiflerine rağbet etmedikleri tespit edilmiştir. Kentlere göç sürecinde de toplum baskısından kaçınma duygusu geleneksel dövmeye duyulan ilgiyi azaltmış, etnik bir grubu, topluluğu simgeleyen, örneğin; “haç” gibi dini bir sembol haline gelmiş beden işaretleri yok olmuştur. Yine de dövme yaptırmak isteyen sonraki nesillerin daha güncel dövme sembollerine yöneldiği gözlemlenmiştir.

Metropol yaşamında insanlar, artan bireyselleşme ve bireysel bir kimlik edinme arayışının sonucu olarak, ayrışma ve bölünme sonucu bir gruba, topluluğa ait olma dürtüsüyle farklı dövme motiflerine yönelmişlerdir. Böylece artan bireyselleşmenin neden olduğu kaygı, endişe ve yalnızlık duygularını bir araya gelerek azaltmayı amaçlamışlardır.

VII. Ulusal Sosyoloji Kongresi, Cihan Ertan’ın araştırmasından:

“Antalya sosyal bir şehir, herkes ayrılmış kendi sınıflarına. Bu askerlik gibidir, hani askerde girersin, ilk bir ay herkes aynı yerdedir, ikinci aya girdiğinde herkes ayrılır. İstanbul grubu, ticky’ler bir tarafa, işte Kayseri, İç Anadolu bölgesi bir tarafa, Lazlar bir tarafa ayrılır ya; aynı onun gibi...Ben nerelere takılıyorum, Gizli Bahçe, Kale İçi, Üç kapılar...Aynı mekân insanları aynı olur ya, kale içi, underground, böyle sakin...o da o çevredendir, o da aynı kafadandır. Yani o yüzden onlara daha yakın hissediyorum kendimi.” (G3, Erkek)

Geleneksel dövmeye karşı çıkıp, güncel ya da özgürce kendi belirlediği dövme sembolünü yaptıran gençler, bir anlamda metropol yaşamına uyum sürecinde bunu kendini ifade etmek, kendi varlığını hem kendine hem de diğerlerine açıklamak, aidiyet geliştirmek ve benliğin altını çizmek için bir araç olarak kullanmaktadırlar.

Kentlere göç sürecinde insanların yaptırdıkları dövmeler, aidiyet duygusu ve kendini güvende hissetme, kendi bedeni üzerinde kararlarını kendi verebilme, istediğini yapabilme duygusu gibi çeşitli nedenler içermekte, geleneksel dövme böylece uzam, yaşam içinde değişime uğramakta ve kaybolmaktadır.

Metropol yaşamında hapishanelerde yaygın şekilde uygulanan mahkûm dövmelerinden de söz etmemek olmaz. Demir parmaklığın özgürlüğü kısıtlamasının karşısında, mahkûmun bedenine uyguladığı dövmeyle, özgürlük arasındaki ilişki araştırmalara konu olmuştur. 19. yüzyılın sonuna kadar devlet tarafından bir cezalandırma yöntemi olarak kullanılan dövme Rus mahkûmların derilerine işlenmiştir. Böylece suçluları ayırt edici bir özellik kazanan dövme, bir örgüte dahil olma, sabıka kaydı ya da kriminal suçların nitelikleri hakkında bilgi veren bir iletişim aracı haline dönüşmüştür. Mahkûm dövmeleri son derece ilkel ve steril olmayan koşullarda, sağlık riskleri taşıyan araç ve gereçlerle uygulanmış; eritilmiş kauçuk, gitar teli, fön makinası, kablo teli gibi malzemeler kullanılmış ve idrar ile sterilizasyon yapılmıştır.

Avusturyalı fotoğrafçı “Klaus Pichle” sekiz yıl süren bir çalışma sonucu eski mahkûmların izini sürmüş ve araştırmalarını “Yaşam İçin Dövme, Mahkûm Dövmeleri Dünyası” (Inked for life, The world of Prison Tattoos) adlı kitabında toplamıştır.

Arizona’da hapishanede dövme yasak olmasına rağmen, korku ve nefret anlamları taşıyan, çeteleri temsil eden dövmeler yaygındır. Öyle ki çete üyesi olmayan birinin, çeteye ait bir dövme yaptırtmasının ölümle sonuçlanabileceği gibi, gerekirse derisinin yüzülerek çıkartıldığı söylenenler arasındadır.

Dövmeler, Polonya cezaevinde de yasaklıymış ama buna rağmen yine ilkel metot ve malzemelerle yapılan dövmeler 19. yüzyıl Polonya’sında ölen mahkûmların derilerinden kesilerek çıkarılmış, bir araya getirilmiş ve çete bağlantılarının tespitinde kullanılmıştır. Halen Krakow Jagiellonian Üniversitesi Adli Tıp Anabilim dalında cam kavanozlarda 60 adet deri örneği saklanmaktadır. Bu dövmeler 19. yüzyıl Polonya cezaevinin arka planını, yaşam döngüsünü, cinsel tercihlerini ve dini inançlarını yansıtmaktadır.

Ülkemiz cezaevlerine gelince, özellikle kadın mahkumlarla yapılan bir çalışma sonucu yapılan gözlemlerde, dışarıdayken hiç dövme yaptırmayan kadınların cezaevinde dövme yaptırdıkları tespit edilmiştir. (Nimet Arıkan, araştırması) Güneydoğu Anadolu’da kadınların sol avuç içlerine kuma gelmesin diye yaptırdıkları üç nokta dövmesi, cezaevinde “duymadım, görmedim, bilmiyorum” anlamına bürünmüş ve en çok görülen dövmelerden birisi haline gelmiştir... Sık yapılan bir diğer figür, elin ya da gülün zincirlenmesidir. Bu dövme mahkumiyeti simgelerken; güle saplı hançer ve gözyaşı sembolleri ise duygusal yaraları irdelemektedir. Duygusal yaralarını ve isyanlarını, hasretlerini, özlemlerini dile getiren bu motifler en sık görülen cezaevi sembolleri olmuşlardır.

Günümüzde dövme artık son derece modern aletlerle ve steril ortamlarda yapılmaktadır. Çok çeşitli dövme sembollerinin yanında değişik renkler de kullanılmakta ve farklı üsluplarla sanatsal değeri yüksek dövmeler uygulanabilmektedir. Son zamanlarda dövme farklı alanlarda da kullanılmaya başlanmış olup, Amerika’da elektronik dövme kullanımından bahsedilmektedir. Renk değiştirerek kandaki şeker oranı hakkında bilgi veren elektronik dövmeler, diyabet hastalarının günlük takibini çok kolaylaştırmıştır. İğne, mürekkep ve acı olmadan uygulanan bu dövmelerin çalışma prensibi oldukça basit: Arkasında sensör ve iletken materyaller içeriyor, ince bir yara bandı gibi de uygulanabiliyor. Ayrıca sensörlere ilaveten kablosuz ağ yeteneğini kapsayan ve uzaktan merkezi bilgisayarlarla ya da akıllı telefonlarla kumanda edilen dövmeler uygulama kolaylığı sağlamaktadır. Birkaç yıl içinde, yeni doğmuş bir bebeğin kalp hızı, beslenme durumu, hidrasyon ve nefes hızı gibi birçok yaşamsal fonksiyonun takibi, vücutlarına yapıştırılacak küçük bir elektronik dövmeyle mümkün olabilecektir.

10. KONSEPTLE DOĞRUDAN İLİŞKİLİ YAPITLARIM

70x100 yağlıboya, deri

70X100 yağlıboya, deri

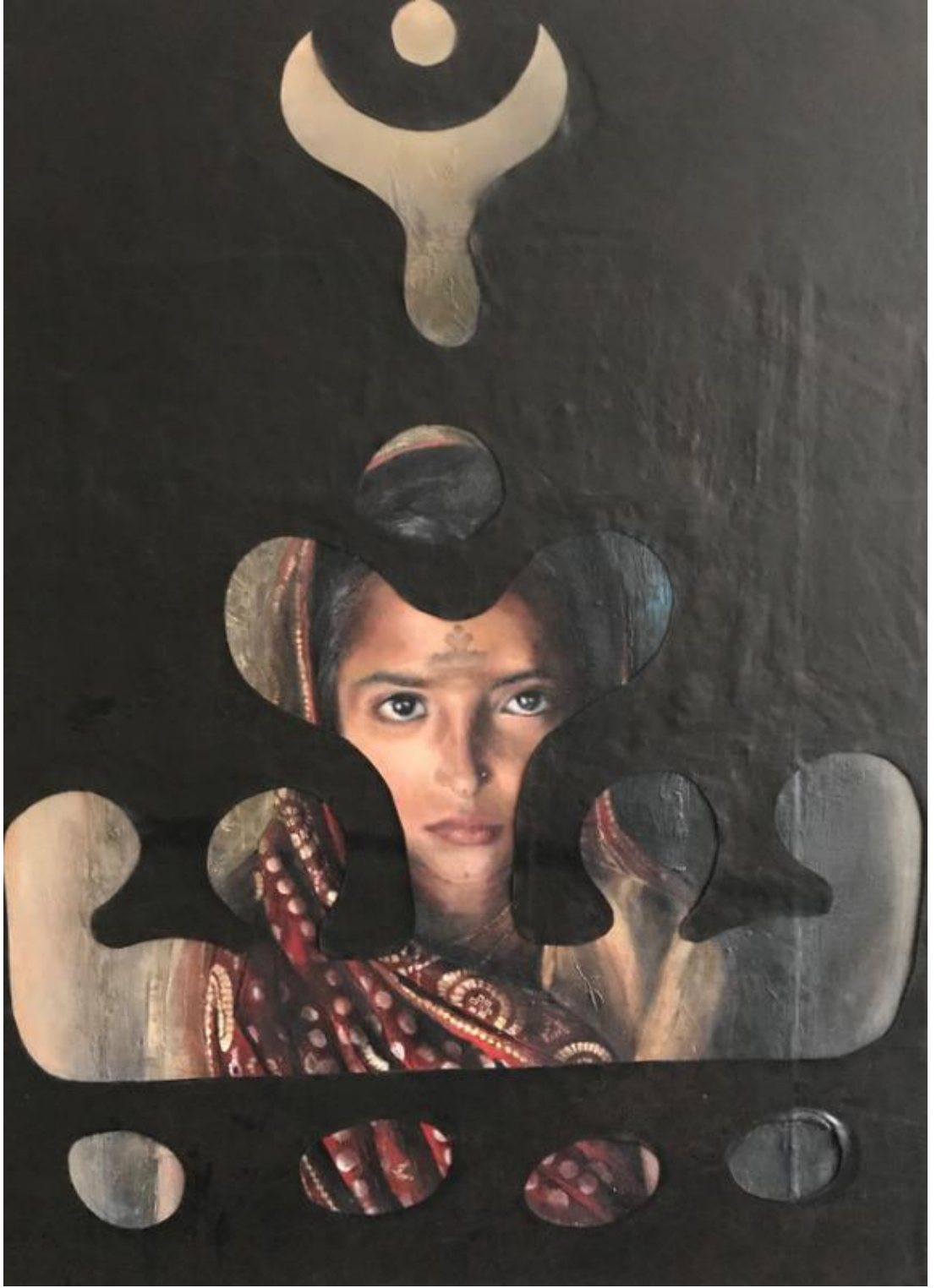
80x120 baskı, boya, deri

70x100 yağlıboya, deri

80x120 baskı, boya, deri

70x100 yağlıboya, deri

70x100 yağlıboya, deri

SONUÇ

Toplumsal alanda varolma, kimlik oluşturma, kendini ifade etme ve benlik oluşturma çabası içinde olan bireylerin ilk uğrak yeri kendi bedenleridir. Direnişin, hoşnutsuzluğun dile getirilmesi, toplumsal baskıya karşı koyuşun ilk ifade edildiği yer olan beden, maddi bir varlık olarak bilimin de konusu olmuştur aynı zamanda.

Le Breton'un da (2010) ifade ettiği gibi, bedende açılan yaralar, izler, dövmeler bedenin belleğidir. Dövmelerin taşıdığı kültürel şifreleri çözümlenmek, toplumların geriye dönük yaşam biçimleri, inanç sistemleri hakkında çok önemli bilgiler vermektedir.

Küreselleşme sonucu önem kazanan bireyselleşmenin neden olduğu en önemli sonuçlardan birisi; geleneksel yaşam biçimlerinin terkedilmesi, dönüşüme uğraması olmuştur. Kent yaşamında kişisel tarz oluşturma, bedensel kimlik kazanma birincil öneme sahiptir, birey bağımsız tercihlerinde bedeni üzerinde istediği tasarrufta bulunabilir.

Dinsel olarak dövme sembollerinde; Şamanizm, Paganizm, Animizm, Taoizm, Budizm, Zerdüştlük vb. birçok inanç sisteminin izlerini, maddi ve manevi kültür ürünleri üzerinde görmek mümkündür. Gelenek ve görenek kavramlarının tamamı Anadolu'da sembollerden kurulu bir bütünü oluştururlar. Günümüze uzanan yanı ile çok geniş bir yelpazede karşımıza çıkar bu semboller. Muska, büyü, bereket, doğum, ölüm, çocuk, ev, ocak vb. kavramlarla, güncel hayatın içinde, hayatın akışını ve düzenini sağlayan inanç sistemini oluştururlar. Dokumalarda, mimari yapılarda, mezar taşlarında, yaşam alanlarının her noktasında karşımıza çıkan bu sembellere inancın devam ettiğini söyleyebiliriz.

Geniş bir coğrafyada görülen ve günümüze taşınmış olan geleneksel dövmeyle ilgili pratiklerin amacı değişmemiş, estetik kaygının ötesinde, dinsel, büyüsel, sağaltım amaçlı, toplumsal rolleri belirleyici ve ait olduğu topluluğa kabul edilme, erginlik seremonilerinin, toplumların yaşadıkları dönemin yaşamsal unsurları olduğu görülmüştür.

Jung'un belirttiği gibi, insan, çevresini ancak kısıtlı bir şekilde algılayabilir, bu duyularının sayısı ve niteliği ile sınırlıdır. Bilinçle algılayamadığımız bazı olguları ancak sezgi yoluyla farkedebiliriz. Bilinç ve bilinçdışı alanların birbiriyle daha çok bağlantılı olduğu ilk dönemlerde insanlar, soyutladıkları nesnelere doğa güçleriyle

yüklü olduğuna inanmışlar ve bunları gösteren sembollere de aynı büyüsel manalar yüklemişlerdir. Jung; insan ruhunun kendi tarihi olduğunu ve psikenin kendinden önceki gelişiminden, yaşamdan izler taşıdığını söyler. Bu nedendir ki modern insanın bilinçdışında ortaya çıkan semboller, bir zamanlar inanç biçimlerinde olan simgeleştirme yeteneğinden dolayı ortaya çıkarlar. Bu bağlamda, Freud'un arketip kavramı üzerinden ele alabileceğimiz dövme sembollerinin, eski yaşamlardan günümüze uzanan arkaik duygu köprüleri olduğu görülmektedir.

Anaerkil ya da Ataerkil yaşam biçimleri aslında temelde farklı olmayan evrensel sistemler üzerine kurulmuştur. Bugün bunlar soyut kavramlar haline gelmişlerdir ve içinde ruhsal hiçbir şey barındırmayan, bilimsel olarak gelişen modern yaşam biçimleriyle donatılmış durumdadırlar. İnsanın doğayla bağlılığını oluşturan simgeler kayboldukça, insan doğadan ve doğanın dilini anlamaktan da uzaklaşmaktadır. Modern insan aslında, geçmişten günümüze ruhsal gelişimi boyunca edinmiş olduğu olgularla var olmaktadır. İnsanlığın geçmişteki öyküsünü ancak eski semboller ve mitler aracılığı ile okumak mümkündür. Bu inanç sistemlerinin uzantısı olan sembollerin şifrelerini; filologlar, antropologlar, dinbilimciler, göstergebilimciler çözüp, yaşama dahil edebilirler.

Tarih boyunca birbiriyle kaynaşmış ve karışmış değişik kültürlerin, günümüze aktarılmış sembolleri olan geleneksel dövme motifleri, Güneydoğu insanının zengin kültür miraslarından biridir. Ne yazık ki bu kültürün son temsilcileri, bedenleriyle bugüne taşıyıp tanıklık ettiği her şeyi yine bedenleriyle beraberinde götüreceklerdir. Üstelik bu geleneğin taşıyıcıları ileri yaşadılar ve son kaynak durumundadırlar. Ayrıca bölgede artan arkaik düşünce sistemi ile günümüz din anlayışı arasındaki uzlaşmazlık, dövmenin günah olduğu inancının yaygınlaşmasına ve ilginin azalmasına neden olmaktadır. Bölgeden iş, eğitim vb. nedenlerle ayrılan insanların, özellikle gençlerin, kamusal alanlarda dövme gösterilen tepki nedeniyle artık dövme yaptırmadığı gözlemlenmiştir. Dövme yapan grupların, toplulukların ve kişilerin de bu çekinceler yüzünden artık dövme yapmadıklarını, yapmak istemediklerini son yapılan araştırmalardan anlamak mümkün.

KAYNAKÇA

- Aksel, Malik, (2010) **Anadolu Halk Resimleri**, İstanbul: Kapı Yayınları
- Aksel, Malik, (2015) **Türklerde Dini Resimler**, İstanbul: Kapı Yayınları
- Alp, Özlem, **Orta Asya dan Anadolu' ya Kültürel Sembollere Giriş**
- Ateş, Mehmet, (2001) **Mitolojiler ve Semboller**, İstanbul: Aksiseda Matbaası
- Arnheim, Rudolf, (2015) **Görsel Düşünme**, Çev. Rahmi Ögdül, İstanbul: Metis Yayınları
- Atlas Dergisi, “**Dövme**”, Sayı: 113
- Balcı, Mustafa, (2011) **Orhun Yazıtları**, Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları
- Burnett, Ron, (2012) **İmgeler Nasıl Düşünür**, Çev. Güçsal Pular, İstanbul: Metis Yayınları
- Bauman, Z., (2015) **Bireyselleşmiş Toplum**, Çev. Yavuz Alagon, İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Bilgili, Nuray, (2014) **Türklerin Kozmik Sembolleri Tamgalar**, İst: Hermes Yay.
- Can, İbrahim, (1991) **Beden Resimleri Dövme** Y.L.T Mrm.Üni.Sos.Bil.Ens.Res.Böl
- Cassirer, Ernst, (2005) **Mitik Düşünme**, Çev. Milay Köktürk (Sembolik Formlar Felsefesi-2), Ankara: Hece Yayınları
- Cassirer, Ernst, (2011) **Sembol Kavramın Doğası**, Çev. M. Köktürk, Ank. Hece Yay.
- Cassou, Jean, (1999) **Sembolizm Sanat Ansiklopedisi**, Çev. Özdemir İnce, İlhan Usmanbaş, İstanbul: Remzi Kitabevi
- Cıbroğlu, Yıldız, (2004) **Kadın saçı, Büyü ve Türban**, Payel Yayınları
- Cömert, Bedrettin, (2008) **Mitoloji ve İkonografi**, Ankara: De Ki Basım Yayım
- Çağlayandereli, Mustafa; Göker, Hediye, (2016) **Anadolu Dövme Sanatı Tunceli İli Örneği**, Araştırma
- Çoruhlu, Yaşar, (2011) **Türk Mitolojisinin Anahatları**, İstanbul: Kabalcı Yayıncılık
- Eliade, Mircea, (2014) **Şamanizm**, Çev: İsmet Birkan, Ankara: İmge Yayınevi
- Eliade, Mircea, (2002) **Babil Simyası ve Kozmolojisi**, Çev. Mehmet Emin Özcan, İstanbul: Kabalcı Yayınevi
- Eliade, Mircea, (2014) **Mitlerin özellikleri**, Çev.Sema Rifat, İstanbul: Alfa Basım Yayım

- Esin, Emel, (2001) **Türk Kozmolojisine Giriş**, Kabalcı Yayınevi
- Collins, Andrew, (2014) **Göbeklitepe ve Tanrıların Doğuşu**, Çev. Leyla Tonguç Basmacı, İstanbul, Alfa Basım Yayım Dağıtım
- Esin, Emel, (2004) **Orta Asya'dan Osmanlıya Türk Sanatında İkonografik Motifler**, Kabalcı Yayınevi
- Eyüboğlu, İ. Zeki, (2004) **Anadolu Büyüleri**, İstanbul: Derin Yayınevi
- Eyüboğlu, İ. Zeki, (2013) **Sevgi Büyüleri**, İstanbul: Derin Yayınevi
- Frazer, J.George, (2002) **The Golden Bough**, İstanbul, Payel Yayınevi
- Gibson, Clare, (2013) **Semboller Nasıl Okunur**, Çev. Cem Alpan, İstanbul: Y.E.M. Yayınları
- Gökhan, Halil, (2009) **Semboller kitabı: Dharma Ansiklopedi Dizisi**, Cilt: 1, İst. Guenon, Rene, **Dante ve Ortaçağda Dini Sembolizm**
- Gülensoy, Tuncer, (1989) **Orhun'dan Anadolu'ya Türk Damgaları**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İst.
- Halis, Göktuğ, (2016) **Simgebilim Perspektifinden Göbeklitepe Tapınakları**, İstanbul: Ozan Yayıncılık
- Hoppal, Mihaly, (2014) **Şamanlar ve Semboller: Kaya Resmi ve Göstergebilim**, Çev. Fatih Sel, Y. K. Yayınları
- Hamilton, Edith, **Mitologya**
- Hançerlioğlu, Orhan, (2013) **Dünya İnançları Sözlüğü**, İstanbul: Remzi Kitabevi
- Hazar, Mehmet, **Mardin-Kızıltepe-Bozhöyük Yöresinde Beden İşaretleri**
- Jung C.G., (2009) **İnsan ve Sembolleri**, Çev. Ali Nahit Babaoğlu, İstanbul: Okuyan Us Yayıncılık
- Karamağaralı, Beyhan, **Türk Damgalarının Devamlılığı Hakkında**
- Le Breton, David, (2016) **Bedene Veda**, Çev. A. Ufuk Kılıç, İstanbul: Sel Yayıncılık
- Le Breton, David, (2016) **Ten ve İz**, Türkçesi, İsmail Yerguz, İstanbul: Sel Yayıncılık
- Mimarlık Tasarım Dergisi**, s.289
- National Geographic, **Tendeki Desen Dövme**, Şb.2015
- Oğuztürk, Hüseyin, (2015) **Gök-Türk Tamgaları**, İstanbul: Aygan Yayıncılık
- Ong, Walter J., **Sözlü ve Yazılı Kültür**
- Ögel, Bahattin, **Türk Mitolojisi**
- Saltık, Mehmet, (2005) **Kuşdili Kılavuzu**, İstanbul: Hermes Yayınları

Schmidt, Klaus, (2014) **Göbekli Tepe**,Çev. Rüstem Aslan, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları

Smeaton, W, (1937) **Tattooing Among The Arabs Of Iraq**, American Antropolog Smithsonian.com, “**Dövme ve Tarih**”

Şimşek, Erkan, (2007) **Şaman Büyüsü**, İstanbul: Arıtan Yayınevi

Tillich, Paul, **Semboller ve Mitler**

Tükel, Uşun; Yüzügüller Arsal, Serap, (2014) **Sözden İmgeye Batı Sanatında İkonografi**, İstanbul: Kabalcı Yayıncılık

Wilkinson, Kathryn, (2011) **Semboller ve İşaretler**, Çev. Seda Toksoy, İst: Alfa Yay.

Yalgın, A.Rıza, (1943) **Anadolu da Türk Damgaları**, Bursa Yeni Basımevi

Yenipınar, Uysal, Tunç, Mehmet Sait, (Ocak 2013) **Beden Yazıtları**, İzmir: Etki Yayınları

Tattooing in North Africa, The Middle East & Balkans
<http://film.iksv.org/tr/film/297>
http://www.vanishingtattoo.com/north_africa_tattoo_history.htm
https://www.academia.edu/20369670/Mustafa_Aksoy_Kaya_Resimlerinden_Alfabe_ye_Avrasya_da_T%C3%BCrk_Damgalar%C4%B1
<https://afrolegends.com/2015/09/16/scarification-an-ancient-african-tattoo-culture/>